

כיבוש בע"מ

תרומתם של עסקים בהתנחלויות להפרת זכויותיהם של
פלסטינים בידי ישראל

HUMAN
RIGHTS
WATCH

כיבוש בע"מ
תרומתם של עסקים בהתנחלויות להפרת זכויותיהם של
פלסטינים בידי ישראל

זכויות יוצרים © 2016 Human Rights Watch

כל הזכויות שמורות.

הודפס בארה"ב

עיצוב הכריכה: רפאל חימנס

ארגון Human Rights Watch מגן על זכויותיהם של אנשים ברחבי העולם. אנו חוקרים בדקדקנות הפרות של זכויות האדם, דואגים לחשיפה נרחבת של העובדות, ומפעילים על בעלי השררה לחץ לכבד זכויות ולוודא שהצדק יעשה.

ארגון Human Rights Watch הוא ארגון עצמאי, בינלאומי, הפועל כחלק מתנועה נמרצת לשמירה על הכבוד האנושי ולקידום המטרה של זכויות אדם לכל.

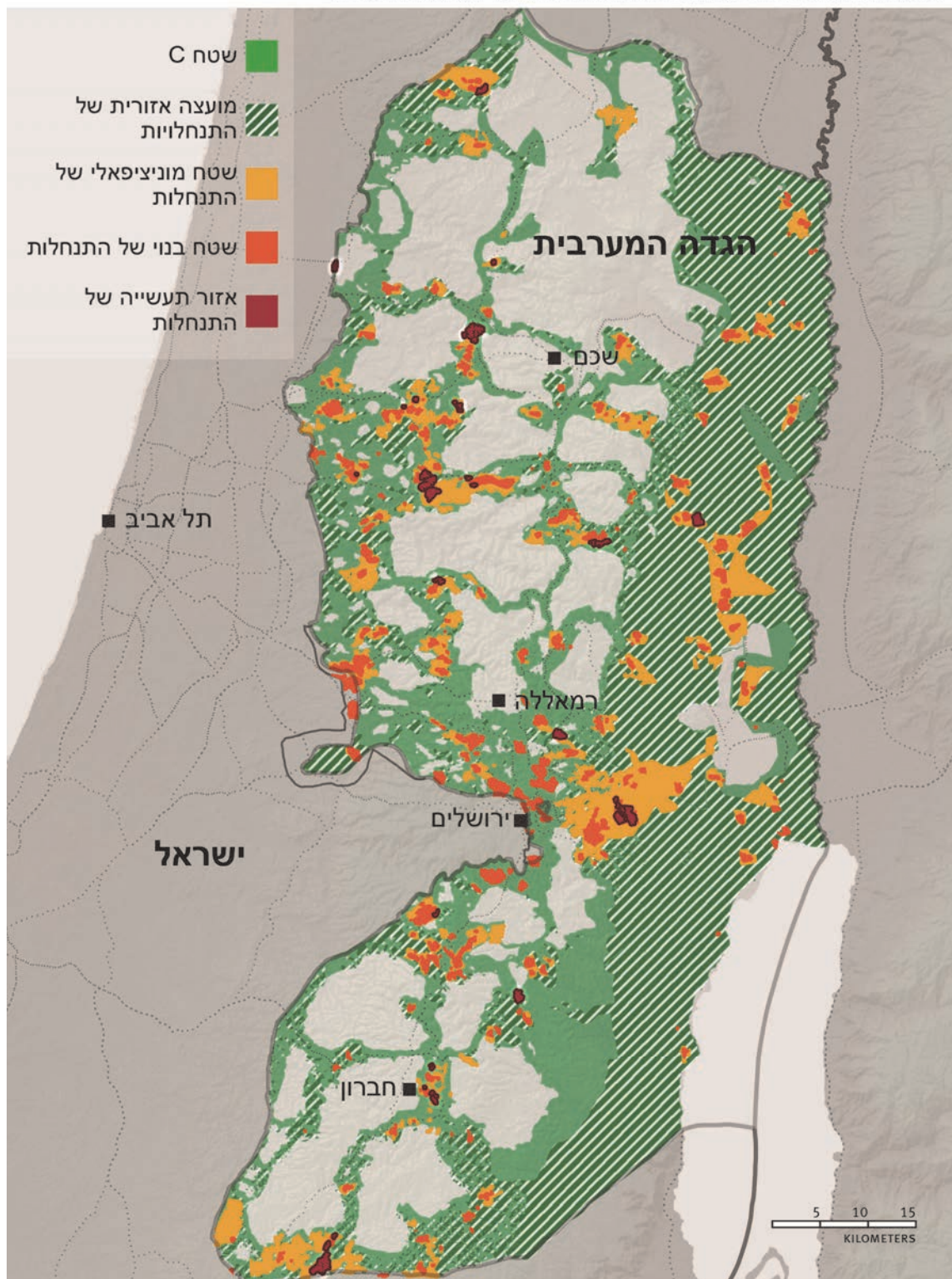
Human Rights Watch הוא ארגון בינלאומי, וצוותו פרוש על פני יותר מארבעים מדינות. הארגון מפעיל משרדים בערים אמסטרדם, בירות, בריסל, ברלין, גומא, ג'נבה, וושינגטון, טוקיו, טורונטו, יוהנסבורג, לונדון, לוס אנג'לס, מוסקבה, ניו יורק, ניירובי, סידני, סן פרנסיסקו, פריז, ציריך, שיקגו, ותוניס. למידע נוסף, בקרו באתר האינטרנט שלנו: <http://www.hrw.org/he>

כיבוש בע"מ **תרומתם של עסקים בהתנחלויות להפרת זכויותיהם של פלסטינים בידי** **ישראל**

i	Map
1	תקציר
2	כיצד עסקים תורמים לאפליה ונהנים ממנה
3	כיצד עסקים תורמים להשתלטות על קרקעות ולהטלת הגבלות על השימוש בהן ונהנים מהן
4	כיצד עסקים תומכים בתשתית של התנחלויות לא חוקיות
5	כיצד עסקים תורמים להפרה של זכויות עובדים ונהנים ממנה
8	המלצות
8	לעסקים הפועלים בהתנחלויות
8	לממשלת ישראל
8	למדינות צד שלישי
9	מתודולוגיה
10	1. השפעותיהם המזיקות של עסקי ההתנחלויות על זכויות האדם
13	2. חובות משפטיות בינלאומיות
13	המשפט הבינלאומי ההומניטארי
14	זכויות האדם
15	חובות של עסקים ומדינות צד שלישי
17	3. כיצד עסקים תורמים לאפליה ונהנים ממנה
19	עידוד עסקים בהתנחלויות: תמריצים כספיים מהממשלה
21	חנק עסקים פלסטיניים והכלכלה הפלסטינית: הגבלות מפלות
25	מקרה לדוגמה: החציבה בגדה המערבית
27	עיון בניגודים: מחצבת "נחל רבה" ומחצבת בית פג'אר
27	מחצבת "נחל רבה"
31	מחצבות בית פג'אר
34	התפתחות המדיניות הישראלית בכל הנוגע לכלכלה הפלסטינית
37	4. כיצד עסקים תורמים להשתלטות על קרקעות בגדה המערבית ונהנים ממנה
40	אריאל
41	מקרה לדוגמה: מימון בנייה בהתנחלויות

43	מקרה לדוגמה: נדל"ן בהתנחלויות.....
46	השתלטות על קרקעות.....
47	רקע: בדיית אדמות המדינה.....
48	השתלטות על קרקע פלסטינית פרטית.....
53	5. כיצד עסקים תורמים לתמיכה בהתנחלויות ונהנים ממנה.....
53	מקרה לדוגמה: סילוק פסולת.....
55	ייצור משרות ותשלום מסים.....
58	6. כיצד עסקים תורמים להפרת זכויות עובדים בהתנחלויות ונהנים ממנה.....
58	מקרה לדוגמה: יצרן טקסטיל.....
60	ניצול העמימות המשפטית.....
61	היעדר פיקוח.....
63	תלותם של עובדים פלסטינים בהיתרים שמנפיקה ישראל.....
65	תירוצי קלוש להפרת זכויות עובדים.....
66	נספח 1: תעשיית ההתנחלויות.....
66	"מיוצר בישראל".....
67	אזורי תעשייה.....
68	אזורי תעשייה והשתלטות על קרקעות.....
69	השפעתם הכלכלית של אזורי התעשייה.....
70	חקלאות ההתנחלויות.....
73	נספח 2: חופש התנועה והגבלת הגישה לאדמות.....
74	השפעת ההגבלות על גישת חקלאים לאדמותיהם.....
77	נספח 3-15: מכתבים מ-Human Rights Watch ותשובות.....

יותר מחצי מיליון מתנחלים חיים כיום ב-237 התנחלויות בגדה המערבית הנתונה תחת כיבוש ישראלי, כולל מזרח ירושלים. ישראל אוסרת על פלסטינים לפתח את השטחים שהקצתה למועצות אזוריות של התנחלויות, המהווים 70% משטח הגדה המערבית שתחת שליטתה המנהלית הבלעדית, ומכונים שטח C.

מקור: בצלם, פברואר 2008, למעט אזורי התעשייה של ההתנחלויות, המבוססים על קואורדינטות גיאוגרפיות שהעביר המנהל האזרחי לדרור אטקס בחודש נובמבר 2014.

תקציר

זמן קצר לאחר כיבוש השטחים הפלסטיניים בחודש יוני 1967 החלה ממשלת ישראל להקים בהם התנחלויות. עסקים פרטיים היו מעורבים במדיניות ההתנחלות של ישראל כבר מראשיתה, הפיקו ממנה תועלת ותרמו לה. דו"ח זה מתאר בפירוט את האופן שבו עסקים ישראליים ובינלאומיים סייעו בבניית התנחלויות ובמימון, סיפקו להן שירותים ושיווקו אותן. במקרים רבים העסקים עצמם הם בגדר "מתנחלים", כיוון שהם נמשכים להתנחלויות, בין היתר בזכות שכר הדירה הנמוך, הטבות מס, סובסידיות ממשלתיות וגישה לכוח עבודה פלסטיני זול.¹

למעשה, השטח שתופסת הפעילות העסקית הישראלית בגדה המערבית גדול משטח ההתנחלויות המשמשות למגורים. בנוסף למרכזים מסחריים בתוך התנחלויות, קיימים בגדה המערבית כעשרים אזורי תעשייה בניהול ישראלי המשתרעים על-פני כ-13,650 דונם, ומתנחלים ישראליים מפקחים על עיבודן של קרקעות חקלאיות בשטח של 93,000 דונם. ואילו השטחים הבנויים של ההתנחלויות המשמשות למגורים משתרעים על-פני 60,000 דונם (אף שגבולותיהן המוניציפליים מקיפים שטח גדול בהרבה).

ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית מפרות את דיני הכיבוש. אמנת ג'נבה הרביעית אוסרת על כוח כובש להעביר את אזרחיו לתוך השטח הכבוש וכן להעביר את אוכלוסיית השטח הכבוש או לעקור אותה ממקום מושבה בתוך השטח או אל מחוצה לו. אמנת רומא, היא ההסכם שמכוחו הוקם בית הדין הפלילי הבינלאומי, קובעת כי סמכות השיפוט של בית הדין חלה על פשעי מלחמה לרבות הפשעים של העברת חלקים מהאוכלוסייה האזרחית של כוח כובש לתוך שטח כבוש, והעברה בכפייה של אוכלוסיית שטח כבוש. סמכות השיפוט של בית הדין הפלילי הבינלאומי חלה על פשעים שבוצעו בשטחה או מתוך שטחה של מדינת פלסטין, החברה כיום בבית הדין הפלילי הבינלאומי, החל ב-13 ביוני 2014, התאריך שבו נקבה פלסטין בהצהרה שנלוותה להצטרפותה לבית הדין.

החרמה של קרקע, מים ומשאבים טבעיים אחרים בידי ישראל לטובת ההתנחלויות ותושבים בישראל מפרה גם את תקנות האג משנת 1907, האוסרות על כוח כובש להפקיע את משאביו של שטח כבוש לתועלתו שלו. בנוסף, פרויקט ההתנחלויות של ישראל מפר את משפט זכויות האדם הבינלאומי. הדבר נכון במיוחד ביחס למדיניות ישראל המפלה פלסטינים לרעה, אשר חלה כמעט על כל היבט של החיים בשטחי הגדה המערבית הנתונים לשליטה ישראלית בלעדית, המכונים שטח C. מדיניות זו גורמת לעקירה בכפייה של פלסטינים, בעודה מעודדת את צמיחתן של התנחלויות יהודיות.

כפי שמתועד בדו"ח זה, ארגון Human Rights Watch סבור כי חברות המנהלות עסקים בהתנחלויות או עם עסקי התנחלויות, תורמות בכך לאחת או יותר מההפרות האמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי ושל משפט זכויות האדם הבינלאומי. עסקי התנחלויות תלויים בהשתלטות בלתי חוקית על קרקע פלסטינית ומשאבים אחרים בידי ישראל, או נהנים ממנה, ומאפשרים את תפקודן של התנחלויות ואת צמיחתן. פעילויות הקשורות להתנחלויות אף נהנות באופן ישיר ממדיניותה המפלה של ישראל בכל הקשור לתכנון וייעוד קרקעות ולהקצאת קרקעות, משאבי טבע ותמריצים כספיים וכן לגישה לשירותים

¹ דו"ח זה מתייחס באורח קולקטיבי לכל החברות המנהלות עסקים בהתנחלויות או עם התנחלויות כ"עסקי התנחלויות", בין אם הם עצמם ממוקמים בהתנחלות ובין אם לאו.

ולתשתית. מדיניות זו גורמת לעקירתם בכפייה של פלסטינים ומעמידה פלסטינים במצב של נחיתות עצומה בהשוואה למתנחלים. ההגבלות המפלות שמטילה ישראל על פלסטינים הזיקו לכלכלה הפלסטינית והותירו פלסטינים רבים כשהם תלויים במשרות בהתנחלויות – תלות שבה משתמשים תומכי ההתנחלויות לאחר מכן כדי להצדיק עסקי התנחלויות.

בהתאם לסטנדרטים בינלאומיים שקיבלו ביטוי בעקרונות המנחים של האו"ם בדבר עסקים וזכויות האדם, מצופה מעסקים שיבצעו בדיקות נאותות בכל הנוגע לזכויות האדם. זאת כדי לזהות ולמתן כל תרומה להפרה של זכויות האדם, לא רק מצד פעילויותיהם שלהם אלא גם מצד פעילויות שאליהן הם קשורים במישרין בקשר עסקי. כמו כן הם מצופים לנקוט אמצעים יעילים כדי להימנע מפגיעה אפשרית בזכויות האדם או למתן אותה – ולבחון הפסקה של פעילות עסקית כאשר יש לפעילות זו השלכות שליליות חמורות על זכויות האדם שאותן לא ניתן למנוע או למתן.

בהתבסס על ממצאי דו"ח זה, ארגון Human Rights Watch סבור כי כל בדיקת נאותות הולמת תחשוף את העובדה שפעילויות עסקיות המתקיימות בהתנחלויות ישראליות, בעסקי התנחלויות או תוך התקשרות חוזית עמם תורמות לפגיעה בזכויות האדם. בדיקה כזו תגלה גם שעסקים אינם יכולים להימנע מתרומה להפרות אלה או למתן תרומה כזו כל זמן שהם מקיימים פעילויות כאלה. ארגון Human Rights Watch גורס כי ההקשר של הפרות זכויות האדם שלהן תורמת הפעילות העסקית של ההתנחלויות הוא כה נרחב וחמור עד שהוא מחייב עסקים להפסיק לקיים פעילות עסקית בהתנחלויות או לתועלתן. בין היתר עליהם להפסיק כל בנייה של יחידות דיור, הנחת תשתית או אספקת שירותים של סילוק שפכים וטיפול בפסולת. כמו כן עליהם להפסיק לממן ולנהל התנחלויות ופעילויות או תשתית הקשורות בהן, לסחור עמן או לתמוך בהן.

ארגון Human Rights Watch אינו קורא לחרם צרכנים על חברות של התנחלויות. תחת זאת, הארגון קורא לעסקים לעמוד במחויבויותיהם בתחום זכויות האדם באמצעות הפסקה של כל פעילות הקשורה להתנחלויות. בנוסף יש לספק לצרכנים את המידע הנחוץ להם, ובכלל זה מקורם של המוצרים, כדי שיוכלו לקבל החלטות מושכלות.

בדו"ח זה מוצגים לצורך המחשה מקרים לדוגמה המדגישים ארבעה תחומים שבהם, לדעת ארגון Human Rights Watch, חברות של התנחלויות תורמות להפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי ושל משפט זכויות האדם הבינלאומי ונהנות מהן: אפליה; השתלטות על קרקעות והגבלת השימוש בהן; תמיכה בתשתית של התנחלויות; והפרת זכויות עובדים. המקרים שנבחרו אינם בהכרח הדוגמאות החמורות ביותר לעסקי התנחלויות, אולם הם ממחישים כיצד עסקים הפועלים בהתנחלויות קשורים קשר בל ינתק לאחת מן ההפרות הללו או יותר.

כיצד עסקים תורמים לאפליה ונהנים ממנה

ישראל מפעילה בגדה המערבית מערכת כפולה, המעניקה למתנחלים יחס מועדף בעודה מטילה הגבלות חמורות על פלסטינים. בתי המשפט הישראליים מחילים את חוקיה האזרחיים של ישראל על מתנחלים, ובכך הם מעניקים להם הגנות משפטיות, זכויות והטבות שמהן לא נהנים שכניהם הפלסטינים, הכפופים למשטר צבאי של ישראל. זאת על אף שעל-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, הדין הצבאי חל על כל השטחים הכבושים ללא קשר לאזרחות. היחס המועדף שישראל מעניקה למתנחלים מתבטא כמעט בכל תחומי החיים בגדה המערבית. מצד אחד, ישראל מספקת למתנחלים, ובמקרים רבים גם לעסקי התנחלויות, קרקע, מים, תשתית, משאבים ותמריצים כספיים כדי לעודד את צמיחת ההתנחלויות. מצד שני, ישראל מחרימה קרקע פלסטינית, עוקרת פלסטינים בכפייה, מגבילה את חופש התנועה שלהם, מונעת מהם לבנות בכל שטח הגדה המערבית הנתון לשליטתה המנהלית למעט אחוז אחד ממנו, ומגבילה מאוד את גישתם למים ולחשמל.

בשנת 2010 פרסם ארגון Human Rights Watch את הדו"ח "נפרדים ולא שווים", המתעד את אפלייתם השיטתית לרעה של פלסטינים לטובת מתנחלים. הדו"ח מצא שהשפעת מדיניות זו על פלסטינים עלתה לעתים לכדי העברה בכפייה של אוכלוסייה החיה בשטח כבוש. זאת היות שפלסטינים

רבים שאינם יכולים לבנות בית או להשתכר למחיתם, נאלצים למעשה לעקור לאזורים שתחת שליטת הרשות הפלסטינית או ממש להגר אל מחוץ לשטח הגדה המערבית. הדו"ח החדש שלפניכם מתבסס על ממצאים קודמים של ארגון Human Rights Watch, ובוחן את הקשרים האמיצים שבין עסקי התנחלויות לבין מדיניותה המפלה של ישראל.

ארגון Human Rights Watch סבור כי עסקי התנחלויות תורמים למערכת הישראלית המפלה פלסטינים לרעה לתועלת ההתנחלויות, בכך שהם מסייעים למשטר ההתנחלויות. עסקים אלה גם נהנים במישרין ממדיניות זו בדרכים רבות. הדו"ח מתאר שתיים מן הדרכים הללו. הראשונה היא התמריצים הכספיים שישראל מעניקה להתנחלויות והסדרים המקלים שהיא מאפשרת להן, כדי לעודד את פיתוחן הכלכלי, שאותו היא מונעת מעסקים פלסטיניים מקומיים. הדרך השנייה היא באמצעות האפליה שנוקט המנהל האזרחי בכל הנוגע להנפקת היתרים לבנייה ולהפעלת חברות בהתנחלויות, לעתים קרובות על קרקע פלסטינית שעליה השתלטה ישראל תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, כשבמקביל הוא מטיל הגבלות חמורות על הנפקת היתרים כאלה לעסקים פלסטיניים. לפיכך ארגון Human Rights Watch גורס כי עסקים הפועלים בהתנחלויות או בשיתוף עם התנחלויות קשורים קשר בל יינתק ליחס המועדף והמפלה שישראל מעניקה להתנחלויות ונהנים ממנו, על חשבונם של פלסטינים.

להמחשת התנהלות זו משווה הדו"ח בין תנאי ההפעלה של מחצבה בגדה המערבית הנמצאת בבעלות חברה אירופית ומופעלת על ידיה, לבין תנאי ההפעלה של מחצבות בבעלות פלסטינית בעיירה בית פג'אר שבגדה המערבית. בעוד ישראל הנפיקה לחברה האירופית היתר להפעיל את המחצבה בשטח שעליו הכריזה ישראל כאדמת מדינה, ישראל סירבה להנפיק היתרים כמעט לכל המחצבות בבית פג'אר, כארבעים במספר, וכמעט לכל מחצבה אחרת בבעלות פלסטינית בשטח הגדה המערבית הנתון לשליטת המנהלית של ישראל. הבנק העולמי מעריך שהאיסור שישראל מטילה בפועל על הנפקת היתרים להפעלת מחצבות לפלסטינים עולה לכלכלה הפלסטינית 241 מיליון דולר ארה"ב לשנה לכל הפחות. לעומת זאת ישראל הנפיקה היתרים ל-11 מחצבות של התנחלויות בגדה המערבית, על אף העובדה שניצול זה של משאבים בשטח כבוש מפר את המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

סעיף 55 לאמנת האג משנת 1907 קובע כי הרכוש שנכבש כפוף לכללי טובת ההנאה. הפרשנות המקובלת לכללים אלה מתירה לכוח כובש להשתמש במשאבי השטח הכבוש רק לטובת האוכלוסייה המוגנת או, כאשר הדבר מוצדק, לצורך צבאי. אולם המחצבות של ההתנחלויות משלמות לרשויות המקומיות של ההתנחלויות ולמנהל האזרחי אגרות, שלא ניתן לטעון כי הן מועילות לעם הפלסטיני. כמו כן הן מוכרות 94% מהחומרים שהן מייצרות לישראל או להתנחלויות ישראליות, תוך הפרה של דינים אלה.

כיצד עסקים תורמים להשתלטות על קרקעות ולהטלת הגבלות על השימוש בהן ונהנים מהן

בדו"ח זה מתואר גם כיצד עסקי התנחלויות מסתמכים על ההשתלטות הבלתי חוקית של ישראל על קרקע פלסטינית לטובת התנחלויות ועל ההגבלות הבלתי חוקיות שישראל מטילה על שימוש פלסטיני בקרקע כזו, תורמים להן ונהנים מהן. עסקי התנחלויות מסוימים פועלים בתוך התנחלויות המשמשות למגורים או מספקים להן שירותים, בעוד אחרים פועלים ב"אזורי תעשייה" שהוקמו במיוחד עבור עסקי התנחלויות.

עסקים כאלה מסתמכים על הקרקע הפלסטינית שעליה השתלטה ישראל באופן בלתי חוקי מלכתחילה לצורך הקמת התנחלויות. בהתבסס על ממצאי הדו"ח, ארגון Human Rights Watch סבור כי בסייעים לפיתוח ההתנחלויות המשמשות למגורים, עסקים אלה תורמים גם להמשך ההשתלטות על קרקע פלסטינית, להגבלות המוטלות על גישת פלסטינים לאדמותיהם ולעקירתם בכפייה מאדמות אלה. בדו"ח מתואר המקרה של אריאל, התנחלות שהקימה ישראל בשנת 1978. 4,615 הדונם שעליהם נבנתה אריאל במקור נתפסו באמצעות צווים צבאיים, כביכול לצרכים צבאיים. בעשרות השנים שחלפו מאז, ישראל הקימה שלוש גדרות ביטחון סביב ההתנחלות, כשהיא מקיפה בכל פעם מאות דונמים נוספים של קרקע חקלאית בבעלות פלסטינית פרטית.

הדו"ח בוחן שני מקרים לדוגמה – בנק וסוכנות נדל"ן הפועלים באריאל – כדי להמחיש את האופן שבו עסקים מממנים ומפתחים את שוק הדיור הבלתי חוקי בהתנחלויות על קרקע שנתפסה מפלסטינים ונהנים ממנו. בנקים וסוכנויות נדל"ן רבים אחרים פועלים בהתנחלויות, וההתמקדות בשתי חברות אלה נועדה לצורך המחשה בלבד ואין בה כדי להעיד כי התנהלותן בעייתית במיוחד בהשוואה לעסקים אחרים. המקרה הראשון לדוגמה הוא התפקיד שממלא בנק ישראל בהקמת מתחם של שישה בנייני מגורים באריאל תחת השם "אריאל הירוקה". הבנק מממן את הפרויקט ומעניק משכנתאות לישראלים הרוכשים דירות במסגרתו ובמקומות אחרים בהתנחלויות. באתר האינטרנט של הבנק מופיעות פרסומות למכירה מוקדמת של דירות בכמה מבנים אחרים בהתנחלויות הנמצאים עדיין בשלבי בנייה. זוהי דוגמה אחת מיני רבות של בנקים המממנים בנייה בהתנחלויות או מעניקים משכנתאות למתנחלים.

רשת תיווך נדל"ן בינלאומית שבסיסה בארה"ב היא מקרה נוסף לדוגמה, הממחיש את מעורבותם של עסקים בשוק הדיור בהתנחלויות. כמו סוכנויות נדל"ן אחרות, סניפי הרשת הממוקמים בתוך ישראל מציעים למכירה ולהשכרה נכסים באריאל ובהתנחלויות אחרות; כמו כן מפעילה הרשת סניף בהתנחלות מעלה אדומים.

הפעולות העסקיות של חברות כמו בנקים וסוכנויות נדל"ן, הכוללות מימון, בנייה, החכרה, הלוואה, מכירה והשכרה, תורמות להשתלטות הבלתי חוקית של ישראל על קרקע ונהנות ממנה. בכך הן מסייעות להתנחלויות הבלתי חוקיות בגדה המערבית לתפקד כשוקי דיור ברי קיימא, ומאפשרות לממשלה להעביר אליהן מתנחלים.² באופן זה, לגישת ארגון Human Rights Watch, חברות המעורבות בשוק הדיור בהתנחלויות תורמות לשתי הפרות נפרדות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי: הפרת האיסור על הפקעה או החרמה של משאבי השטח הכבוש בידי הכוח הכובש לתועלתו שלו, והפרת האיסור על העברת אוכלוסייתו של הכוח הכובש לשטח הכבוש. בכך שהן נהנות מיחס מועדף בגישה לקרקעות ומתמריצים כספיים עבור העסקים שהן מנהלות בהתנחלויות, חברות אלה נהנות גם מהאפליה לרעה הבלתי חוקית של פלסטינים בידי ישראל.

ההשתלטות של ישראל על קרקעות לטובת התנחלויות ועסקי התנחלויות מהווה הפרה של המשפט הבינלאומי, בין אם הקרקע הייתה קודם לכן בבעלות פרטית, ובין אם הייתה בגדר "נכסי נפקדים" או מה שמכונה "אדמת מדינה". עסקים הפועלים על קרקעות אלה, שנגזלו באופן בלתי חוקי, קשורים קשר בל יינתק להפרות המתמשכות המונצחות בפעולת הגזל.

בעוד ישראל טוענת כי חובותיה בתחום זכויות האדם אינן חלות בשטחים הכבושים, בית הדין הבינלאומי לצדק הפריך טענה זו ואישר את עמדת ועדת האו"ם לזכויות האדם לפיה חובותיה של מדינה חלות על כל שטח הנמצא תחת שליטתה האפקטיבית. טענה שגויה נוספת של ישראל היא כי האיסור הקבוע באמנת ג'נבה הרביעית, לפיו המעצמה הכובשת "לא תגרש ולא תעביר חלקים מאוכלוסייתה האזרחית שלה לשטח שכבוש על ידה", אינו חל על העברה מרצון. מובנו הפשוט של סעיף 49 לאמנה – המתייחס במשפט זה רק ל"העברה", אולם בהקשר של איסור אחר באותו סעיף ממש מתייחס ל"העברה בכפייה" – כמו גם הפרשנות של הוועד הבינלאומי של הצלב האדום סותרים עמדה זו.

כיצד עסקים תומכים בתשתית של התנחלויות לא חוקיות

עסקים ממלאים גם תפקיד חשוב בשימור קיומן של ההתנחלויות. בכך הם מסייעים לישראל להפר את האיסור הקבוע במשפט הבינלאומי על העברת אוכלוסייתו האזרחית של הכוח הכובש לשטח הכבוש, נהנים מהפרה זו וכן תורמים לאפלייתם לרעה של פלסטינים בגדה המערבית בידי ישראל. עסקים מספקים למתנחלים שירותים מגוונים, ובה בעת הם תורמים לפיתוח הכלכלי של ההתנחלויות באמצעות אספקת תעסוקה למתנחלים והכנסות ממסים לרשויות שלטון מקומי של התנחלויות.

² החברה הבינלאומית המעניקה את הזכויות לסניפי הרשת טענה כי מכרה את הזכויות לזיכיונות בישראל לחברת הבת שלה באירופה, ולפיכך אין לה כל התקשרות חזית ישירה עם הסניפים הפועלים בישראל בזיכיון. אולם, על-פי מסמכים רגולטוריים שהוגשו לרשות ניירות הערך של ארה"ב, החברה הבינלאומית המעניקה את הזיכיונות שמרה לעצמה את השליטה המלאה בכל סניף הפועל בזיכיון תחת השם המסחרי של החברה. ראו עוד בנושא בפרק 4 להלן. מטה החברה הבינלאומית והזיכיונית בישראל לא הגיבו למכתבים ששלח ארגון Human Rights Watch שבהם נשאלו על היקף התמלוגים שהזיכיונית הישראלית משלמת, אם בכלל, למטה החברה.

להמחשת טענות אלה מוצג בדו"ח המקרה של חברה המספקת שירותי סילוק פסולת להתנחלויות ישראליות בגדה המערבית, לרבות אריאל ואזור התעשייה ברקן הסמוך אליה. החברה מפעילה מטמנה בבקעת הירדן על קרקע שעליה השתלטה ישראל תוך הפרה של דיני הכיבוש, ומסייעת בתחזוקת התנחלויות. החברה אף נהנית מהדרישות המפלגות שמציגה ישראל לקבלת היתרים, המעניקות עדיפות לחברות ישראליות המספקות שירותים להתנחלויות, אך מפלות לרעה חברות פלסטיניות המעניקות שירותים לפלסטינים. בשנת 2004 השקיעה ישראל בשדרוג המתקן בבקעת הירדן והמנהל האזרחי הנפיק לו היתר לפעול, על אף שהאתר מטפל כיום באופן בלעדי בפסולת של ישראל והתנחלויות.

בה בעת, נאבקים פלסטינים לקבלת מימון והיתרים להפעלת אתרים להטמנת פסולת. כל האתרים להטמנת פסולת המעניקים שירותים לפלסטינים ממומנים בידי תורמים בינלאומיים. במקרה אחד ישראל סירבה להעניק בדיעבד היתר לאתר פלסטיני, ובמקרה אחר היא כפתה על אתר פלסטיני להטמנת פסולת לקבל פסולת מהתנחלויות שהוקמו תוך הפרה של המשפט הבינלאומי.

באופן כללי יותר, עסקי התנחלויות מספקים למתנחלים תעסוקה, שהיא גורם מפתח במשיכת מתנחלים ובשימור נוכחותם. כ-55,440 מתנחלים – כ-42% מכוח העבודה בהתנחלויות – מועסקים במשרות במגזר הציבורי או הפרטי בהתנחלויות ישראליות. עסקי התנחלויות אף משלמים מסים לשלטון המקומי של התנחלויות, ובכך תורמים לשימור קיומן. על אף ששיעורי מסים אלה נמוכים לעתים קרובות ביחס לשיעורי המס בתוך ישראל, הם מהווים בכל זאת חלק ניכר מהכנסתן של רשויות אלה.

לדוגמה, בתקציב שנת 2014 של ההתנחלות ברקן, הקשורה לאזור התעשייה הסמוך ברקן, נצפה כי 6% מהתקציב – 350,000 ש"ח מתוך תקציב של שישה מיליון ש"ח – יבואו ממסים שישלמו חברות, וכי ברקן תקבל כמעט מיליון ש"ח נוספים כאגרות מים, שישולמו בחלקן על-ידי מפעלים באזור התעשייה. בשנת 2014 שילמה חברת-הבת של חברת בטון אירופית, המחזיקה בבעלותה מחצבה בגדה המערבית, מסים בסך 430,000 אירו למועצה האזורית שומרון עבור הפעלת מחצבת נחל רבה שבגדה.³

לולא השתתפותם ותמיכתם של עסקים פרטיים כאלה, המשרתים את ההתנחלויות הישראליות, היו הוצאותיה של ממשלת ישראל בגין אחזקת ההתנחלויות ושימור אוכלוסייתן גבוהות בהרבה. כך תורמים העסקים לתחזוקה ולהרחבה של התנחלויות בלתי חוקיות.

כיצד עסקים תורמים להפרה של זכויות עובדים ונהנים ממנה

כל העסקים הקשורים להתנחלויות, ללא קשר לתנאי ההעסקה בהם, פועלים בניגוד לסטנדרטים הבינלאומיים המכתיבים את מחויבויות זכויות האדם של עסקים. העובדה שפלסטינים העובדים בהתנחלויות אינם זוכים להגנות ברורות מעמידה אותם בסיכון גבוה במיוחד ליחס מפלה ולהפרות אחרות של זכויותיהם. כפי שצוין, בתי המשפט הישראליים מחילים חוקים אזרחיים של ישראל על מתנחלים, בעוד פלסטינים כפופים לחוק הירדני כפי שחל בגדה המערבית עם כיבושה בשנת 1967, להוציא שינויים שהוכנסו בחוק מכוח צו צבאי. בשנת 2007 פסק בג"ץ כי במקרה של דיני העבודה מערכת משפטית דו-מסלולית זו היא מפלה, והדין הישראלי צריך לחול על תנאי ההעסקה של פלסטינים בהתנחלויות. בכך אפשר בג"ץ לעובדים פלסטינים לתבוע את מעסיקהם בבתי משפט ישראליים בגין הפרה של דיני עבודה ישראליים. אולם, הממשלה לא יישמה פסיקה זו, ולטענתה אינה יכולה לחקור ולאכוף את הציות לחוקים אלה.

היעדרו המוחלט כמעט של פיקוח ממשלתי כמו גם תלותם של עובדים פלסטינים בהיתרי עבודה שמנפיקה ישראל, יוצרים סביבה המאפשרת למעסיקים מהתנחלויות לשלם לעובדים פלסטינים פחות משכר המינימום הקבוע בישראל ולשלול מהם את הזכויות הסוציאליות שהם מעניקים לעובדים ישראליים. על אף שהמשפט ההומניטארי הבינלאומי אוסר על החלת החוק הישראלי על השטח הכבוש, ישראל מחויבת על-פי משפט הזכויות האדם הבינלאומי להבטיח שכל האזרחים שתחת שליטתה האפקטיבית

³ בדו"ח זה נעשה שימוש בשער חליפין של 4 ש"ח ו-0.90 אירו לדולר ארה"ב.

נהנים מכל זכויות האדם ללא אפליה מטעמי זהות אתנית, אזרחות או מוצא לאומי. לפיכך מחובתה להשוות את תנאי עבודתם של עובדים פלסטינים בהתנחלויות לאלה של מתנחלים. על-פי הארגון לזכויות עובדים קו לעובד, לפחות מחצית מחברות ההתנחלויות משלמות לעובדים פלסטינים פחות משכר המינימום השעתי בישראל, העומד על 23 ש"ח. לדברי הארגון, רוב העובדים האלו משתכרים בין שמונה ל-16 ש"ח לשעה ואינם מקבלים ימי חופשה, ימי מחלה או זכויות סוציאליות אחרות ואף לא תלושי שכר. ארגון Human Rights Watch שוחח עם עובד אחד, האני א. (שם בדוי), המועסק במפעל לייצור נרות חנוכה ומכלי פלסטיק בברקן. לדבריו, הוא עובד משמרות לילה של 12 שעות, מקבל רק הפסקה אחת של שלושים דקות ומשתכר 8.5 ש"ח לשעה. אדם אחר, מוג'אהד, שעבד בברקן עד לחודש ספטמבר 2014, אמר לארגון Human Rights Watch כי השתכר 16 ש"ח לשעה ועבד בין 12 ל-15 שעות ליום. הוא נזכר בשבוע מסוים שבמהלכו עבד משלוש לפנות בוקר ועד שמונה בערב.

לצורך המחשה מוצג בדו"ח המקרה של יצרן טקסטיל בברקן המספק מצעים לרשת אמריקאית יוקרתית של מוצרים לבית. בשנת 2008 תבעו את היצואן 43 עובדות ועובדים, כמעט מחציתם נשים, בטענה שהם משתכרים שישה עד עשרה ש"ח לשעה ואינם מקבלים זכויות סוציאליות כלשהן. נשים שעבדו במפעל טענו כי הן מקבלות כשני ש"ח פחות לשעה מהגברים. היצואן יישב את כל התביעות מחוץ לכותלי בית המשפט. אחד מבעלי החברה טען כי כל העובדים מקבלים כיום שכר מינימום וזכויות סוציאליות מלאות בהתאם לחוק הישראלי. בחודש אוקטובר 2015 העביר היצואן את מתקני החברה אל מחוץ לשטחים הפלסטיניים הכבושים.

תומכיהם של עסקי התנחלויות טוענים כי הם מיטיבים עם הפלסטינים בכך שהם מספקים להם הזדמנויות תעסוקה ומשלמים להם שכר העולה על השכר במשרות דומות באזורים שבהם העבירה ישראל סמכות שיפוט מוגבלת לרשות הפלסטינית. אנשים אלה העלו חשש שבמקרים מסוימים, הפסקת הפעילות העסקית הישראלית בהתנחלויות עלולה להביא בהכרח לפיטוריהם של עובדים פלסטינים. חלקם אף תיארו עסקים של התנחלויות כמופת לדו-קיום או כמסלול חלופי לשלום באמצעות שיתוף פעולה כלכלי.

אולם העסקת פלסטינים בעסקי התנחלויות אין בה, בשום מקרה, כדי לתקן את תרומתם של עסקים כאלה להפרות של משפט זכויות האדם הבינלאומי והמשפט ההומניטארי הבינלאומי. ההשפעה המצטברת של האפליה הישראלית, כפי שהיא מתועדת בדו"ח זה ובדו"חות רבים אחרים, היא מערכת מבוססת היטב המובילה להתרוששותם של תושבים פלסטינים רבים בגדה המערבית תוך שהיא מועילה לעסקים של התנחלויות. לפיכך, לא ניתן להתבסס על הצורך הנואש של פלסטינים במשרות כדי להצדיק את המשך השותפות לפשע זה של אפליה.

הבנק העולמי מעריך שההגבלות הישראליות בשטח C של הגדה המערבית, שרובן קשורות במישרין למדיניות הישראלית בכל הנוגע להתנחלות ושימוש בקרקע, עולות לכלכלה הפלסטינית 3.4 מיליארד דולר ארה"ב לשנה. הגבלות אלה מובילות להעמקת האבטלה ולירידה בשכר בשטחי הגדה המערבית. חקלאים בשטח C נפגעים קשה במיוחד מהמדיניות הבלתי חוקית והמפלה של ישראל בתחום הקצאת הקרקעות והמים, שבגללה רבים מהם מאבדים את פרנסתם המסורתית. לפלסטינים רבים לא נותרת לפיכך שום ברירה אלא לחפש עבודה בהתנחלויות, ובכך הם מספקים לחברות בהתנחלויות מקור יציב של עבודה זולה.

ראש מועצת הכפר מרדא, כפר חקלאי שאיבד הרבה מאדמותיו לאריאל, אמר לארגון Human Rights Watch: "פעם היו לנו 10,000 חיות משק, עכשיו תוכל בקושי למצוא מאה, בגלל שאין להן איפה לרעות. הכלכלה קרסה והאבטלה גדלה". עקב כך, לרבים מתושבי הכפר לא נותרה לדבריו ברירה אלא לעבוד בהתנחלויות.

***

כפי שצוין, רבות מההפרות המתועדות בדו"ח זה, תחת ארבע הכותרות שהוצגו לעיל, הן חלק מהותי ובלתי נפרד ממדיניות ודפוסי פעולה מתמשכים שישראל נוקטת בגדה המערבית. חברות הפועלות בהתנחלויות או בשיתוף עמן אינן יכולות למתן או למנוע את תרומתן להפרות אלה, הנובעת מעצם פעולתן. מסיבות אלה, ארגון Human Rights Watch ממליץ כי כל עוד לא חל שינוי קיצוני במדיניות ובדפוסי הפעולה של ישראל, שיאפשר לעסקים לפעול בהתאם לחובותיהם על-פי המשפט הבינלאומי, על עסקים להפסיק פעילות הקשורה להתנחלויות. זאת לרבות פעילות בהתנחלויות עצמן ומימון, ניהול או תמיכה אחרת להתנחלויות או לפעילויות או תשתית הקשורות בהן.

העקרונות המנחים של האו"ם קובעים כי על חברות לקיים בדיקות נאותות של זכויות האדם כדי לזהות ולמתן השפעה שלילית לא רק של פעילויותיהן שלהן אלא גם של פעילויות שאליהן הן קשורות ישירות באמצעות יחסיהן העסקיים. במקרה האחרון, על חברות להבטיח ששרשרות האספקה שלהן לא יוכתמו על-ידי הפרות חמורות. לפיכך, אין בהכרח ציפייה כי עסקים ינתקו לחלוטין את כל יחסיהם עם גוף אחר הפועל בהתנחלויות, אולם עליהם לוודא שיחסים אלה אינם תורמים מעצם קיומם להפרות חמורות או קשורים בהן קשר בל יינתק אחר.

זאת ועוד, על מדינות חלות חובות מסוימות הנובעות מטבען של ההפרות שמבצעת ישראל בגדה המערבית. אמנת ג'נבה הרביעית מחייבת מדינות להבטיח את כיבוד האמנה, ולפיכך הן אינן יכולות להכיר בריבונותה של ישראל על השטחים הפלסטיניים הכבושים או להעניק עזרה או סיוע לפעילויותיה הבלתי חוקיות בשטחים אלה. בית הדין הבינלאומי לצדק קבע בחוות דעתו המייעצת כי חובות אלה חלות על מדינות גם משום שמשטר ההתנחלויות הישראלי – כמו גם גדר הפרדה, שבה התמקדה חוות הדעת – מפרים דינים של המשפט הבינלאומי החלים כלפי כולי עלמא – כלומר שלכל המדינות יש עניין בהגנה עליהם.

לפיכך, ממליץ ארגון Human Rights Watch שמדינות יבחנו את הסחר שלהן עם התנחלויות כדי לוודא שהן עומדות בחובתן שלא להכיר בריבונותה של ישראל על השטחים הפלסטיניים הכבושים. לדוגמה, על מדינות לדרוש ולאכוף סימון ברור של מקום הייצור של תוצרי התנחלויות ולהחריג סחורות כאלה מיחס המכס המועדף השמור לסחורות ישראליות. כמו כן עליהן להימנע מהכרה באישורים כלשהם (למשל בדבר תוצרת אורגנית, בריאות או בטיחות) שמנפיקות הרשויות הישראליות לתוצרי התנחלויות תוך החלה בלתי חוקית של סמכותן על השטחים הכבושים.

בנוסף על חובותיהן של מדינות על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, העקרונות המנחים של האו"ם לעסקים וזכויות האדם קוראים למדינות לכבד עקרונות אלה ולפתח הנחיות ליישומם. כיום ישנן כמה מדינות המפתחות תכניות פעולה לאומיות לצורך כך. על מדינות לספק הדרכה לחברות הפועלות באזורים המושפעים מסכסוכים, לרבות במצבים של כיבוש צבאי כמו בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

המלצות

לעסקים הפועלים בהתנחלויות

- הפסיקו כל פעילות המתבצעת בתוך התנחלויות, כגון בניית יחידות דיור או הנחת תשתית, כריית משאבים מתכלים או אספקת שירותים של סילוק שפכים וטיפול בפסולת.
- הימנעו ממימון, ניהול או מתן תמיכה מסוג אחר להתנחלויות או לפעילויות או תשתית הקשורות להתנחלויות, בין היתר באמצעות התקשרות חוזית לרכישת סחורות או תוצרת חקלאית המיוצרות בהתנחלויות, כדי לוודא שהעסקים אינם תורמים לפעילויות כאלה בעקיפין או מפיקים מהן תועלת.
- קיימו בדיקות נאותות בכל הנוגע לשמירה על זכויות האדם כדי לוודא ששרשרת האספקה אינה כוללת סחורות שיוצרו בהתנחלויות.

לממשלת ישראל

- לקיים את חובותיה של ישראל ככוח כובש ולפרק התנחלויות, לרבות אזורי תעשייה ופעילות עסקית, בגדה המערבית הכבושה, לרבות מזרח ירושלים.
- להסיר הגבלות לא חוקיות המוטלות על פלסטינים בשטח הכבוש, מפלות אותם לרעה ותורמות לעוני ולאבטלה בקרבם. בין היתר, על ישראל להסיר את ההגבלות על שימוש פלסטיני בקרקע, על פיתוח פלסטיני ועל כרייה פלסטינית של משאבים טבעיים. לציית לחובותיה ככוח כובש ולפרק התנחלויות אזרחיות בגדה המערבית הכבושה. לשים קץ לכל מדיניות הקשורה לניהול עסקים בשטחים הכבושים המפרה את המשפט ההומניטארי הבינלאומי או את משפט זכויות האדם הבינלאומי, לרבות אלה המתירות כריית משאבים טבעיים כאשר הדבר אינו נעשה לטובת אוכלוסיית השטח הכבוש ואינו נדרש לחלוטין לצורך צבאי.
- להפסיק לספק תמריצים כספיים, לרבות סבסוד עלויות פיתוח בהתנחלויות ושיעורי מס נמוכים, לעסקים ישראליים ובינלאומיים הממוקמים בגדה המערבית הכבושה.
- להפסיק לנהל רישום של הקמתם של עסקים ישראליים או בינלאומיים בגדה המערבית הכבושה או להתיר את פעולתם אלא אם כן מטרת הפעולה היא לטובת העם הפלסטיני והיא עולה בקנה אחד עם הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

למדינות צד שלישי

- לבצע הערכה של הסחר עם התנחלויות ולאמץ מדיניות שתבטיח שסחר כזה עולה בקנה אחד עם חובותן של מדינות שלא להכיר בריבונותה של ישראל על השטחים הפלסטיניים הכבושים. בין היתר יש לדרוש מיצואנים לסמן סחורות המיוצרות בהתנחלויות באורח מדויק ככאלה, להחריג אותן מיחס מכס מועדף הניתן במסגרת הסכמי סחר חופשי עם ישראל ולהימנע מהכרה בסמכותה של ממשלת ישראל להעניק תווי תקן לסחורות המיוצרות בהתנחלויות (כגון עמידה בדרישות הנוגעות לתוצרת אורגנית או בדרישות אחרות).
- להימנע מקיזוז העלויות של הוצאות ישראליות ממשלתיות על התנחלויות באמצעות מניעת מימון המוענק לממשלת ישראל בסכומים השקולים להוצאותיה על התנחלויות ועל תשתית הקשורה להן בגדה המערבית.
- להעניק הדרכה בדבר יישום העקרונות המנחים של האו"ם לעסקים וזכויות האדם לחברות הפועלות באזורים המושפעים מסכסוכים, לרבות במצבים של כיבוש צבאי כמו בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

מתודולוגיה

הדו"ח שלפניכם בוחן חברות ישראליות ובינלאומיות המעורבות בפעילויות הקשורות להתנחלויות ישראליות, ואת הדרכים שבהן הן תורמות להפרת המשפט ההומניטארי הבינלאומי ומשפט זכויות האדם הבינלאומי בידי ישראל בגדה המערבית הכבושה, או נהנות ממנה. הדו"ח אינו כולל התייחסות לרמת הגולן, על אף שניתן להחיל חלק מהניתוח גם על אזור זה, וכן איננו מתייחס לרצועת עזה, כיוון שישראל פינתה משם את התנחלויותיה בשנת 2005.

בחינה של חמש החברות שנבחרו כמקרים לדוגמה בדו"ח מלמדת על המגוון הרחב של מעורבות עסקית בהתנחלויות ישראליות, על האיסורים השונים שמטיל המשפט הבינלאומי ועל היקף הפרת זכויות האדם הכרוכה בכל תחום שנבחן. המקרים לדוגמה ממחישים את הבעיה הכללית, ואף אחד מהם אינו מלמד על כך שהעסקים המתוארים בעייתיים יותר מאחרים.

במסגרת המחקר לצורך הכנת דו"ח זה בחן ארגון Human Rights Watch החלטות של בתי משפט; מידע שסופק על-ידי המנהל האזרחי, על-ידי בעלי תפקידים ברשות הפלסטינית ועל-ידי ארגונים לא ממשלתיים; דו"חות של מבקר המדינה; פרוטוקולים של ישיבות ועדות בכנסת; ומסמכים אחרים.

ארגון Human Rights Watch ראיין עשרים פלסטינים שאדמתם הוחרמה, הופקעה או שהשימוש בה הוגבל מאוד לטובת התנחלויות ותשתית הקשורה אליהן; 25 פלסטינים שעבדו בעבר או עובדים כיום בהתנחלויות ישראליות; ושמונה אנשי עסקים פלסטינים. ארגון Human Rights Watch ראיין גם שני עורכי דין ישראלים ושני עורכי דין פלסטינים המתמחים בסוגיות הקשורות להעסקת פלסטינים בהתנחלויות, וכן עורך דין פלסטיני המתמחה בנושא קרקעות. ברבים מהראיונות עם עדים פלסטינים סייעה מתורגמנת לערבית. ארגון Human Rights Watch קיים התייעצויות נרחבות עם איגודי עובדים וארגונים לזכויות עובדים ולזכויות האדם, ישראלים ופלסטיניים.

כל המרואיינים הסכימו להתראיין מרצונם וארגון Human Rights Watch הסביר להם מהי מטרת הראיון ואיזה שימוש ייעשה במידע שנאסף, ולא הציע להם תגמול כלשהו. בכמה מקרים ביקשו המרואיינים להישאר בעילום שם, או להשתמש רק בשם הפרטי ובאות הראשונה של שם משפחתם. כאשר נעשה שימוש בשם בדוי הדבר צוין בדו"ח.

ארגון Human Rights Watch קיים חלק מהראיונות עם פלסטינים בקבוצות קטנות, וכן גם קבוצה אחת גדולה יותר של שבעה חקלאים שישראל השתלטה על קרקעות שהיו בבעלותם או הטילה הגבלות על השימוש בהן. בכל אחד מהמקרים המוצגים בדו"ח פנו החוקרים לחברה הרלוונטית וביקשו תשובות לשאלות. בנוסף, הפנו החוקרים שאלות למנהל האזרחי. בכל עת שהדבר התאפשר, השתמשנו במידע אודות התנחלויות הלקוח ממקורות ישראליים ממשלתיים. צוות ארגון Human Rights Watch ערך תחקיר בשטח במשך שלושה שבועות בחודש דצמבר 2014 ובמשך עשרה ימים בחודש מארס 2015.

ארגון Human Rights Watch שיגר מכתבים לכל החברות המופיעות כמקרים לדוגמה בדו"ח, כמו-גם למנהל האזרחי, ובהם חלק את ממצאיו הראשוניים, וביקש מידע רלוונטי. שתי חברות, היידלברג צמנט וחברה לייצור טקסטיל השיבו בכתב; תשובותיהן קיבלו ביטוי בדו"ח והן מצורפות בנספח כלשון למעט מחיקתם של שמות מסוימים. ארגון Human Rights Watch אף נפגש עם אחד הבעלים של החברה לייצור טקסטיל ושוחח מספר פעמים בטלפון עם נציג של חברה קמעונית בארה"ב הרוכשת סחורה מחברה זו; שיחות אלה קיבלו ביטוי בדו"ח. אף חברה אחרת לא הגיבה על המכתבים.

הערה בנוגע להמרת מטבעות: בדו"ח זה נעשה שימוש בשער חליפין של 4 ש"ח ו-0.90 אירו לדולר ארה"ב.

1. השפעותיהם המזיקות של עסקי ההתנחלויות על זכויות האדם

מיד לאחר כיבוש הגדה המערבית בידי ישראל בשנת 1967, החלו אזרחים ישראלים לחצות את גבולה המזרחי של ישראל, בעידודה של הממשלה וכשהם זוכים להגנה מטעם כוחות הביטחון של המדינה, על מנת "ליישב" את השטח ולתבוע עליו בעלות כחלק מן "המדינה היהודית".⁴ מאז, תפחה הנוכחות האזרחית הישראלית בשטחים לרשת של למעלה מחצי מיליון מתנחלים המתגוררים ב-137 התנחלויות המוכרות רשמית על-ידי משרד הפנים ועוד יותר ממאה מאחזים הזוכים, על אף שאינם מוכרים על-ידי משרד הפנים, לסיוע משמעותי מטעם המדינה.⁵ אוכלוסיית המתנחלים גדלה ב-23% בין 2009 ו-2014, שיעור הגבוה בהרבה משיעור גידול האוכלוסין הכולל בישראל, העומד על פחות מ-10%.⁶

יישובים עירוניים וכפריים אלה, בהם מתגוררים כמעט אך ורק יהודים, כה משולבים בתשתיות ובכלכלה הישראליות, עד שהם נראים כחלק כמעט בלתי נפרד מישראל.⁷ נוסף על כך, ב-1967 סיפחה ישראל באופן רשמי לשטחה את מזרח ירושלים, נתח מן הגדה המערבית המשתרע על פני 72 קמ"ר. אזור זה נותר שטח כבוש על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי.⁸

ההתנחלויות הישראליות, לרבות אלה המצויות במזרח ירושלים, מהוות הפרה של חובותיה של ישראל על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי והן מאפיין מרכזי של המדיניות הישראלית המנסלת פלסטינים, מפלה אותם לרעה ועוקרת אותם בכפייה תוך הפרה של זכויות האדם שלהם.⁹ הגם שממשלת ישראל היא האחראית למדיניות המפלה שמאפשרת ומעודדת את התרחבות ההתנחלויות, גורמים פרטיים, לרבות עסקים ישראליים ובינלאומיים מכל המגזרים, ממלאים תפקיד קריטי בפיתוח אזורים שעליהם השתלטה ישראל לטובת התנחלויות.

עסקים ישראליים ובינלאומיים הבוחרים לקבוע את מקום מושבם בהתנחלויות עצמן ובסביבתן, ובכך הופכים ל"מתנחלים" בעצמם, מהווים חלק ניכר מהנוכחות הישראלית האזרחית בשטח. ישראל מפעילה כעשרים אזורי תעשייה הפרושים על שטח כולל של 13,650 דונם משטחי הגדה המערבית. מתנחלים ישראליים שולטים בעיבוד של כ-93,000 דונם של אדמות חקלאיות, ועסקים של התנחלויות מפעילים 187 מרכזי קניות בתוך התנחלויות ו-11 מחצבות המספקות כ-25% משוק החצץ של ישראל.¹⁰ השטח

⁴ מדיניותה של ישראל לגבי ההתנחלויות בתקופה שמיד לאחר מלחמת 1967 ועד לעליית הליכוד לשלטון בשנת 1977 התוותה על-ידי תכנית אלון, שנקראה על שם סגן ראש הממשלה דאז, יגאל אלון, וחתרה להקמת התנחלויות בבקעת הירדן, גוש עציון והרי חברון מתוך כוונה לספח את השטחים הללו לישראל. "תכנית אלון", אתר הכנסת, <https://www.knesset.gov.il/process/asp/event.asp?ID=8>, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015). עד 1968, ישראל הקימה לפחות התנחלות אחת בכל אחד משלושת האזורים הללו וכן ברמת הגולן. ראו הערת שוליים 348.

⁵ נתון זה כולל 12 התנחלויות במזרח ירושלים. לנתונים על מספר ההתנחלויות המוכרות ראו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "יישובים ואוכלוסייה לפי מחוז, נפה, דת וקבוצת אוכלוסייה", שנתון סטטיסטי לישראל 2014. למספר המאחזים הבלתי מוכרים ראו בצלם, "התנחלויות", ללא תאריך, <http://www.btselem.org/hebrew/settlements> (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015).

⁶ נתונים אלה אינם כוללים את מזרח ירושלים. *Haaretz*, December 9, 2015, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/1.631924> (accessed June 29, 2015). "West Bank Settlement Expansion Surged Under Netanyahu", *Haaretz*, December 15, 2014, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/1.631924>, ודוק: נתונים לאומיים רשמיים של ישראל כוללים גם התנחלויות ישראליות.

⁷ על-פי מפקד שנערך בשנת 2014, 400 ערבים ו-349,100 יהודים מתגוררים בהתנחלויות בגדה המערבית (לא כולל מזרח ירושלים). "יישובים ואוכלוסייה לפי מחוז, נפה, דת וקבוצת אוכלוסייה", שנתון סטטיסטי לישראל 2014, http://www1.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=st02_17&CYear=2014, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015). שיעור התושבים הערבים בהתנחלויות במזרח ירושלים גבוה מעט יותר. שתי ההתנחלויות שבהן שיעור התושבים הערבים הוא הגבוה ביותר בפער ניכר הן האזור הסמוך להר הצופים, בו 16% מהתושבים ערבים, והגבעה הצרפתית עם שיעור של 7.5%, לרבות רבים בעלי אזרחות ישראלית. השיעורים הגבוהים ביותר אחרי שני אלה נמצאים בפסגת זאב ובנווה יעקב, שם הם עומדים על 1% ו-2% בהתאמה, *Haaretz*, "Leave or Let Live? Arabs Move into Jewish Settlements", 7 בדצמבר 2015, <http://www.haaretz.com/israel-17-billion-study-finds-1.265190>, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015).

⁸ ראו לדוגמה, בית הדין הבינלאומי לצדק, "חוות דעת מיעצת בעניין השלכות המשפטיות של בניית חומה בשטחים הפלסטיניים הכבושים", 9 ביולי 2004, סעיף 111.

⁹ Human Rights Watch, *נפרדים ולא שווים*, אפלייתם לרעה של פלשתינאים בידי ישראל בשטחים הפלשתיניים הכבושים, דצמבר 2010, <https://www.hrw.org/he/report/2010/12/19/256165>.

¹⁰ מרכז מאקרו לכלכלה מדינית דיווח על מספר מרכזי הקניות במחקר משנת 2010. חיים לוינסון, "Settlements Have Cost Israel \$17 Billion", *Study Finds*, אתר הארץ באנגלית, 23.3.2010, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/settlements-have-cost-23.3.2010>, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015). הנתון לגבי שטחם של אזורי התעשייה מבוסס על תצלומי

שתופסת הפעילות המסחרית הישראלית בגדה המערבית חורג משטח הבנוי של ההתנחלויות, המוערך בשישים אלף דונם.¹¹ המספרים הללו משקפים את חלקה הרב של הפעילות המסחרית בנוכחות האזרחית הישראלית בגדה המערבית.

עסקים המתמקמים בהתנחלויות, מקימים התנחלויות, מרחיבים אותן ותומכים בהן תורמים להפרות הזכויות שמבצעת ישראל. עסקים כאלה נסמכים על ההשתלטות הבלתי חוקית של ישראל על אדמות פלסטיניות ומשאבים אחרים ותורמים לה, וגם מסייעים להתנחלויות לתפקד ולהתרחב. העסקים הללו גם מרוויחים מאותן הפרות וכן מהמדיניות המפלה שנוקטת ישראל, המעדיפה התנחלויות על חשבונם של פלסטינים. לדוגמה, עסקים אלה מפיקים רווחים מהגישה הניתנת להם לאדמות פלסטיניות ולמים שעליהם השתלטה ישראל באורח בלתי חוקי, ונהנים מסובסידיות ממשלתיות ומהיתרים לפיתוח הקרקע שכמותם כמעט ואינם ניתנים לפלסטינים.

בדו"ח זה מתוארים שני סוגי עסקים המעורבים במפעל ההתנחלויות, במטרה להדגים כיצד עסקים ממגזרים שונים ובעלי דרגות שונות של מעורבות בהתנחלויות תורמים באופן ישיר להפרות של זכויות האדם.

הסוג הראשון של עסקי התנחלויות כולל חברות המספקות את צרכי הבנייה והתחזוקה המעשיים של התנחלויות. שלושה מן המקרים לדוגמה המובאים בדו"ח שייכים לסוג זה של עסקים: בנק המממן בניית בתים בהתנחלויות ומעניק משכנתאות לרכישתם, סוכנות נדל"ן הפועלת בזיכיון שעוסקת במכירת בתים בהתנחלויות, וחברות לסילוק פסולת המטפלות בפסולת שמוצרת בהתנחלויות. התרומה הישירה של חברות אלה למשטר ההתנחלויות הבלתי חוקי של ישראל ברורה מאלה. כפי שידון ביתר פירוט בהמשך הדו"ח, בפרק העוסק בחובות המשפטיות, העברה של אזרחי המעצמה הכובשת, אם באורח ישיר ואם באורח עקיף, אל תוך השטח הכבוש היא פשע מלחמה. עסקים רבים שכאלה גם ממוקמים בהתנחלויות ונסמכים על קרקעות ומשאבים פלסטיניים אחרים שעליהם השתלטה ישראל באורח בלתי חוקי ובכך תורמים להפרות נוספות של זכויות האדם. כמו כן, ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית מקבעות את הפרות זכויות האדם של הפלסטינים שמבצעת ישראל ונהנות מהן. נושא זה נסקר גם הוא ביתר פירוט בהמשך הדו"ח, בפרק העוסק באפליה.

הסוג השני של עסקי התנחלויות כולל חברות שפעילותן אינה קשורה ישירות לאספקת שירותים לתושבי ההתנחלויות, אך הן ממוקמות בהתנחלויות או באזורי התעשייה שלהן. עסקים מן הסוג הזה, העשויים להימשך לאזור מסיבות כלכליות כגון גישה לכוח עבודה פלסטיני זול, שכר דירה נמוך והטבות מס, מהווים את החלק המשמעותי ביותר בנוכחות המסחרית בהתנחלויות.¹² רובם עוסקים בייצור באזורי התעשייה של ההתנחלויות או בייצור חקלאי, וחלקם עוסקים, תחת ניהול ישראלי, בניצול משאבי טבע בגדה המערבית, כגון מחצבות.

ליווין שסופקו לארגון Human Rights Watch על-ידי דרור אטקס ב-31 בנובמבר 2014. יש לשים לב לכך שמספר אזורי התעשייה משתנה ואין בנמצא רשימה רשמית. להסבר מפורט יותר, ראו הערת שוליים 355 להלן. הנתון על מספר הדונמים המעובדים על-ידי מתנחלים מוזכר ב-"כרם נבות: החקלאות הישראלית בגדה המערבית", אוקטובר 2013, <http://rhr.org.il/heb/2014/01/15347>, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015), עמ' 16. מספר המחצבות הפועלות בניהול ישראלי מצוין בדו"ח הוועדה לבחינת מדיניות המקרקעין בתחום המחצבות מטעם משרד השיכון, אפריל 2015, http://www.moch.gov.il/SiteCollectionDocuments/odot/veaadat_balenikov/doch_sofi_2642015.pdf, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015), עמ' 10. ראו גם מבקר המדינה, דוח שנתי מס' 65א, משרד התשתיות, האנרגיה והמים, "הבטחת אספקתם של חומרי חציבה וכרייה", 2014, עמ' 370.

¹¹ כרם נבות, **החקלאות הישראלית בגדה המערבית**, אוקטובר 2013, עמ' 16. דו"ח זה מצוין כי שטח הבנוי של ההתנחלויות משתרע על פני 60 אלף דונם. ואולם, שטח הגבולות המוניציפליים המיועדים על-ידי ישראל להתנחלויות גדול פי תשעה משטח הבנוי. רק חלק מן השטח המוניציפלי בהתנחלויות הופקע באופן רשמי, אך הצבא הישראלי מכריז על האזור כולו שטח צבאי סגור. פלסטינים נדרשים להשיג אישור מיוחד כדי להיכנס לאזורים הללו, ובכך נחסמת בפועל גישתם של פלסטינים לאדמות בבעלותם. ראו בצלם, "כל האמצעים כשרים", יולי 2010, http://www.btselem.org/sites/default/files/publication/201007_by_hook_and_by_crook_heb.pdf, (כניסה לאתר ב-10 בנובמבר 2015), עמ' 25.

¹² בעל עסק ששוחח עם ארגון Human Rights Watch אמר כי עבר לאזור התעשייה בהתנחלות על מנת שתהיה לו גישה לעובדים פלסטינים. לדבריו, בתוך ישראל, הגישה לעובדים פלסטינים מוגבלת ל"פריפריה", הרחוקה מנמלים. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אדם שביקש להישאר בעילום שם, הוד השרון, ישראל, 10 ביוני 2015. המשיכה הכלכלית למיקום עסקים בהתנחלויות מוזכרת גם בדיווחים בתקשורת. ראו, לדוגמה, מיכל מרגלית, "באזורי התעשייה בהתנחלויות לא מתרגשים מסימון מוצרים", גלובס, 21 במאי 2012; דני רובינשטיין, "The High Cost of Divorce", i24 News, 2 באוקטובר 2015.

ארגון Human Rights Watch גורס כי גם עסקים מן הסוג הזה תורמים להפרות זכויות האדם שמבצעת ישראל ומרוויחים מהן. ראשית, הם תומכים בהתנחלויות מגורים בכך שהם מספקים מקומות תעסוקה למתנחלים ומשלמים מיסים עירוניים לשלטון המקומי בהתנחלויות. שנית, ההיקף הגדול של השטחים שעליהם הם חולשים וצריכת המשאבים חסרת הפרופורציות שלהם תורמות תרומה ניכרת להפקעה הבלתי חוקית של אדמות פלסטיניות ומשאבי טבע אחרים שמבצעת ישראל. שלישית, יצרנים וחקלאים בהתנחלויות נהנים מהמדיניות המפלה שנוקטת ישראל ומהפרותיה את המשפט ההומניטארי הבינלאומי. למעשה, רבים מהם עשויים לבחור להתמקם דווקא בהתנחלויות כדי לנצל את היתרונות שמקנות מדיניות זו וההפרות שמבצעת ישראל.

יצרנים רבים הפועלים בהתנחלויות, ובכלל זה יצרנים של תוצרת חקלאית, תלויים במידה רבה ביצוא, וכך הופכים עסקים ברחבי העולם לשותפים בהפרות המתוארות בדו"ח זה, דרך שרשרת האספקה שלהם. יבוא של מוצרים כאלה מוביל גם לשותפות של מדינות שלישיות, בשונה מעסקי התנחלויות אחרים. זאת משום שמוצרים שמקורם בהתנחלויות יוצאים את שעריהן כשהם מסומנים, במקרים רבים, כמוצרים שיוצרו בישראל וכאלה נהנים ממעמד סחר מועדף של פטור ממכסי-מגן בהתאם להסכמים בין המדינה המייבאת לבין ישראל.

הדו"ח כולל שני מקרים לדוגמה הנוגעים לסוג שני זה של עסקים: מקרה העוסק במחצבה שמראה כיצד עסקי התנחלויות נהנים ממדיניותה של ישראל המפלה פלסטינים לרעה ומקרה של יצרן טקסטיל, אשר בוחן את תנאי העבודה של פלסטינים המועסקים בעסקי ההתנחלויות. בשל החשיבות של אזורי התעשייה של ההתנחלויות והייצור החקלאי שלהן עבור עסקים בינלאומיים ומדינות שלישיות, נספח לדו"ח זה מציג ניתוח מעמיק של היקף הסחר של מגזרים אלה והשפעתם על מצב זכויות האדם.

העקרונות המנחים של האו"ם לעסקים וזכויות האדם קובעים כי על עסקים לערוך בדיקות נאותות בנוגע לזכויות האדם על מנת לאתר ולצמצם פגיעה בזכויות האדם הנגרמת לא רק כתוצאה מפעילותם שלהם, אלא גם כתוצאה מפעילות הקשורה אליהם דרך קשריהם העסקיים. על עסקים לוודא כי קשריהם עם עסקים אחרים, לרבות כאלה שהם חלק משרשרת האספקה שלהם, אינם מוכתמים בהפרות.

רבות מן הפגיעות וההפרות מהן נהנות חברות הפועלות בהתנחלויות, או שמתאפשרות על-ידי פועלן, הן חלק בלתי נפרד ממדיניות ומדפוס פעולה ארוכי שנים של ישראל בגדה המערבית, ולפיכך אין ביכולתן של החברות להימנע מהן או למתן אותן. כיוון שכך, ארגון Human Rights Watch ממליץ לעסקים להפסיק כליל כל פעילות הקשורה להתנחלויות.

עסקים אינם צריכים להתמקם בהתנחלויות, לממן אותן או להעניק להן שירותים או תמיכה מסוג אחר. כמו כן עליהם להפסיק לסחור עם עסקי ההתנחלויות. הציפייה אינה בהכרח שכל עסק ינתק לגמרי את כל קשריו עם גורם אחר הפועל בהתנחלויות, אלא לוודא שקשרים אלו אינם תורמים בעצמם להפרות חמורות או קשורים בהן בקשר בל יינתק בדרך אחרת.

בנוסף, למדינות שלישיות יש חובות מסוימים הנובעים מאופי ההפרות שישראל מבצעת בגדה המערבית. אמנת ג'נבה הרביעית מחייבת את המדינות לדאוג לכיבוד האמנה, ולכן הן אינן יכולות להכיר בריבונות ישראלית בשטחים הפלסטיניים הכבושים או להושיט עזרה או סיוע לפעולותיה הבלתי חוקיות שם. בחוות דעת מייעצת שפרסם, קבע בין הדין הבינלאומי לצדק בהאג כי חובות אלה חלות על המדינות בין היתר כיוון שמשטר ההתנחלויות של ישראל וכן גדר ההפרדה, בה התמקדה אותה חוות דעת, מהווים הפרה של דינים בינלאומיים החלים כלפי כולי עלמא, כלומר דינים שלכל המדינות יש אינטרס להגן עליהם.

לפיכך, ארגון Human Rights Watch ממליץ למדינות לבחון את הסחר שלהן עם ההתנחלויות בכדי לוודא שהן עומדות בחובתן לא להכיר בריבונות ישראל על השטחים הפלסטיניים הכבושים. לדוגמה, על מדינות לדרוש ולאכוף סימון ברור של מקור מוצרים המיוצרים בהתנחלויות ולא להחיל על מוצרים כאלה מעמד מכס מועדף השמור למוצרים ישראליים. כמו כן, עליהן להימנע מהכרה בתווי תקן כלשהם (כגון של מזון אורגני, בטיחות או בריאות) שמנפיקות רשויות ישראליות למוצרי ההתנחלויות תוך הפעלת סמכותן בשטחים הכבושים בניגוד לחוק, ולא להסתמך על תווים כאלה.

2. חובות משפטיות בינלאומיות

המשפט הבינלאומי ההומניטארי

ההתנחלויות מהוות הפרה של סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית, החלה על שטחים כבושים: "המעצמה הכובשת לא תגרש ולא תעביר חלקים מאוכלוסייתה האזרחית שלה לשטח הכבוש על ידה".¹³ אמנת ג'נבה הרביעית אוסרת גם על העברה בכפייה של אנשים מוגנים בתוך שטח כבוש, וכן על גירושם מאותו שטח.¹⁴ בשנת 2004 קבע בית הדין הבינלאומי לצדק, בהסתמכו על אמנת ג'נבה הרביעית ומקורות נוספים של המשפט הבינלאומי, כי "ההתנחלויות הישראליות בשטחים הפלסטיניים הכבושים (כולל מזרח ירושלים) הוקמו תוך הפרה של החוק הבינלאומי".¹⁵

אמנת רומא, שהיא מקור הסמכות להקמתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי, קובעת כי בין פשעי המלחמה שבתחום שיפוטו של בית הדין נכללת גם "העברה, במישרין או בעקיפין, על-ידי הכוח הכובש, של חלקים מהאוכלוסייה האזרחית שלו לתוך השטח שהוא שולט בו, או הגליה או העברה של אוכלוסיית השטח הכבוש, כולה או חלקים ממנה, בתוך שטח זה או מחוץ לו".¹⁶ אף שישראל אינה חברה בבית הדין הפלילי הבינלאומי, פלסטין הצטרפה לאמנת רומא ב-2 בינואר 2015, הצטרפות שנכנסה לתוקף בשטחי מדינת פלסטין ב-1 באפריל 2015. הממשלה הפלסטינית הגישה הצהרה המכירה בדיעבד בסמכות בית הדין לחקור פשעים שבוצעו בשטחי פלסטין או יצאו מתחומה החל ב-13 ביוני 2014. בשנת 2012 העניקה העצרת הכללית של האו"ם לפלסטין מעמד של מדינה משקיפה שאינה חברה, ובכך אפשרה לה להפוך לצד לאמנות בינלאומיות, אולם אין בכך כדי לשנות את מעמדו החוקי של הכיבוש.

כמעט בכל המקרים, קיומן של ההתנחלויות כרוך בהפרה נוספת של הוראות המשפט הבינלאומי: השתלטות על קרקעות ומשאבים פלסטיניים אחרים בידי ישראל בניגוד לתקנות האג משנת 1907.¹⁷ תקנה 55 לתקנות האג קובעת כי משאבים ציבוריים בשטח כבוש, לרבות מקרקעין, כפופים לכללי טובת ההנאה. פרשנות משפטית מקובלת של כללים אלה היא ש"הכוח הכובש יכול להשתמש במשאבים בשטח הכבוש במידה הנדרשת להבטחת הממשל הקיים בשטח ועל מנת לתת מענה לצרכים החיוניים של האוכלוסייה [הכבושה]".¹⁸ לדברי המשפטן הישראלי אייל בנבנישתי, "אין ספק כיום שתנאי זה חל על כל שימוש במקרקעין ציבוריים".¹⁹

רכוש פרטי כפוף להגנה מחמירה יותר על-פי החוק הבינלאומי. תקנות האג קובעות כי "אין להחרים רכוש פרטי", ואמנת ג'נבה הרביעית אוסרת על הרס של רכוש פרטי, אלא אם כן פעולות צבאיות "מחייבות לחלוטין" את ההרס.²⁰

¹³ אמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (להלן אמנת ג'נבה הרביעית), אומצה ב-12 באוגוסט 1949, (U.N.T.S. 287 75), נכנסה לתוקף ב-21 באוקטובר 1950, סעיף 49(6).

¹⁴ שם, סעיף 49(1).

¹⁵ International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, July 9, 2004, para. 120.

¹⁶ שם, סעיף 8.

¹⁷ ראו תקנות האג מ-1907, תקנה 55 (הכפפת מקרקעין לכללי טובת ההנאה). "כוח כובש יפקיע רכוש פרטי אם הדבר 'הכרחי' לחלוטין' למטרות צבאיות. ראו לעיל, תקנה 46; אמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 53. ראו גם Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-227.

¹⁸ המוסד למשפט בינלאומי, הצהרת ברוז' בדבר שימוש בכוח, 2.9.03. ראו גם United States: Department of State Memorandum of Law on Israel's Right to Develop New Oil Fields in Sinai and the Gulf of Suez, International Legal Materials, vol. 16, no. 3 (May 1977), pp. 733-753 (quoting the London International Law Conference of 1943: "The rights of the occupant do not include any right to dispose of property, rights or interests for purposes other than the maintenance of public order and safety in the occupied territory"); Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation* (Oxford: Oxford University Press, 2012), p. 82; James Crawford, Opinion: Third Party Obligations with Respect to Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territories, January 24, 2012, p. 25.

¹⁹ Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation*, p. 82.

²⁰ תקנות האג 1907, תקנה 46; אמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 53.

זכויות האדם

משפט זכויות האדם הבינלאומי הניח זה מכבר את עקרונות היסוד בדבר אי-אפליה ושוויון.²¹ אפליה היא מצב שבו חוקים, מדיניות או דפוסי פעולה מתייחסים באופן שונה לאנשים הנתונים במצב דומה, בין היתר מטעמי גזע, מוצא אתני או דת, ללא הצדקה הולמת. על מדינות מוטלת חובה שלא לנקוט צעדים כלשהם "שמגמתם או תוצאתם יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש, או לפגום בהנאה, בהכרה או בשימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד", על בסיס גזע, צבע, מוצא לאומי או אתני.²² האיסור על אפליה על רקע גזעי נחשב לאחד העקרונות הבסיסיים ביותר במשפט זכויות האדם הבינלאומי - האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות קובעת במפורש כי גם בשעת חירום כללית, אמצעים שננקטו על-ידי מדינות הגורעים מהתחייבויותיהן על-פי האמנה, לא יגררו "הפליה שתהא מבוססת אך ורק על טעמי גזע... [או] דת".

בעוד ישראל טוענת כי חובותיה בתחום זכויות האדם אינן חלות בשטחים הכבושים, ועדת האו"ם לזכויות האדם, היא הגוף האמון על פרשנות ואכיפה של האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, קבעה פעם אחר פעם כי "הוראות האמנה יחולו לטובת האוכלוסייה בשטחים הכבושים".²³ בית הדין הבינלאומי לצדק אישר עמדה זו בחוות הדעת המייעצת שלו בנוגע לגדר ההפרדה שבנתה ישראל: "האמנה הבינלאומית לזכויות אזרחיות ומדיניות חלה על פעולות הננקטות על-ידי מדינה בהפעלתה את סמכות השיפוט שלה מחוץ לשטחיה".²⁴

בנוגע ליחס לעובדים, העקרונות המנחים של האו"ם לעסקים וזכויות האדם קובעים כי על תאגידים מוטלת האחריות לכבד את החוק המקומי, זאת בנוסף לעמידה ברף מינימלי של זכויות שנקבעו בהצהרה של ארגון העבודה הבינלאומי בדבר עקרונות היסוד והזכויות הבסיסיות בעבודה. עקרונות יסוד אלה כוללים איסור על אפליה, המוגדרת כיחס שונה ומחמיר כלפי חברים בקבוצה בהתבסס על טעמים אסורים כגון זהות אתנית או השתייכות לאומית. חברות עסקיות נדרשות לנקוט אמצעים נאותים על מנת להבטיח שהן עצמן אינן נוקטות אפליה.²⁵ חברות נדרשות לערוך בדיקות נאותות יעילות גם כדי להבטיח שגופים אחרים, ובכללם ספקים ושותפים עסקיים אחרים של החברה אינם נוקטים אפליה הקשורה באופן ישיר לפעילות החברה, למוצרים או לשירותים שהיא מספקת באמצעות קשרים עסקיים אלו.²⁶

המערכת המשפטית ה"דו-מסלולית" של ישראל בגדה המערבית, המחילה על האוכלוסייה הפלסטינית שילוב בין החוק הירדני לבין צווים צבאיים ישראליים ואילו על התושבים הישראלים את הדין הישראלי, מפרה את האיסור שמטיל משפט זכויות האדם הבינלאומי על אפליה. המשפט ההומניטארי הבינלאומי אוסר אמנם על ישראל להחיל את חוקיה המקומיים ואת סמכות האכיפה שלה בשטחים הכבושים כאילו הייתה הריבון שם. בה בעת, משפט זכויות האדם הבינלאומי מחייב אותה להימנע מאפליה בין מתנחלים ישראלים לבין תושבים פלסטינים בגדה המערבית. כך קבעה גם ועדת האו"ם לביעור האפליה הגזעית שאמרה כי הדבר חיוני "על מנת להבטיח שכל האזרחים שתחת שליטתה בפועל ייהנו מכל זכויות האדם ללא אפליה מטעמי זהות אתנית, אזרחות או מוצא לאומי".²⁷ כפי שציינה הוועדה, העמדה הישראלית

²¹ ההכרה האוניברסלית בדבר זכויות האדם. ההכרה אומצה על-ידי העצרת הכללית של האו"ם ב-10 בדצמבר 1948, G.A. Res. 217A(III), U.N. Doc. A/810 at 71 (1948), art. 2. UN Human Rights Committee, General Comment 18, Non-discrimination (Thirty-seventh session, 1989), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, HRI/GEN/1/Rev.1, 1994, para. 1.

²² האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית (ICERD), סעיף 1. ישראל אשררה את האמנה ב-31 בינואר 1979.
²³ שם.

²⁴ International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, July 9, 2004, para. 111.

²⁵ United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, No. 17.
²⁶ שם.

²⁷ CERD, "Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Israel, CERD/C/ISR/CO/14-16, March 9, 2012.

גורסת כי מחויבותיה בנוגע לזכויות האדם אינן חלות בתחומי השטח הכבוש, אולם הוועדה המשיכה ואמרה כי עמדה זו אינה עולה בקנה אחד עם האופי הנרחב של הכיבוש.²⁸

הן המשפט ההומניטרי הבינלאומי והן משפט זכויות האדם הבינלאומי מגבילים מאוד את זכותה של מדינה לעקור אנשים ממקום מושבם או להעבירם בכפייה מאזור אחד למשנהו. אמנת ג'נבה הרביעית מתירה למדינה לפנות אזרחים אך ורק אם הדבר נדרש כדי להבטיח את ביטחונם שלהם או נובע מ"שיקולי הכרח צבאיים", ובמקרה כזה על המדינה מוטלת חובה לספק לעקורים דיור חלופי "במלוא מידת האפשרות המעשית" ולאפשר את שילבתם לבתייהם בהקדם האפשרי.²⁹ האיסור על העברה בכפייה מתייחס לא רק למקרים שבהם כוח צבאי מעביר בפועל ובאופן ישיר אוכלוסייה שתחת שליטתו, אלא גם למקרים שבהם הכוח הצבאי הופך את החיים לבלתי נסבלים עבור האוכלוסייה הנשלטת במידה כה רבה עד שהתושבים נאלצים למעשה לעזוב.³⁰ ערכאת הערעורים של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר קבעה כי "העברה בכפייה איננה מוגבלת ל[מקרים שבהם נעשה] שימוש בכוח פיזי", וכי "גורמים אחרים שאינם בגדר שימוש בכוח כשהוא לעצמו עשויים להפוך מעשה לבלתי-רצוני, כגון ניצול נסיבות של כפייה".³¹

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות, ותרבותיות, שישראל אשררה בשנת 1991, מחייבת את הרשויות הישראליות לכבד את הזכות לדיור הולם. הוועדה המופקדת על פירוש האמנה הבהירה כי הזכות לדיור הולם כוללת הגנה מפני העברה בכפייה של תושבים מבתייהם על-ידי המדינה ("פינוי כפוי" לפי דיני זכויות האדם), אלא אם כן המדינה יכולה להראות כי מדובר בצעד סביר ומידתי העולה בקנה אחד עם עקרונות אחרים של זכויות האדם.

יתר על כן, בתורת משפט זכויות האדם בנוגע לזכות לקניין או רכוש, בתי משפט אזוריים, ובכלל זה בתי המשפט האירופי לזכויות האדם ובית המשפט הבין-אמריקאי לזכויות האדם, הגיעו למסקנה כי על מדינות להכיר בשימוש מסורתי של בניינים וקרקעות ובאכלוסם, באם על-ידי יחידים, משפחות או קבוצות, וזאת גם במקרים שבהם זכויות קניין אלה לא הוכרו באופן רשמי במרשמי המקרקעין אך הגורם המאכלס נתפס כמי שנהנה מזכויות קניין במשך תקופה ממושכת. ניתן לפגוע בזכויות קניין רק כאשר הדבר נעשה מכוח חוק מקומי ברור, וגם אז הפגיעה מותרת רק לצורך מטרה מוצדקת, ההגבלות שהיא מטילה צריכות להיות מצומצמות ככל האפשר, ויש להעניק בגינת פיצוי הולם. ניתן להצדיק תפיסה קבועה של רכוש או החרבתו רק כאשר לא קיימות חלופות וניתן בגינת פיצוי.

חובות של עסקים ומדינות צד שלישי

למרות שעיקר האחריות לקידום כיבודן של זכויות האדם ולהבטחתן מוטלת על ממשלות, גם על עסקים מוטלת האחריות להימנע מפעולות הגורמות או תורמות להפרה של זכויות האדם. על חברות מוטלת אחריות לזהות ולמתן בעיות אפשריות בתחום זכויות האדם שבהן כרוכה פעילותן, ולוודא כי לקרבנות של הפרות מסוג זה יש גישה לסעדים משפטיים הולמים. ארגון Human Rights Watch מתנגד לפעילות עסקית הגורמת, תורמת או מסייעת לפגיעות חמורות בזכויות האדם או להפרת המשפט הבינלאומי, או מחרפה אותן. זאת, אלא אם כן עסקים אלו יכולים לנתק את הקשר בין פעילותם לבין הפגיעה בזכויות אלו או להבטיח שהפרות או פגיעות אלה ימותנו במידה משמעותית או יתוקנו.³²

²⁸ שם, סעיף 10.

²⁹ אמנת ג'נבה הרביעית מ-1949, סעיף 49. לדיון רחב יותר ראו Human Rights Watch, Separate and Unequal, עמ' 148-150.

³⁰ הניתוח הבא לקוח מתוך: Grazia Careccia and John Reynolds, Al-Nu'aman Village: A Case Study of Indirect Forcible Transfer, Al Haq, 2006, pp. 24-26.

³¹ The Prosecutor v. Milomir Stakić, Case No. IT-97-24-T, Appeals Chamber, Judgment, 22.

³² ארגון Human Rights Watch קרא בעבר לעסקים להפסיק את פעילותם בהקשרים שבהם "חברות אינן יכולות להימנע מהכתם של שותפות בהפרה של זכויות האדם: כאשר פעילות החברה כרוכה באופן בלתי נמנע בהפרות, ההפרות הן המוניות, הנוכחות של החברה מסייעת להפרות או שהחברה ממשיכה ליהנות מהן, ואין בנמצא סעדים שימתנו פגיעות אלה.

Human Rights Watch, Sudan, Oil, and Human Rights, November 2003, <https://www.hrw.org/reports/2003/sudan1103/sudanprint.pdf>, עמ' 520. במקרה זה, ארגון Human Rights Watch המליץ שחברות נפט, קבלנים וקבלני משנה ישעו את פעילותם בסודאן עד שיתקיימו תנאים מינימליים מסוימים. שם, עמ' 526. בדו"ח **נפרדים ולא שווים**, המליץ

עיקרון זה משתקף במתווה האו"ם בדבר "הגנה, כיבוד וסעד" ובעקרונות המנחים של האו"ם לעסקים וזכויות האדם, שאומצו באופן נרחב על-ידי חברות וממשלות. העקרונות המנחים קובעים כי על חברות מוטלת אחריות "להימנע מהשפעה שלילית על זכויות האדם או מתרומה להשפעה כזו כתוצאה מהפעילות העסקית שלהן עצמן", וכן האחריות "לפעול למנוע או למתן השפעה שלילית על זכויות האדם הקשורות ישירות לפעילותיהן, מוצריהן או השירותים שהן מספקות באמצעות קשריהן העסקיים, אפילו אם הן עצמן לא תרמו להשפעות אלה". חברות נדרשות לבצע בדיקות נאותות הולמות על מנת לזהות פגיעה אפשרית בזכויות האדם הנובעת מהפעילות שלהן ושל הספקים שלהן, ולסייע בהבטחת גישה של הקרבנות לסעדים הולמים בגין כל פגיעה בהם שאירעה על אף מאמצים אלה. על חברות להימנע מפעילות עסקית הכרוכה באופן בלתי נמנע בפגיעה חמורה בזכויות האדם.

יתרה מכך, עסקי התנחלויות המרוויחים מקרקעות ומשאבים שעליהם השתלטה ישראל שלא כדין מפלסטינים עלולים להפר את האיסור הקבוע במשפט הבינלאומי – ואשר קיים גם במערכות משפטיות מקומיות רבות – על כך שיחידים או חברות ייהנו ביוזעין מפירותיה של פעילות בלתי חוקית. עיקרון זה מעוגן בסעיף 6 לאמנת האו"ם נגד פשע מאורגן חוצה גבולות, האוסר על "רכישה של רכוש, אחזקתו או השימוש בו בידעיה, בעת שהתקבל, שהרכוש האמור הוא רווח הבא בעבירה". דו"ח האו"ם המיוחד למצב זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים מאז 1967 ניתח גם הוא את אחריותם של עסקים כאלה לפי כללי המשפט הפלילי הבינלאומי בדו"ח שהגיש בנושא עסקים המרוויחים מההתנחלויות. הדו"ח מצא כי כאשר עסקים ממלאים תפקיד סיבתי בהעברה של אזרחים ישראלים להתנחלויות על-ידי ישראל, "במקרים מסוימים עשוי להיות בכך די כדי להפוך אותם לשותפים לדבר עבירה".³³

על מדינות צד שלישי מוטלות גם חובות מכוח המשפט ההומניטארי הבינלאומי. סעיף 1 לאמנת ג'נבה הרביעית קובע כי "בעלי האמנה מתחייבים לכבד את האמנה הזאת ולדאוג לכיבוד בכל הנסיבות". לכל הפחות, הדבר מטיל על המדינות חובה שלא לפעול בניגוד לאמנה, ובכך אוסר על מדינות להכיר בריבונותה של ישראל על השטח שכבשה. בחוות הדעת המייעצת בנוגע לחוקיות גדר ההפרדה שישראל בנתה בגדה המערבית, קבע בית הדין הבינלאומי לצדק כי משטר ההתנחלויות של ישראל מפר חובות מכוח המשפט ההומניטארי הבינלאומי, "החלות כלפי כולי עלמא". כלומר, חובות החלות על כל המדינות, ולכל המדינות יש אינטרס משפטי בקיומן.³⁴ על בסיס זה, כמו גם על סמך חובתן של מדינות לוודא את כיבוד הוראותיה של אמנת ג'נבה הרביעית, בית המשפט הגיע למסקנה כי "על כל המדינות מוטלת על כן החובה שלא להכיר במצב הבלתי חוקי הנובע מבניית החומה בשטחים הפלסטיניים הכבושים, כולל בתוך מזרח ירושלים וסביבה. בעלות האמנה מחויבות גם שלא לסייע או לתרום לשמירה על המצב שנוצר על-ידי בנייה זו".³⁵ על אף שחוות הדעת התמקדה בגדר ההפרדה שישראל בנתה סביב ההתנחלויות ולא בהתנחלויות עצמן, בית המשפט אישר את אי חוקיותן של ההתנחלויות על-פי המשפט הבינלאומי, ובכך גם את תחולתה של אותה חובה שלא להכיר במצב הבלתי חוקי הנובע מההתנחלויות הישראליות, ושלא לסייע בהפרות שמבצעת ישראל או לתמוך בהן.³⁶

ארגון Human Rights Watch כי עסקים המרוויחים מההתנחלויות יבחנו את התנהלותם על מנת להימנע מתרומה ישירה להפרה חמורה של הוראות המשפט הבינלאומי, ובכלל זה יבחנו גם הפסקה מוחלטת של פעילותם. בהתבסס על המחקר שערך ארגון Human Rights Watch בנושא חקלאות ההתנחלויות כחלק מתחקיר בנושא עבודת ילדים במשקים חקלאיים של התנחלויות, המליץ הארגון בדו"ח **בשלים לניצול** שפורסם באפריל 2015, כי עסקים יחדלו מסחר עם יצרנים חקלאיים מהתנחלויות.

³³ דו"ח דו"ח האו"ם המיוחד לעניין מצב זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים מאז 1967, (UN Doc. No. A/68/376, 10.9.2013), סעיף 57.

³⁴ International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, July 9, 2004, para. 157.

³⁵ שם, סעיף 159.

³⁶ שם, סעיף 120. המשפטן ג'יימס קרופורד מסכם על בסיס זה כי "על מדינות מוטלת חובת אי הכרה ואסור להן לסייע לישראל או לעזור לה בהנצחת תכנית ההתנחלויות". *Opinion: Third Party Obligations with Respect to Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territories*, January 24, 2012, p. 18.

3. כיצד עסקים תורמים לאפליה ונהנים ממנה

עסקים תורמים למערכת הכפולה של חוקים, כללים ושירותים שישראל מנהלת בשטחי הגדה המערבית הנתונים לשליטתה הבלעדית, ונהנים ממנה. מערכת זו מעניקה יחס מועדף בשירותים ובפיתוח והטבות למתנחלים, ובה בעת כופה תנאים קשים על פלסטינים. חברות של התנחלויות תורמות למדיניות המפלה של ישראל בכך שהן מסייעות לקיומן של ההתנחלויות. אולם חברות אלה גם מפיקות תועלת במישרין ממדיניות כלכלית מפלה, המעודדת עסקים בהתנחלויות מצד אחד, בין היתר באמצעות סובסידיות ושיעורי מס נמוכים, ומצד שני חונקת עסקים פלסטיניים ואת הכלכלה הפלסטינית בכך שהיא מטילה עליהם הגבלות מפלות.

הסכם הביניים משנת 1995, שנחתם במסגרת הסכמי אוסלו, העניק לישראל שליטה בלעדית במה שהוגדר בו "אזור C" (להלן שטח C), המשתרע על-פני 60% מהגדה המערבית, בעוד שבאזורי B ו-A הותר ההסכם שליטה מסוימת בידי הרשות הפלסטינית שזה אך הוקמה. שטח C, שהוא השטח הרציף היחיד מבין השלושה, כולל את כל ההתנחלויות הישראליות וחלק ניכר ממקורות המים, שטחי המרעה, האדמות החקלאיות ועתודות הקרקע הנדרשות לפיתוח ערים, עיירות ותשתית בגדה המערבית.³⁷ אזורי B ו-A מורכבים מ-227 קנטונים, שבשטחם רוב הערים והיישובים הפלסטיניים. הסכם הביניים היה אמור להיות שלב זמני של הכנה לכינון מדינה פלסטינית תוך חמש שנים, אך הוא עודנו בתוקף, ועמו נשמרת גם השליטה המנהלית והצבאית המוחלטת של ישראל על שטח C.³⁸

הדו"ח "נפרדים ולא שווים", שפרסם ארגון Human Rights Watch בשנת 2010, תיעד את החוקים ואת דפוסי הפעולה המפלים של ישראל, המעניקים למתנחלים עדיפות בשטח C. הדו"ח הדגיש ארבעה תחומי אפליה בולטים: בנייה, ייעוד קרקעות והריסת מבנים; חופש תנועה; מים; והשתלטות על קרקעות. עד כמה שניתן לראות, אפליה זו נועדה לשרת מטרה אחת ויחידה – קידום החיים בהתנחלויות, לעתים קרובות תוך חנק של הצמיחה ביישובים פלסטיניים ואף עקירה בכפייה של תושבים פלסטינים.³⁹

אופיו המפלה של משטר ההתנחלויות הישראלי אינו כשל נלווה אלא אחד ממאפייניו העיקריים של הכיבוש. למעשה, על-פי פרשנותו של הצלב האדום לאמנת ג'נבה משנת 1958, מנסחי האמנה בחרו לאסור על מעצמה כובשת להעביר את אזרחיה לתוך שטח כבוש בשל הקשר המובהק של העברה כזו לאפליה לרעה של האוכלוסייה המקומית ולפגיעה כלכלית בה: "מעצמות מסוימות", כך נאמר בפרשנות, "העבירו חלקים מאוכלוסייתן שלהן לשטח כבוש מסיבות פוליטיות או גזעיות כדי, לטענתן, ליישב שטחים אלה. העברות כאלה הרעו את מצבה הכלכלי של האוכלוסייה הילידית והעמידו בסיכון את קיומה הנפרד כגזע".⁴⁰

³⁷ World Bank, Area C and the Future of the Palestinian Economy, October 2013, p. viii.

³⁸ הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה, 28 בספטמבר 1995, מבוא, <http://www.knesset.gov.il/process/docs/heskemb1.htm>.

³⁹ ארגון Human Rights Watch, "נפרדים ולא שווים", 2010, ע"מ 144-151.

⁴⁰ Jean S. Pictet, International Committee of the Red Cross, *Commentary: IV Geneva Convention* (1958), p. 283.

כיצד המדיניות הממשלתית הישראלית...

מגבילה צמיחה פלסטינית

ישראל אישרה תכניות מתאר פלסטיניות ב-1% **בלבד משטח C**. בשנת 2015 הרסה ישראל 601 מבנים פלסטיניים בגדה המערבית, כולל מזרח ירושלים, ובכך עקרה 1,215 בני אדם מבתיהם.

אף אזור פלסטיני בגדה המערבית או במזרח ירושלים אינו מוגדר כאזור עדיפות לאומית, ולפיכך שום תושבים או עסקים פלסטיניים אינם זכאים לסובסידיות.

כ-300,000 פלסטינים חיים בשטח C וכ-370,000 נוספים במזרח ירושלים. בין השנים 2000 ו-2012 ישראל **דחתה 94% מהבקשות שהגישו פלסטינים להיתרי בנייה** בשטח C.

על-פי איגוד האבן והשיש הפלסטיני, ישראל לא הנפיקה **שום רישיון חציבה חדש בשטח C לעסקים פלסטיניים מאז 1994**. כיום, מחצבות פלסטיניות בגדה המערבית מייצרות **רבע** מכמות חומרי החציבה שמייצרות מחצבות בניהול ישראלי בגדה המערבית.

הבנק העולמי מעריך כי ההגבלות הישראליות בשטח C **עולות לכלכלה הפלסטינית 3.4 מיליארד דולר ארה"ב** מדי שנה. ההכנסות הנוספות היו מייצרות 800 מיליון דולר ארה"ב בהכנסות ממסים, סכום השווה **לחצי** מהחוב הפלסטיני הלאומי.

מאפשרת הרחבת התנחלויות

ישראל אישרה תכניות מתאר עבור התנחלויות ישראליות המשתרעות על-פני **26% משטח C*** והגדירה **70% משטח C** כשטח של מועצות אזוריות של התנחלויות, ואסרה על בנייה או פיתוח פלסטיניים בשטחים אלה.

ישראל הגדירה **90 התנחלויות** כ"אזורי עדיפות לאומית", הגדרה שבזכותה זוכים תושבים ועסקים ישראליים בסובסידיות ממשלתיות.

יותר מ-560,000 מתנחלים גרים בכ-237 התנחלויות. בשנת 2013 מצא מבקר המדינה כי ישראל **אינה גובה כלל דמי חכירה מ-83 התנחלויות כפריות**, ובכך היא מעניקה להן למעשה בחינם קרקעות שעליהן השתלטה באופן בלתי חוקי.

מחצבות בניהול ישראלי בגדה המערבית מייצרות **10 עד 12 מיליון טון של חומרי חציבה** בשנה. **94%** מתוכם משווקים בתוך ישראל ובהתנחלויות.

על-פי משרד הכלכלה, בשנת 2013 **ישראל ייצאה תוצרי תעשייה** שיוצרו בהתנחלויות **בערך כולל של יותר מ-600 מיליון דולר ארה"ב** (הנתון כולל את הייצור במזרח ירושלים וברמת הגולן).

* אזור C משתרע על-פני 60% משטח הגדה המערבית ונתון תחת שליטה מנהלית בלעדית של ישראל. באזור זה נמצאים רוב השטחים הפתוחים ומשאבי הטבע של הגדה המערבית.

עידוד עסקים בהתנחלויות: תמריצים כספיים מהממשלה

ממשלת ישראל עודדו באורח פעיל, בזו אחר זו, הגירה של עסקים ישראליים ובינלאומיים להתנחלויות. זאת, בכך שהציעו להם מגוון תמריצים כספיים שאותם לא העניקו לעסקים פלסטיניים בשטחי הגדה המערבית שתחת שליטתן. אחד הערוצים המשמעותיים לתמיכה ממשלתית הוא סיווגם של רוב ההתנחלויות וכמעט כל אזורי התעשייה של ההתנחלויות כ"אזורי עדיפות לאומית", סיווג השמור גם לאזורים בתוך ישראל המתמודדים עם קשיים כלכליים או שוכנים ליד גבול.⁴¹ הממשלה תומכת גם באמצעות השקעה בפרויקטים של תשתית ציבורית, כדי לסייע במשיכת עסקים לאזור.

אזורי עדיפות לאומית זכאים לשורה של הטבות כספיות שנועדו, על-פי משרד הבינוי והשיכון, לשרת ארבע מטרות: "(1) להקל את מצוקת הדיור של רבים מתושבי המדינה; (2) לעודד הגירה חיונית ליישובים; (3) לעודד בנייה ביישובים; (4) להעצים את חוסנם הכלכלי של היישובים".⁴² בין השנים 1998 ו-2002 הגדירה ישראל את כל ההתנחלויות כאזורי עדיפות לאומית.⁴³ בשנת 2002 הממשלה שרטטה מפה חדשה של אזורי העדיפות הלאומית א', שכללה 104 התנחלויות, אולם הארגון הישראלי לזכויות האזרח עדאלה עתר לבג"ץ נגד מפה זו בטענה שהיא נגועה באפליה, שכן רק ארבעה מתוך 553 היישובים שהוגדרו כאזורי עדיפות לאומית היו יישובים ערביים (כולם בתוך ישראל).⁴⁴ בשנת 2006 פסק בג"ץ כי המפה מפלה לרעה יישובים ערביים בישראל והורה לממשלה לשרטט מפה חדשה בתוך שנה. שבע שנים לאחר שבג"ץ הורה לה לעשות כן, אישרה הממשלה את המפה החדשה של אזורי העדיפות הלאומית, שאושרה על-ידי בית המשפט, ואשר כוללת תשעים התנחלויות. כמעט כל אזורי התעשייה של ההתנחלויות מוגדרים כאזורי עדיפות לאומית, וכך גם 23 התנחלויות בבקעת הירדן ובאזור ים המלח, שם מתקיימת רוב חקלאות ההתנחלויות.⁴⁵

ההטבות שלהן זוכות התנחלויות המוגדרות כאזורי עדיפות לאומית כוללות הפחתה של עלויות קרקעות, הלוואות בתנאים מועדפים ומענקים לרכישת בתים, מענקים עבור משקיעים ומענקי פיתוח תשתית לאזורי תעשייה, שיפוי בגין אובדן הכנסה עקב מכסים שהטילו מדינות באיחוד האירופי על מוצריהן, והפחתת שיעורי המס עבור יחידים וחברות.⁴⁶

באזורי עדיפות לאומית "עירוניים", הסיווג שניתן לרוב ההתנחלויות המוגדרות כאזורי עדיפות לאומית, הממשלה עשויה לסבסד עד ל-50% מעלויות הפיתוח, עד לעלות של 107 אלף ש"ח ליחידת דיור, לפי המבנה הטופוגרפי של האזור.⁴⁷ באזורי עדיפות לאומית "חקלאיים", הכוללים התנחלויות חקלאיות בבקעת הירדן, הממשלה עשויה לסבסד עד ל-70% מהוצאות הפיתוח, עד לסכום מרבי של 150 אלף

⁴¹ משרד הבינוי והשיכון, יישובי עדיפות לאומית,

http://www.moch.gov.il/odot/yeshuvev_adifut_leumit/Pages/yeshuvev_adifut_leumit.aspx (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁴² שם.

⁴³ החלטה מס' 3485 (כל6/116) מיום י"א בתשרי התשנ"ט (1 באוקטובר 1998). לרשימה רשמית ראו משרד הכלכלה, "הודעה בדבר קביעת אזורי עדיפות לאומית", <http://www.tamas.gov.il/NR/exeres/E14D5B29-8173-49C6-B6FC-7E2B9FA1F4BD.htm> (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁴⁴ החלטה מס' 2228 (14 ביולי 2002). לרשימה רשמית ראו משרד הבינוי והשיכון, "החלטות ממשלה", http://www.moch.gov.il/Gov_Decisions/Pages/GovDecision.aspx?ListID=f33e0a4b-aa35-4b12-912e-d271a6476a11&WebId=fe384cf7-21cd-49eb-8bbb-71ed64f47de0&ItemID=153 (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015). לרקע על עתירת ארגון עדאלה. ראו עדאלה, "נייר עמדה: סיווג יישובים לאזורי עדיפות לאומית", פברואר 2010, <http://www.adalah.org/uploads/oldfiles/newsletter/eng/feb10/docs/NPA%20Hebrew.pdf> (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁴⁵ רשימה רשמית של אזורי עדיפות לאומית זמינה באתר משרד ראש הממשלה, בכתובת <http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2013/Pages/des667.aspx> (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015). לניתוח מפורט ראו גם בצלם, "כל האמצעים כשרים: מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית", יולי 2010, http://www.btselem.org/download/201007_by_hook_and_by_crook_heb.pdf (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁴⁶ שם. ישראל פיתחה מערכת סיווגים נפרדת בכל הנוגע להטבות מס, אשר נכנסה לתוקף ב-1 בינואר 2015. על-פי קריטריונים אלה, התנחלויות מסוימות המוגדרות כאזורי עדיפות לאומית אינן זכאיות עוד להטבות מס.

⁴⁷ שם.

ש"ח ליחידת דיור, שוב, לפי המבנה הטופוגרפי של האזור.⁴⁸ רוכשי דירה ראשונה באזורי עדיפות לאומית נהנים גם הם ממשכנתאות מסובסדות וממשכנתאות בתנאים מועדפים בריבית של 4.5%. עסקים שמושבם בהתנחלויות מפקים תועלת ישירה מרבות מהסובסידיות הללו – כמו אלה המיועדות לפיתוח ולתשתית מסחרית. בשנת 2013 לדוגמה, הממשלה העניקה מענקי פיתוח בסך 2.17 מיליון ש"ח למפעל הריטים באזור התעשייה ברקן ו-937 אלף ש"ח למפעל פלסטיק שם.⁴⁹

זאת ועוד, חברות באזורי עדיפות לאומית העומדות בתנאים שנקבעו למעמד של "מפעל מאושר" זכאיות להטבות מיוחדות ממשד הכלכלה, החורגות בהרבה מאלה שהיו מקבלות אלמלא כן. מפעלים מאושרים יכולים ליהנות משני מסלולים אפשריים: מענקים ישירים והטבות מס.⁵⁰ המסלול הראשון מציע לחברות סובסידיות בשיעור של 20% מכל השקעה בנדל"ן. לחלופין, מסלול הטבות המס מציע שיעור מס חברות מופחת של 6% באזורי עדיפות לאומית מסוימים (לעומת 12% מס באזורים אחרים), החל משנת 2015.⁵¹

ישראל אף מעודדת עסקים לעבור להתנחלויות באמצעות השקעה בתשתית ציבורית שתתמוך בהם. הצהרות בדבר מדיניות מהתקופה שבה החלה ישראל לפתח את כלכלת ההתנחלויות חושפות כי ישראל סיפקה במכוון תמריצים כספיים לחברות של התנחלויות, לרבות באמצעות הגדרתן כאזורי עדיפות לאומית, והשקעה בתשתית חיונית, כדי לעודד עסקים להתמקם בגדה המערבית. בישיבה של הכנסת אמר גדעון פת, אז שר המסחר והתעשייה, כי משרדו הקים שישה אזורי תעשייה בשטחים הכבושים, בנוסף למבני תעשייה קטנים. "אנחנו מעודדים את המפעלים... זה לא בא מהשמיים. זה בא על-ידי עידוד".⁵²

שנתיים לאחר מכן תיאר השר פת בפירוט את סוג העידוד שמשרדו מעניק. הוא דיווח כי הממשלה הצליחה להביא 300 מפעלים לשבעה אזורי תעשייה חדשים של התנחלויות באמצעות הנחת התשתית הנחוצה, סיווגם של אזורי אלה כאזורי עדיפות לאומית, והגדרת חלק מהמפעלים בהם כ"מפעלים מאושרים", דבר שזיכה אותם בתמריצים כספיים נדיבים. השר פת הוסיף כי משרדו פועל להקמת אזורי תעשייה אזוריים שישרתו התנחלויות מרכזיות, וכן להקמת תעשיות הקשורות להתנחלויות קטנות "בהתחשב בצורכי התעסוקה של קהילות אלו".⁵³

בעלי עסקים חקלאיים בהתנחלויות נהנים מתמריץ כלכלי מסוג אחר: כשל, מכוון ככל הנראה, של הממשלה בגביית דמי חכירת הקרקע המגיעים לה. על-פי דו"ח מבקר המדינה משנת 2013, המנהל האזרחי אינו אוכף את החוק המחייב התנחלויות לשלם את דמי החכירה וגורם בכך להפסד של חמישים מיליון ש"ח בשנה.⁵⁴ במילותיו של המבקר: "מדובר בכשל מהותי שנמשך לאורך שנים רבות". המנהל

⁴⁸ "רשימת יישובי עדיפות לאומית", משרד הבינוי והשיכון,

http://www.moch.gov.il/odot/yeshuvev_adifut_leumit/Pages/reshimat_yeshuvev_adifut_leumit.aspx (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁴⁹ "פירוט החברות שניתנו להן כתבי אישור להשקעות בשנת הכספים – 2013", משרד הכלכלה, מרכז ההשקעות, http://www.economy.gov.il/Industry/InvestmentCenter/DocLib/maanakum_2013.pdf (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁵⁰ חוק לעידוד השקעות-הון, התשי"ט-1959. בעבר, היה על חברות לבחור בין שני המסלולים, אולם כיום "חברות מועדפות" עשויות להיות זכאיות לשניהם. משרד הכלכלה, "דו"ח חוק חופש המידע, 2013", עמ' 27, <http://economy.gov.il/Publications/Publications/DocLib/freedom-of-information-report-2013.pdf> (כניסה לאתר ב-20 בדצמבר 2015).

⁵¹ בעבר, מפעלים מאושרים במסלול זה לא שילמו מיסים כלל במשך עשר שנים. דו"ח חוק חופש מידע, משרד הכלכלה, 2012, עמ' 25, <http://economy.gov.il/Publications/Publications/DocLib/FOI-report-2012.pdf> (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

⁵² "סקירת שר התעשייה והמסחר על פעולות משרדו (המשך דיון)", הישיבה השמונים-ותשע של הכנסת העשירית, יום שלישי, ג' בסיוון התשמ"ב, 25 במאי 1982, 05-50-30-27_03_2012 http://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset10/HTML_27_03_2012_05-50-30-27_03_2012.html (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

⁵³ "סקירת שר התעשייה והמסחר על פעולות משרדו" הישיבה השלוש-מאות-ושבע של הכנסת העשירית, יום שלישי, י"ג באייר התשמ"ד, 15 במאי 1984, 05-50-30-27_03_2012 http://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset10/HTML_27_03_2012_05-50-30-27_03_2012.html (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

⁵⁴ לתמצית הדברים ראו חיים לוינסון, "בהתנחלויות לא משלמים דמי חכירה, ההפסד נאמד במאות מיליונים", הארץ, 17 ביולי 2013, <http://www.haaretz.co.il/news/mevaker/1.2073863>. לארגון Human Rights Watch ידוע על מקרה אחד בלבד שבו המנהל האזרחי החכיר קרקע בגדה המערבית ללא-יהודים מאז 1967: בשנת 1998, מספר משפחות בדואיות הצליחו לחכור קרקע בתמורה לעקירתן מהאזור

האזרחי הודה כי התופעה קיימת כבר משנת 2005 וייחס אותה למחסור בכוח אדם. אולם ממשלת ישראל לא הקצתה עד היום משאבים נוספים לגביית דמי חכירה. בשנת 2011 החליט משרד האוצר לבסוף להקים יחידת גבייה, אולם נראה כי טרם יישם את החלטתו.⁵⁵

חנק עסקים פלסטיניים והכלכלה הפלסטינית: הגבלות מפלות

בניגוד להתנחלויות ולעסקים של התנחלויות, אף אחד מהאזורים הפלסטיניים בשטח C אינו עומד בקריטריונים למעמד של אזור עדיפות לאומית. זאת, על אף שאזורים אלה עניים יותר ומפותחים פחות מההתנחלויות. אזורים אלה אף אינם מקבלים את רוב השירותים הממשלתיים הבסיסיים שישראל מספקת להתנחלויות, בין אם הן מוגדרות כאזורי עדיפות לאומית ובין אם לאו. יישובים פלסטיניים רבים בשטח C מסתמכים על מימון בינלאומי להקמת תשתית בסיסית, כגון לוחות סולאריים, בתי ספר ומכלי מים.⁵⁶ למעשה, השפעתה המצטברת של מדיניות ישראל המטילה הגבלות חמורות על גישתם של פלסטינים להיתרי בנייה ועל גישתם של חקלאים לאדמותיהם, כפי שיתואר ביתר פירוט להלן, כופה על פלסטינים רבים לעזוב את שטח C.⁵⁷

חלקים מסוימים במדיניות הישראלית מפרים גם את הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי הנוגעות להפקעת קרקע; היתרי בנייה; ייעוד קרקעות והריסת מבנים; מים; וחופש התנועה.⁵⁸ המדיניות בתחומים אלה, כמו-גם בתחומים נוספים, לא רק מחבלת בפיתוח הכלכלה הפלסטינית, אלא גם מעניקה לחברות של התנחלויות יתרון כלכלי ברור על-פני חברות פלסטיניות.

אחת השיטות העיקריות שבהן מגבילה ישראל פיתוח פלסטיני היא סירובה להעניק לפלסטינים, כמעט בכל המקרים, היתרים לבנות על קרקע, לפתח אותה או לנצל את משאביה.⁵⁹ הבנק העולמי מעריך כי אם ישראל תסיר הגבלות מנהליות כמו אלה המוטלות על הבנייה ועל ניצול המשאבים בשטח C, הדבר יניב 3.4 מיליארד דולר ארה"ב בשנה לכלכלה הפלסטינית, גידול של 35% בתוצר המקומי הגולמי שלה. ההכנסות הנוספות יניבו תקבולים ממסים בסך 800 מיליון דולר ארה"ב נוספים, סכום השווה למחצית מחובותיה של הרשות הפלסטינית.⁶⁰ במקום להסיר הגבלות אלה, ישראל מסרבת להנפיק לפלסטינים היתרים לכריית מינרלים כמו אשלג וברום מים המלח. ההפסד בגין איסור זה מסתכם בכמעט מיליארד דולר ארה"ב בשנה.⁶¹ ישראל אף מגבילה את גישתם של פלסטינים לשטחי קרקע נרחבים, שאותם היא מגדירה כשטחים מוניציפליים של התנחלויות, שטחי אש או שמורות טבע, ומגבילה מאוד את כמות המים שהיא מקצה לפלסטינים. להערכת הבנק העולמי, הגבלות אלה עולות למגזר החקלאי הפלסטיני 704 מיליון דולר ארה"ב לשנה.⁶² דו"ח של קבוצת כלכלנים ישראלים, פלסטינים ובינלאומיים מצא כי אם

שבו חיו כדי לפנות את השטח לטובת הקמת שכונה חדשה של ההתנחלות מעלה אדומים. ראו ארגון Human Rights Watch, "נפרדים ולא שווים, אפלייתם לרעה של פלשתינאים בישראל בשטחים הפלשתיניים הכבושים", דצמבר 2010, <https://www.hrw.org/he/report/2010/12/19/256165>, עמ' 102. על-פי דיווחים, כללי המועצות האזוריות של ההתנחלויות ותקנון החטיבה להתיישוב בהסתדרות הציונית אוסרים על החכרת קרקע למי שאינו יהודי. ראו עמירה הס, "מתנחלים מחכירים לפלסטינים אדמות בבקעת הירדן", הארץ, 13.3.8, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2087427> (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015).

⁵⁵ יחידה כזו אינה מופיעה באתר האינטרנט של משרד האוצר, הזמין בכתובת http://www.mof.gov.il/Units/Pages/all_units.aspx, ולא פורסמה כל הודעה לעיתונות על הקמתה (כניסה לאתר ב-30 בנובמבר 2015).

⁵⁶ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים, "פרופיל פגיעות שטח C", https://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_fact_sheet_5_3_2014_he.pdf (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

⁵⁷ ראו, לדוגמה, "ישראל: בית המשפט מתיר פינויים מפלים", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 19 במאי 2015, <https://www.hrw.org/he/news/2015/05/19/269986>.

⁵⁸ ראו ארגון Human Rights Watch, "נפרדים ולא שווים", 2010.

⁵⁹ כפי שיתואר ביתר פירוט להלן, בין השנים 2000 ו-2012 ישראל דחתה למעלה מ-94% מהבקשות שהגישו פלסטינים להיתרי בנייה. World Bank, "Area C and the Future of the Palestinian Economy," October 2, 2013, p. 16.

⁶⁰ World Bank, "Area C and the Future of the Palestinian Economy," October 2, 2013.

⁶¹ שם, עמ' 13.

⁶² שם, עמ' 11.

יתאפשר פיתוח פלסטיני במאה אלף דונם נוספים בבקעת הירדן, הדבר ייצר בין 150 אלף למאתיים אלף משרות.⁶³

תחומי מדיניות רבים של ישראל הפוגעים בעסקים פלסטיניים ובכלכלה הפלסטינית קשורים ישירות להתנחלויות. ישראל הגדירה 70% משטח C כשטח של מועצות אזוריות של התנחלויות (שבו אסורה בנייה פלסטינית), ותכניות המתאר שאישרה עבור התנחלויות ישראליות משתרעות על-פני 26% משטח C.⁶⁴ ישראל גם מקימה תשתיות להתנחלויות, כגון כבישים, מחסומים וגדר ההפרדה, על קרקע פלסטינית שעליה השתלטה, והדבר מגביר לעתים את העיכובים בתחבורה הפלסטינית ומייקר את עלויותיה.⁶⁵

זאת ועוד, תכניות המתאר שישראל הכינה עבור פלסטינים חלות על אחוז אחד בלבד של שטח C, שרובו כבר היה בנוי, ועל סמך עובדה זו היא דוחה בפועל כמעט כל בקשה פלסטינית להיתר בנייה, ללא הצדקה ממשית. על-פי המנהל האזרחי, בין השנים 2000 ו-2012 פלסטינים הגישו 3,565 בקשות להיתרי בנייה. רק 210 מתוכן אושרו.⁶⁶ ישראל אף שינתה את חוקי התכנון הירדניים שהיו בתוקף בגדה המערבית כדי להדיר פלסטינים מהשתתפות בהליכי התכנון, בעוד צווים צבאיים יצרו מסלול תכנון נפרד עבור מתנחלים, המשתתפים בתכנון יישוביהם שלהם.⁶⁷

היות שרוב הקרקעות הלא מפותחות בפלסטין נמצאות בשטח C, ההגבלות שמטילה ישראל על השימוש בקרקע מכשילות את ענפי הבנייה והייצור הפלסטיניים הזקוקים לשטח פתוח להקמת מפעלים, ומונעות מפלסטינים ליהנות מתיירות באזור ים המלח או באתרים היסטוריים. זאת, כיוון שאינם יכולים להקים מלונות, חנויות או תשתית תיירות אחרת.⁶⁸ מדיניותה של ישראל ודפוסי הפעולה שלה גורמים מצוקה כלכלית לרבים מ-300 אלף הפלסטינים החיים בשטח C, כיוון שהשגת היתר, אפילו להקמת חנות פשוטה, היא משימה כמעט בלתי אפשרית עבורם. הסיכון שמבנים פלסטיניים שהוקמו ללא היתר ייהרסו גדול בהרבה מהסיכון להרס מבנים כאלה שהוקמו בהתנחלויות, הזוכים לעתים קרובות לאישור בדיעבד.⁶⁹

ההגבלות על שימוש בקרקע פוגעות במיוחד בפרנסתם של פלסטינים תושבי שטח C, שכן רבים מהם הם חקלאים ורועי צאן. על-פי מחקר שמשרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים ערך בשנת 2014, 24% מהפלסטינים בשטח C הם חקלאים, 10% הם רועים ו-24% עובדים כיום בהתנחלויות.⁷⁰ כמה פלסטינים

⁶³ Arie Arnon & Saeb Bamy, Group Aix, Economic Dimensions of a Two-State Agreement Between Israel and Palestine, June 2010, p. 239.

⁶⁴ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים, "שטח C של הגדה המערבית: סוגיות הומניטריות מעוררות דאגה, ינואר 2013", זמין לקריאה בכתובת: https://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_area_c_factsheet_january_2013_hebrew.pdf (כניסה לאתר ב-27 באוקטובר 2015). ראו גם עמירה הס, "המדינה: הפלסטינים בשטח C לא מופלים לרעה", הארץ, 27 באפריל 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2305547> (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

⁶⁵ ארגון Human Rights Watch, **נפרדים ולא שווים**, עמ' 9-10.
⁶⁶ מאז שנת 2000 נע שיעור הבקשות להיתרי בנייה שאושרו בין 0.9% ל-6.9%. זאת למעט השנים 2006 ו-2008, שבהן נע שיעור הבקשות שאושרו בין 24.4% ל-22%, בהתאמה. World Bank, "Area C and the Future of the Palestinian Economy," October 2, 2013, p. 16. (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

⁶⁷ ארגון Human Rights Watch, **נפרדים ולא שווים**, עמ' 9. בחודש יוני 2015 דחה בג"ץ עתירה להשיב לידי הפלסטינים את השליטה בתכנון הקהילתיים בשטח C. ראו חגי מטר, "בג"ץ קבע: מערכת התכנון בגדה המערבית תמשיך להפלות בין יהודים לערבים", שיחה מקומית, 11 ביוני 2015, <http://mekomit.co.il/bagz-tknon-shteti-si/> (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015). למידע נוסף על עתירה זו, ראו "שומרי משפט – רבנים למען זכויות האדם",

בג"צ להחזרת זכויות התכנון בשטח C לידי הפלסטינים, <http://rhr.org.il/heb/about-dep-justice>, **בגצ-להחזרת-זכויות-התכנון-בשטח-סי-** ליד' (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

⁶⁸ ראו לעיל בפרק הרקע. הבנק העולמי מעריך כי לו הוסרו ההגבלות בשטח C בשנת 2011, הערך הפוטנציאלי שהיה מתווסף בענף הבנייה יכול היה להגיע עד 239 מיליון דולר ארה"ב, או 2% מהתוצר המקומי הגולמי, והתיירות עשויה הייתה לייצר 416 מיליון דולר ארה"ב ו-2,900 משרות. World Bank, "Area C and the Future of the Palestinian Economy," October 2, 2013, p. 24.

⁶⁹ Emily Schaeffer and Jeff Halper, Israel's Policy of Demolishing Homes Must End: A Submission to the UN Human Rights Council, March 2012, available at <http://icahd.org/get-the-facts/analysis>

⁷⁰ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים, "פרופיל פגיעות שטח C", https://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_fact_sheet_5_3_2014_he.pdf (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

תושבי שטח C אמרו לארגון Human Rights Watch שרבים מהפלסטינים העובדים בהתנחלויות הם חקלאים או רועים שאיבדו את הגישה לאדמותיהם. בשנת 2011 דיווח משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים שבעשר מתוך 13 קהילות שבהן ביקר בשטח C הייתה עזיבה של משפחות, היות ש"מדיניות ודפוסי פעולה ישראליים המיושמים שם מקשים על התושבים לספק את צורכיהם הבסיסיים או לשמור על נכחותם על הקרקע".⁷¹

לעתים קרובות פרויקטים פלסטיניים של תשתית ציבורית, כמו כבישים וצנרת מים וביוב או שירותים אחרים המקשרים בין עיירות או ערים בשטחי A ו-B, מחייבים בנייה בשטח C.⁷² לפיכך, העובדה שהצבא הישראלי מונע מפלסטינים היתרי בנייה באזורים שתחת שליטתו פוגעת גם בפלסטינים החיים להלכה תחת שליטת הרשות הפלסטינית, דבר המעמיק את התלות הפלסטינית במוצרים ובשירותים ישראליים. רוואבי, פרויקט פלסטיני למגורים ולמסחר בעלות של מיליארד דולר ארה"ב המוקם מצפון מערב לרמאללה, ממוקם כמעט לחלוטין בשטח A. הפרויקט הושלם בחלקו, אך טרם אוכלס כיוון שהמנהל האזרחי עיכב במשך שנים את הנפקת ההיתרים הנדרשים לחיבור העיר לתשתית המים בשטח C; על-פי דיווחים, בחודש פברואר 2015 המנהל האזרחי הבטיח לאשר את החיבור.⁷³ אזור התעשייה של יריחו השוכן בשטח A סבל גם הוא מעיכובים חמורים כיוון שהנתיב האופטימלי לסלילת כביש לאזור חוצה את שטח C, והרשויות הישראליות טרם אישרו את סלילתו.⁷⁴

⁷¹ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים, "דף נתונים הומניטריים על שטח C של הגדה המערבית", יולי 2011, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_area_c_fact_sheet_july_2011_hebrew.pdf.

⁷² World Bank, "Area C and the Future of the Palestinian Economy," October 2, 2013, p.16.

⁷³ שם. עמ' 18. Anne-Marie O'Connor and William Booth, "Israel to Let Water Flow to West Bank Development at Center of Political Feud," *Washington Post*, February 27, 2015.

⁷⁴ שם. עמ' 16. עלי עריקאת, המנהל בפועל של פארק התעשייה ביריחו, אמר לארגון Human Rights Watch כי ישראל טרם אישרה את הבקשה, ובכך היא כופה על משאיות לנסוע 8 ק"מ נוספים דרך אזור מגורים כדי להגיע אל הפארק, במקום גישה ישירה לכביש הראשי הסמוך. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch, 11 במאי 2015.

בנו של בעל חנות פלסטיני לממכר חומרי בניין, שלצד הכביש הראשי להתנחלות אריאל. צווי הריסה ישראליים מאיימים על העסק, כמו על אלפי בתים ומבנים אחרים בבעלות פלסטינית בשטח C ובמזרח ירושלים. ישראל הקצתה רק 1% משטח C לבנייה פלסטינית, ודחתה למעלה מ-94% מבקשות היתרי הבניה שהגישו פלסטינים בשנים 2000-2012.

ניסיונם של הפלסטינים תושבי הכפר חארס, הגובל בכביש הראשי המקשר בין ההתנחלויות ברקן ואריאל, ממחיש את ההגבלות המפלות מהן סובלים פלסטינים המנסים לעבוד ולחיות בשטח C. אמין דאוד, תושב חארס, הוא בעליהם של 500 דונם של קרקע הנמצאת ממש ליד הכפר. לדברי דאוד, בשנת 1978 הוא הקים על אדמתו עסק לחומרי בניין, המשרת הן לקוחות פלסטינים והן לקוחות ישראלים. לדבריו, מאז פתיחת העסק הוא קיבל מהצבא הישראלי 18 צווי הריסה, כיוון שאין ברשותו היתרי בנייה נדרשים; אדמתו נמצאת בשטח C שבשליטה בלעדית של הצבא הישראלי. לדבריו, כדי לציית לצו צבאי הוא נאלץ להסיר את הגג מתוספת שבנה לביתו, ובאירוע נפרד הרשויות הישראליות עצמן הרסו מכולה ששימשה אותו לאחסון חומרים. דאוד אמר כי בחודש ספטמבר 2014 הוצאו צווי הריסה לחנותו ולמבנים המשמשים אותו לאחסון, וכן למטע זיתים בשטח של 50 דונם ולמרפסת אבן, ואפילו לשלושה קברים של בני משפחתו. למעשה, צווי ההריסה חלו על כל מבנה שהוקם על אדמתו, למעט הבית עצמו, שנבנה לפני שישאל כבשה את הגדה המערבית בשנת 1967. הוא הצביע על בית מרוחק בבנייה, הנמצא ב"שטח B", שבו העבירה ישראל את הסמכויות בתחום השימוש בקרקע לרשות הפלסטינית, אותו הוא בונה עבור משפחתו בעלות של מאה אלף דולר ארה"ב. "למשפחה יש 500 דונם [של קרקע בשטח C] בבעלותה, אבל אנחנו לא יכולים לבנות עליה".

משני צדי העסק של דאוד הקימו פלסטינים מחארס עסקים לשטיפת מכוניות. לדברי דאוד, הרשויות הישראליות כבר הרסו את אחד העסקים האלה, כיוון שהוקם ללא רישיון, ונגד העסק הנמצא בצד השני הוצאו צווי הריסה מסיבה דומה. בסמוך לשם, בכניסה לכפר חארס, העמיד תושב אחר של הכפר חומרי בניין למכירה בחלקת קרקע קטנה, אולם אנשי המנהל האזרחי איימו להשמיד את החומרים אם לא יסולקו מהמקום. חוסאם ס., תושב חארס, אמר כי בעל הקרקע סילק את חומרי הבניין, אולם נטע במקום שתילי זית כצעד פעוט של מחאה. לדבריו, "אפילו השתילים האלה אינם חוקיים. נראה אם הם יהרסו אותם".

ישראל מיישמת את שליטתה בגבולות פלסטין באופן שמייקר את עלויות היבוא והיצוא עבור פלסטינים, מפלה עסקים פלסטיניים לרעה ופוגע בהם בכל אזורי השטחים הכבושים שבהם מתקיימים יבוא ויצוא של סחורות. הרשויות הישראליות מעכבות לעתים קרובות סחורות שנועדו לפלסטינים בגדה המערבית, דבר הגורר עלויות נוספות של אחסון ועוד.⁷⁵ לעתים קרובות ישראל מחייבת יצרנים פלסטינים, אך לא ישראלים, לפרוק ולטעון סחורות העוברות דרך מחסומים ישראלים בדרכן לנמל לצורך יצוא. דרישה זו מייקרת את ההוצאות ומאריכה את משך הזמן הנדרש להעברת הסחורות.⁷⁶ ישראל מצדיקה אמצעים אלה בנימוקים ביטחוניים, אולם אף-על-פי-כן, מדובר באמצעים מפלים שכן הם ננקטים נגד אנשי עסקים אך ורק על-פי מוצאם הלאומי.

ההגבלות הישראליות על גישת פלסטינים לשווקים בינלאומיים אף משמרות את התלות הפלסטינית בכלכלה הישראלית. איש העסקים הפלסטיני אמין דאוד, למשל, אמר כי בשנת 2012 הפסיק לייבא חומרי בניין ישירות מחו"ל בשל עיכובים ממושכים ובלתי צפויים בנמל ואגרות אחסון הכרוכות בהם.⁷⁷ לדבריו, כיום הוא קונה הכול מיבואנים ישראלים, על אף שהדבר מצמצם את שולי הרווח שלו ומקשה עליו להציע סחורות במחירים תחרותיים. מצבו של דאוד אינו ייחודי: על-פי ועידת האו"ם למסחר ופיתוח, 39% מהיצוא מישראל לשטחים הפלסטיניים הכבושים מיובא ממדינות שלישיות ונמכר מחדש לצרכנים פלסטינים.⁷⁸ ועידת האו"ם למסחר ופיתוח מעריכה שתופעה זו, המכונה "יבוא עקיף", עולה לרשות הפלסטינית מדי שנה 115 מיליון דולר ארה"ב בגין אובדן הכנסות ממכס. זאת היות שישראל מעבירה לרשות הפלסטינית הכנסות ממכס רק בעבור סחורות שיעדן המקורי היה השטחים הפלסטיניים הכבושים.⁷⁹

מקרה לדוגמה: החציבה בגדה המערבית

נושא המחצבות בגדה המערבית הוא אחת הדוגמאות ליחסה של מדינת ישראל, המפלה עסקים פלסטיניים לרעה לעומת עסקים ישראלים ובינלאומיים. האבן הטבעית מכונה לעתים ה"נפט הלבן" של פלסטין, בשל ערכה הכלכלי הפוטנציאלי והעובדה שפלסטין עשירה במחצב זה.⁸⁰ לפי איגוד האבן והשיש הפלסטיני, תעשייה זו מספקת כיום בין 15 לעשרים אלף משרות, ומוסיפה לתוצר המקומי הגולמי הפלסטיני 250 מיליון דולר ארה"ב.⁸¹ תעשיית האבן הטבעית מובילה את היצוא הפלסטיני בפער ניכר לעומת תעשיות אחרות. בשנת 2011 היוותה תוצרתה 17% מכלל היצוא הפלסטיני והיא הגיעה לשישים מדינות.⁸²

⁷⁵ World Bank, *Palestinian Trade: West Bank Routes*, December 16, 2008, p. 15. על תועדת המשלוח. על-פי סקר שערכה הנציבות האירופית, משלוחים שעבורם צוין כי היעד הוא "הגדה המערבית" או "פלסטין", מבלי שנכתב גם "ישראל" נתקלים בבעיות בהליכי השחרור מהמכס הישראלי. ככלל, פקדי המכס הישראלי חייבים להנפיק טופס חדש, דבר הכרוך בעלות של 300 עד 1,000 אירו ובעיכוב של ארבעה עד חמישה ימים. כדי למזער עיכובים אלה מבקשים יבואנים פלסטינים משותפיהם העסקיים באיחוד האירופי לציין את השם "ישראל" כיעדם של כל המשלוחים (לדוגמה "יריחו, ישראל"), דבר שאינו עולה בקנה אחד עם מדיניות האיחוד האירופי או עם המשפט הבינלאומי. Paltrade, "Trade Agreements Between Vision, Implementation, and Impact," June 2010, p. 17.

⁷⁶ שיטה זו של העברת סחורות מכונה "גב-אל-גב". על-פי הבנק העולמי "נוסף לכך שהדבר גורם לעיכובים ולא-ודאות, ההעברה גם מסבה נזקים ניכרים לסחורות כאשר מבוצעת פריקה וטעינה משולבת או כשהן נבדקות ידנית". *Palestinian Trade: West Bank Routes*, December 16, 2008, p. ii.

⁷⁷ <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/PalTradeWBRoutesDec08.pdf> (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

⁷⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אמין דאוד, חארס, 16 בדצמבר 2014.

⁷⁹ United Nations Conference on Trade and Development, "Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people," UN Doc. No. TD/B/60/3, July 8, 2013, p. 11.

⁸⁰ הרשות הפלסטינית מפסידה 190 מיליון דולר ארה"ב נוספים מדי שנה בגין הברחות. כאשר הסחורות המוברחות מיוצרות בישראל, הרשות הפלסטינית מפסידה את ההכנסות מהמע"מ וממס הרכישה. כאשר הסחורות מיוצרות במדינה שלישית, ישנו אובדן של הכנסות ממכסי מגן, בנוסף לאובדן ההכנסות ממע"מ וממסי הרכישה. לפי הערכת ועידת האו"ם למסחר ופיתוח, כאשר מחברים יחדיו את אובדן ההכנסות הכולל מהיבוא ומההברחות מישראל, הנזק עולה על 300 מיליון דולר לשנה. שם.

⁸¹ "White Oil," World of Matter, <http://www.worldofmatter.net/geology-disaster#path=geology-disaster>.

⁸² Palestinian Union of Stone and Marble, *Stone and Marble in Palestine: Developing a Strategy for the Future*, July 2011. http://blair.3cdn.net/328bd530dca6a02f4c_kum6b6dhi.pdf (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

⁸² לפי הערכת הבנק העולמי המגזר תורם 15,000 משרות לכלכלה הפלסטינית. "Area C and the Future of the Palestinian Economy," October 2, 2013, p. 13.

אולם, ההגבלות הישראליות מונעות מעסקים פלסטיניים לנצל את הפוטנציאל המלא הגלום בתעשייה זו. רוב שטחי המחצבות, המשתרעות על-פני כעשרים אלף דונם וערכן הפוטנציאלי מגיע לשלושים מיליארד דולר ארה"ב, מצוי בשטח C.⁸³ על-פי איגוד האבן והשיש הפלסטיני, מאז שנת 1994 ישראל מסרבת להנפיק לפלסטינים היתרי חציבה חדשים כלשהם בשטח C, על אף שבהסכמי אוסלו נקבע מפורשות שישראל תבחן כל בקשה להיתר כזה "לגופה".⁸⁴ כיוון שכך, נכון לחודש יולי 2012 פעלו בשטח C רק תשע מחצבות פלסטיניות באופן "חוקי", עם ההיתרים הצבאיים הישראליים הנדרשים.⁸⁵ מנהלה של אחת המחצבות הללו אמר לארגון Human Rights Watch שהמנהל האזרחי סירב להנפיק לו היתר מחודש לאחר שתוקפו של הישן פג בשנת 2012, וכך גם היתריו של מחצבות מורשות אחרות.⁸⁶ עסקים פלסטיניים המפעילים מחצבות לא מורשות חשופים להחרמה של ציודם, שאותו ישראל מחזירה רק לאחר תשלום קנסות כבדים, וכן לצעדים אחרים המצמצמים מאוד את כדאיותם הכלכלית.⁸⁷

דוגמה ברורה ליחס מפלה היא העובדה שבניגוד לכל האמור לעיל, המנהל האזרחי של ישראל העניק היתרים ל-11 מחצבות ומתקני גריסת אבן ישראליים בגדה המערבית. מחצבות ומתקנים אלה מייצרים בין עשרה ל-12 מיליון טון של חומרי מחצבה מדי שנה.⁸⁸ המנהל האזרחי לא השיב על מכתב ששיגר אליו ארגון Human Rights Watch, ובו ביקש לדעת מהם הנימוקים ליחס השונה. זאת ועוד, חציבת אבן פלסטינית בידי ישראל לתועלתה מפרה כשלעצמה את הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי החל על שטח כבוש, ועלולה לעלות לכדי פשע מלחמה, כפי שיידון להלן בפירוט רב יותר.

סעיף 55 לתקנות האג משנת 1907 קובע כי משאבי השטח הכבוש כפופים לכללי טובת ההנאה, המגבילים את השימוש שרשאי כוח כובש לעשות בהם למה שנחוץ לצרכיו הצבאיים או לטובת האוכלוסייה הנתונה תחת כיבוש. לדברי המשפטן הישראלי איל בנבנישתי, "ההנחה המקובלת היא שהכוח הכובש אינו רשאי להשתמש בהם לצורכי מדינתו שלו".⁸⁹ רשות הקואליציה הכובשת בעיראק הכירה בהגבלה זו, והקימה, בשנת 2003, את קרן הפיתוח לעיראק, שאספה הכנסות מנפט עיראקי כדי להשתמש בהן לטובת העם העיראקי.⁹⁰

המחצבות של ההתנחלויות מעבירות 94% מתוצרתן לשוק הישראלי תוך הפרה של חובה זו. על-פי תכנית מתאר ארצית לכרייה וחציבה שהכין משרד הפנים, הן מספקות כרבע מכלל צריכת חומרי החציבה בשוק הישראלי.⁹¹ ישראל גובה מבעלי המחצבות הישראליות תמלוגים בשיעור של כ-1.2 דולר ארה"ב

⁸³ שם. בדו"ח צוין כי קשה להעריך את הערך הפוטנציאלי מבלי לערוך סקרים גיאולוגיים, אולם מחבריו הגיעו למסקנה שעל-פי הערכה שמרנית – שאינה כוללת חצץ – ההגבלות המוטלות על מחצבות עולות לכלכלה הפלסטינית 241 מיליון דולר ארה"ב לשנה. שם, עמ' 15.

⁸⁴ שם, עמ' 13. "הצד הישראלי ישקול לגופה כל בקשה של יזמים פלסטינים להפעיל מחצבות באזור C", הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה, נספח 3, פרוטוקול בנושא עניינים אזרחיים, סעיף 31.4.

⁸⁵ מבקר המדינה, דוח שנתי 63, עמ' 178.

⁸⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ג'מאל ט' (שם בדוי), בית פג'אר, 24 במארס 2015. העתקים של מסמכים רשמיים בנוגע לפקיעת תוקף ההיתר ולבקשת החידוש התלויה ועומדת שמורים בתיקי ארגון Human Rights Watch.

⁸⁷ תיעוד שנאסף על-ידי חוקרי הבנק העולמי חשף קנסות הנעים בין 40 אלף ל-120,000 ש"ח, "Area C and the Future of the Palestinian Economy", October 2, 2013, p. 14; ראו ממצאי ארגון Human Rights Watch בפרק "מחצבות בית פג'אר" להלן.

⁸⁸ משרד הבינוי והשיכון, דו"ח הוועדה לבחינת מדיניות המקרקעין בתחום המחצבות, אפריל 2015, http://www.moch.gov.il/SiteCollectionDocuments/odot/veaadat_balnikov/doch_sofi_2642015.pdf (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

⁸⁹ עקרונות ברז'ל של המוסד למשפט בינלאומי מבטאים עקרון זה: "הכוח הכובש יכול לנצל את משאבי השטח הכבוש רק במידה הנחוצה לצורך ניהולו הנוכחי של השטח וכדי לתת מענה לצרכים החיוניים של האוכלוסייה [הנכבשת]". ארה"ב הכירה בעקרון זה, דבר המתבטא למשל בתזכיר של מחלקת המדינה משנת 1977 שמצא כי החזקת שדות נפט ימיים של ישראל לחופי סיני מנוגדים למשפט הבינלאומי; ראו Eyal Benevisti, *The International Law of Occupation*, p. 82, James G. Stewart, Open Society Foundations, *Corporate War Crimes*, p. 60. ראו הפרק על המשפט הבינלאומי. בעתירה שהוגשה על-ידי ארגון ישראלי לא ממשלתי נגד מדינת ישראל פסק בג"ץ כי המחצבות אינן מפרות את המשפט הבינלאומי, בין היתר, בשל המשרות שהן מספקות למאתיים פלסטינים. בג"ץ 2164/09, "יש דין נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח", 26 בדצמבר 2011, <http://elyon1.court.gov.il/files/09/640/021/N14/09021640.N14.htm> (כניסה לאתר ב-12 בדצמבר 2015).

⁹⁰ United Nations Security Council Resolution 1483, Doc No. S/RES/1483, May 22, 2003, p. 4.

⁹¹ בג"ץ 2164/09, "יש דין נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח", 26 בדצמבר 2011, עמ' 3 (שבה מצוטט הדו"ח). ראו גם חוות דעת מומחים, <http://www.yesh-din.org/userfiles/file/havat-daat-hatziva.pdf>.

לטון והרשויות האזוריות של ההתנחלויות גובות מהם מסים.⁹² בשנת 2009 עמד סך התמלוגים ששילמו גורמים ישראליים עבור ניצול מחצבות על 25 מיליון ש"ח.⁹³ על-פי מחקר משנת 2015 שהוזמן על-ידי רשות מקרקעי ישראל, שוק החצץ של ישראל תלוי במידה רבה במחצבות בבעלות ישראלית הפועלות בגדה המערבית: "לולא פעילות המחצבות ביו"ש היה הענף נקלע כבר לפני שנים למשבר של חוסר בהיצע, אשר לו השלכות חמורות אף מעבר לעליית המחירים (כגון פגיעה ביכולת להוציא אל הפועל מקצת מהפרויקטים בתחום הבניה ו/או התשתית בהיעדר חומרי גלם מספיקים)".⁹⁴ את המחסור באספקה ניתן היה למלא באמצעות ייצור פלסטיני, לולא חסימת הגישה להיתרים והגבלות אחרות. ממידע שנאסף על-ידי איגוד האבן והשיש הפלסטיני עולה שעקב ההגבלות הישראליות, מחצבות בבעלות פלסטינית בגדה המערבית מייצרות כרבע מכמות החצץ שמייצרות מחצבות המנוהלות על-ידי ישראלים, ורוב התוצרת הפלסטינית מגיעה ממחצבות בנות חמישים שנה שבקרוב מאוד יחדלו להניב מחצבים.⁹⁵

בנוסף לחציבת משאבים פלסטיניים טבעיים לטובת ישראל, המחצבות של ההתנחלויות אף מאפשרות לישראל להוציא אל מחוץ לגבולותיה את הפגיעה הסביבתית שמסבה החציבה. בראיון לעיתון ניו יורק טיימס הסביר איתמר בן דוד, מנהל תחום תכנון בחברה להגנת הטבע בישראל, שהוא מאמין שאחת הסיבות לכך "שחלק גדול כל-כך [של תוצרי מחצבות] מסופק לישראל על-ידי הגדה המערבית... היא בבירור שתקנות התכנון וההערכות הסביבתיות בגדה המערבית נוקשות פחות מאשר בישראל. בישראל, אף אחד לא רוצה מחצבה ליד קרקע בבעלותו שמשמשת למגורים".⁹⁶ בשנת 2013 מצא מבקר המדינה של ישראל שהמנהל האזרחי כשל בפיקוח הולם על מחצבות נטושות בשטח C, דבר שהוביל ל"מפגע אקולוגי וסביבתי חמור".⁹⁷

עיון בניגודים: מחצבת "נחל רבה" ומחצבת בית פג'אר

מחצבת "נחל רבה"

מחצבת נחל רבה ממוקמת בשוליה הצפון-מערביים של הגדה המערבית, ממזרח לראש העין שמעברו השני של הקו הירוק. החברה הגרמנית הרב-לאומית היידלברג צמנט מחזיקה בבעלות על המחצבה באמצעות חברת הבת שלה, הנסון. המחצבה, שהחלה לפעול בשנת 1983, משתרעת כיום על-פני שטח של 600 דונם מאדמות הכפר הפלסטיני השכן א-זאויה.⁹⁸ המנהל האזרחי הישראלי השתלט על הקרקע בכך שהכריז עליה אדמת מדינה, כחלק מהפרשנות האגרסיבית שלו לחוק עות'מאני, לפיה קרקע שלא עובדה ולא נעשה בה שימוש אחר במשך שלוש שנים רצופות תחזור לבעלות המדינה, גם אם הייתה קודם לכן בבעלות פרטית.⁹⁹ בהתבסס על פרשנות זו, הכריזה ישראל מאז תחילת שנות השמונים על 1.3 מיליון דונם בגדה כאדמת מדינה.¹⁰⁰ בשנת 2004 הקימה ישראל באזור את גדר ההפרדה, והסיטה באופן לא חוקי את תוואי הגדר מקו הפסקת האש 1967 לתוך השטח הכבוש, כך שתקיף את המחצבה ממזרח.¹⁰¹ עקב כך, המחצבה מחוברת כיום ישירות לשטחה של ישראל, בעוד הגדר חוצצת בין הכפר א-

⁹² מכתב מאנדריאס שאלר, מנהל מחלקת תקשורת וקשרי משקיעים בחברת היידלברג צמנט, לארגון Human Rights Watch, 19 במאי 2015.

⁹³ בג"ץ 2164/09, יש דין נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', עמ' 3.

⁹⁴ משרד הבינוי והשיכון, דו"ח הוועדה לבחינת מדיניות המקרקעין בתחום המחצבות, אפריל 2015, http://www.moch.gov.il/SiteCollectionDocuments/odot/veaadat_balnikov/doch_sofi_2642015.pdf.

⁹⁵ Palestinian Union of Stone and Marble, *The Aggregates Industry in the West Bank*, December 2011.

⁹⁶ Ethan Bronner, "Desert's Sand and Rocks Become Precious Resources in West Bank Dispute," *New York Times*, March 6, 2009.

⁹⁷ מבקר המדינה, דוח שנתי 163, 17 ביולי 2013, עמ' 162.

⁹⁸ "מחצבת נחל רבה – מרכז", הנסון, http://www.hanson-israel.com/page_13801 (כניסה לאתר ב-5 בנובמבר 2015). ארגון Human Rights Watch קיבל עותק של שכבת ה-GIS של המנהל האזרחי שנמסרה לארגון שלום עכשיו, שם מצוין כי הקרקע שייכת לא-זאויה.

⁹⁹ בסיס נתונים שהעביר המנהל האזרחי לשלום עכשיו. ראו בצלם, **כל האמצעים כשרים**, עמ' 20-22.

¹⁰⁰ חיים לוינסון, "0.7% מאדמות המדינה בגדה הוקצו לפלסטינים", הארץ, 28 במרס 2013.

¹⁰¹ בית הדין הבינלאומי לצדק, "חוות דעת מיעצת בעניין ההשלכות המשפטיות של בניית חומה בשטחים הפלסטיניים הכבושים", 9 ביולי 2004.

זאוויה לבין אדמותיו. בין גבול ישראל לגדר ההפרדה אין ככל-הנראה שום נוכחות ישראלית אחרת, דבר המלמד שאינטרסים אחרים משיקולי הביטחון, הם שהכתיבו את חריגת הגדר לתוך השטח הפלסטיני.¹⁰²

במחצבה נחשב סלע דולומיט שאותו גורסים לכ-4,000 טון של חצץ מדי יום; החצץ משמש לייצור בטון ואספלט, בעיקר עבור השוק הישראלי.¹⁰³ בין השנים 1986 ו-2000 הפעיל את המחצבה התאגיד האוסטרלי פיוניר.¹⁰⁴ בשנת 2000 רכשה את פיוניר חברת הנסון, שהיתה באותה עת אחת מיצרניות חומרי הבנייה הגדולות ביותר בבריטניה.¹⁰⁵ היידלברג צמנט, חברה גרמנית רב-לאומית ויצרנית הבטון השלישית בגודלה בעולם, רכשה את הנסון, לרבות חברת הבת הישראלית שלה המפעילה את המחצבה בשנת 2007. חברת היידלברג צמנט ממשיכה להחזיק את מחצבת נחל רבה בבעלותה ולהפעיל אותה, על אף דיווחים משנת 2009 כי היא שואפת למכור את מפעליה בגדה המערבית (וייתכן שאת הנסון ישראל בכלל).¹⁰⁶ בבעלותה של הנסון גם שני מפעלי בטון בשתי התנחלויות אחרות: מודיעין עילית ועטרות.¹⁰⁷ התאגיד הישראלי משאב, שהוא חברת האם של נשר, יצרן הבטון הבלעדי בישראל, הגיש בחודש יולי 2009 הצעה לרכישת הנסון ישראל, אולם רשות ההגבלים העסקיים של ישראל התנגדה לעסקה בנימוק שהנסון היא אחת הלקוחות הגדולים ביותר של חברת נשר.¹⁰⁸

¹⁰² לפי מפת בצלם, הקרקע שבין קו הפסקת האש לבין גדר ההפרדה נכללת בגבולות מועצה אזורית של התנחלויות, אולם באזורים אחרים (לדוגמה מדרום למחצבה), הגדר לא הוסטה כדי להכיל את שטח המועצה האזורית. בחודש ינואר 2015 העביר המנהל האזרחי 2,400 דונם של קרקע באזור זה לחברה המרכזית לפיתוח השומרון, גוף של מתנחלים, לצורך הקמת אזור תעשייה חדש. חיים לוינסון, "המינהל האזרחי העביר קרקעות במיליונים לחברה לפיתוח השומרון בניגוד להנחיות", הארץ, 28 בינואר 2015.

¹⁰³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עובד במחלקת המבצעים ועם מפקח במחלקת האספלט (שמותיהם הושמטו לבקשתם), זאוויה, 16 בדצמבר 2014. המפקח, העומד בקשר עם לקוחות, אמר שהחברה מוכרת לפלסטינים רק כאשר הם משלמים במזומן מראש, אולם פלסטינים קונים בדרך כלל דרך קבלנים ישראלים. במכתב לארגון Human Rights Watch ציינה חברת היידלברג את החרם הפלסטיני על מוצרי התנחלויות כסיבה לכך שכמעט כל התוצרים נמכרים בשוק הישראלי. מכתב מאנדראס שאלר, מנהל מחלקת תקשורת וקשרי משקיעים בחברת היידלברג צמנט לארגון Human Rights Watch, 19 במאי 2015.

¹⁰⁴ ועדה לאיחוד רשויות מקומיות אורנית, אלקנה, שערי תקוה ועץ אפרים, "דו"ח הועדה", יולי 2011, עמ' 16.
¹⁰⁵ http://www.moin.gov.il/SubjectDocuments/Vaadot_VHyhodGvulot_02.pdf.

¹⁰⁶ "History," Hanson, http://www.heidelbergcement.com/uk/en/hanson/about_us/history.htm (accessed July 2, 2015).

¹⁰⁷ לדוגמה, "Heidelberg Cement Tries to Sell West Bank Mines as Legal, Boycott Pressure Grows," Adri Neieuwulf, *Electric Intifada*, July 12, 2009. <http://electronicintifada.net/content/heidelbergcement-tries-sell-west-bank-mines-legal-boycott-pressure-grow/8340>.

¹⁰⁸ "Who Profits," Hanson Israel, <http://whoprofits.org/company/hanson-israel-formerly-pioneer-concrete-israel> (כניסה לאתר ב-2 ביולי 2015).

¹⁰⁸ ארז וולברג והדס מגן, "משאב ביטלה את ההסכם לרכישת הנסון ב-450 מיליון שקל", גלובס, 28 בדצמבר 2009, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000526006> (כניסה לאתר ב-26 בדצמבר 2015).

מחצבת נחל רבה, המופעלת על-ידי חברת-הנסון - חברת-בת של היידלברג צמנט, היא אחת מ-11 מחצבות בשטח C של הגדה המערבית המנוהלות על-ידי גורמים ישראליים ובינלאומיים ופועלות ברישיון מטעם ממשלת ישראל. עסקים אלה מוכרים כמעט את כל חומרי החציבה שלהם בשוק הישראלי או להתנחלויות. זאת, תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, המתיר להשתמש במשאביו הטבעיים של השטח הכבוש רק לטובת אוכלוסייתו (הפלסטינית)

על-פי נתונים שסיפקה חברת היידלברג לארגון Human Rights Watch, חברת הנסון שילמה בשנת 2014 כ-3.25 מיליון אירו בתור תמלוגים למנהל האזרחי הישראלי, ו-430 אלף אירו נוספים כמסים מוניציפליים למועצה האזורית שומרון בגין הפעלת מחצבת נחל רבה.¹⁰⁹ חברת היידלברג הגנה על פעילותה בטענה שהיא עולה בקנה אחד באופן מלא עם הוראות המשפט הבינלאומי כיוון שהקרקע לא הייתה בבעלות פרטית, והדגישה שהתמלוגים שהיא משלמת לישראל מועברים למנהל האזרחי "לטובת תושבי שטח C". כמו כן ציינה החברה שהיא מעסיקה 36 פלסטינים תושבי הגדה המערבית, המקבלים אותן זכויות סוציאליות ומשכורות כמו עמיתיהם הישראלים, וכי 25 פלסטינים נוספים עובדים באתר מדי יום באמצעות קבלן משנה.

¹⁰⁹ מכתב מאנדראס שאלר, מנהל מחלקת תקשורת וקשרי משקיעים בחברת היידלברג צמנט לארגון Human Rights Watch, 19 במאי 2015, מצורף כנספח לדו"ח זה.

משאית של קבוצת היידלברג צמנט יוצאת ממחצבת נחל רבה

המפקד הצבאי הישראלי הסתמך על נימוקים דומים כשהגן בהצלחה בפני בג"ץ על ההיתרים שהנפיק המנהל האזרחי למחצבות בגדה המערבית. זאת, במסגרת עתירה נגד מחצבות בניהול ישראלי בגדה המערבית שהארגון הישראלי הלא ממשלתי יש דין הגיש לבג"ץ בחודש מארס 2009. העותרים הסתמכו על עמדה שהובעה בפסיקה קודמת של בג"ץ כדי לטעון שהמחצבות המנוהלות על-ידי גורמים ישראליים בגדה המערבית מפרות את המשפט הבינלאומי. בפסק הדין משנת 1992 כתב השופט אהרון ברק:

"אין המפקד הצבאי רשאי לשקול את האינטרסים הלאומיים, הכלכליים, הסוציאליים של מדינתו שלו, עד כמה שאין בהם השלכה על האינטרס הביטחוני שלו באזור או על האינטרס של האוכלוסייה המקומית. אפילו צורכי הצבא הם צרכיו הצבאיים ולא צורכי הביטחון הלאומי במובנו הרחב. אזור המוחזק בתפיסה לוחמתית אינו שדה פתוח לניצול כלכלי או אחר."¹¹⁰

אף על פי כן, בג"ץ דחה בשנת 2011 את עתירת יש דין, על אף שהמליץ כי המנהל האזרחי לא יאשר עוד, ככלל, הפעלת מחצבות חדשות. בג"ץ ביסס את עמדתו בין היתר על תיאוריה לפיה "דיני הכיבוש המסורתיים מחייבים התאמה להתמשכות ההחזקה", והתייחס להעסקת פלסטינים כמועילה לאוכלוסייה הנתונה תחת כיבוש.¹¹¹ כמו כן קבע בג"ץ שהמנהל האזרחי, שהתחייב לגבות תמלוגים ממפעילי המחצבות, פעל בכך לטובת הפלסטינים.

אולם, אספקת משרות לאנשים מוגנים אין בה כדי להכשיר הפרות אחרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בשטח הכבוש, ובכלל זה סיוע להתנחלויות באמצעות תשלום מסים לשלטון המקומי שלהן.

¹¹⁰ בעתירת יש דין צוטט כב' השופט (כתוארו אז) אהרון ברק, בבג"ץ 393/82 'גמעית אסכאן נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון, פד"י (4) 785, בעמ' 794-795, <http://www.yesh-din.org/userfiles/file/Petitions/Quarries/Quarries%20Petition%20HEB.pdf>.

¹¹¹ יש דין - ארגון מתנדבים למען זכויות אדם נ. מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', בג"ץ 2164/09, 26 בדצמבר 2011, עמ' 16, <http://www.hamoked.org.il/files/2013/111320.pdf>.

זאת ועוד, כפי שצינו העותרים, בפועל, המנהל האזרחי אוכף בשטח C את המדיניות הבלתי חוקית של ישראל, לרבות הגבלת השימוש הפלסטיני בקרקע, הרס של רכוש פלסטיני ללא צורך צבאי, והקצאת קרקעות ומשאבים למתנחלים.¹¹² חברת הייכלברג טענה במכתב שפעילויות חוקיות כיוון שהקרקע שעליה ממוקמת המחצבה לא הייתה בבעלות פרטית. טענה זו מסיטה את הדיון מהעיקר: דיני הכיבוש אוסרים על הכוח הכובש להשתמש במשאבים כלשהם בשטח כבוש לתועלתו שלו, בין אם הם בבעלות פרטית ובין אם לאו. ישנה גם בעיה נוספת שאליה לא התייחסה חברת הייכלברג: המחצבות הפועלות בניהול ישראלי נהנות מההיתרים שישראל מנפיקה להם ושאותם היא מונעת מפלסטינים.

ארגון יש דין הגיש בקשה לדיון חוזר בעתירתו, בהרכב מורחב. זאת במסגרת הליך שבאמצעותו נדונים מחדש פסקי דין חשובים במיוחד, סבוכים או חדשניים בהרכב של חמישה שופטים לכל הפחות.¹¹³ שבעה משפטנים ישראלים הגישו חוות דעת מומחים התומכת בעתירת יש דין, ומבקרת את הפרשנות של בג"ץ לסעיפים 43 ו-55 לתקנות האג משנת 1907 בטענה שהיא עומדת "בסתירה חזיתית, עם דיני הכיבוש לאור לשונם, רוחם ותכליתם."¹¹⁴ בג"ץ דחה את עתירת יש דין לדיון בהרכב מורחב, אולם קבע כי הפסיקה אינה בגדר תקדים.¹¹⁵

מחצבות בית פג'אר

בית פג'אר, עיירה השוכנת במרחק של עשרה קילומטר מדרום לבית לחם ומונה על-פי הערכה כ-13,500 תושבים, היא אחד המרכזים העיקריים של ייצור אבן בפלסטין.¹¹⁶ כ-80% מכוח העבודה בה מועסק בתעשיית האבן, רובו באחד מ-150 המפעלים לעיבוד האבן או באחת מארבעים המחצבות באזור.¹¹⁷ רוב המפעלים לניסור אבן נמצאים בשטח B שבשליטה מנהלית פלסטינית, אולם המחצבות ממוקמות ברובן בשטח C, ולפיכך זקוקות להיתר ישראלי כדי לפעול.¹¹⁸ לדברי מנהליתן ובעליהן של ארבע המחצבות באזור, לאף אחת מהן אין כיום היתר לפעול.¹¹⁹

¹¹² ראו ארגון Human Rights Watch, **נפרדים ולא שווים**, 2010.

¹¹³ ראו **"About the Supreme Court of Israel,"** Versa – Cardozo Law School, <http://versa.cardozo.yu.edu/about-supreme-court-israel> (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹¹⁴ חוות דעת מומחים לעתירת יש דין - ארגון מתנדבים למען זכויות אדם נ. מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', בג"ץ 26, 2164/09 בדצמבר 2011, <http://www.yesh-din.org/userfiles/file/havat-daata-hatziva.pdf> (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹¹⁵ יש דין, "בג"צ: פסק הדין בעניין המחצבות אינו מהווה תקדים", 25 ביולי 2012, <http://www.yesh-din.org/he/infoitem.asp?infocatid=205>.

¹¹⁶ Palestine Central Bureau of Statistics, "Localities in Bethlehem Governorate by Type of Locality and Population Estimates, 2007-2016." <http://www.pcbs.gov.ps/Portals/Rainbow/Documents/bethlm.htm> (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹¹⁷ The Applied Research Institute – Jerusalem, "Beit Fajjar Town Profile," 2010. http://www.ochaopt.org/documents/opt_arij_profile_beitfajfar.pdf (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹¹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מאהר חשיש, בית לחם, 17 בדצמבר 2014.

¹¹⁹ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא עיסא זיאדה ו"ג'מאל", בית פג'אר, 24 במארס 2015; עבד ונאף, בית פג'אר, 30 באפריל 2015.

מחצבה בבעלות פלסטינית הפועלת ללא רישיון בשטח C של הגדה המערבית. לדברי איגוד האבן והשיש הפלסטיני, המנהל האזרחי לא הנפיק שום רישיון להפעלת מחצבה פלסטינית חדשה בשטח C מאז שנת 1994. ציודן של מחצבות הפועלות ללא רישיון חשוף להחרמה בידי הרשויות הישראליות

בכמה מקרים, המנהל האזרחי המשיך לחדש את ההיתרים שהנפיק למחצבות שאת פעולתן אישר בשנות התשעים. בחודש מארס 2015 בחן ארגון Human Rights Watch מסמכים שמהם עולה כי ישראל סירבה לחדש את ההיתר לאחת המחצבות הללו, שפקע בשנת 2012. בנו של בעל המחצבה, ג'מאל ט' (שם בדוי), המשמש כמנהל השיווק, אמר לארגון Human Rights Watch כי בשנת 2012 ישראל הפסיקה ככל הנראה לחדש גם את ההיתרים הללו.¹²⁰ לדבריו, "מאז 2012 אני הולך ל[משרד] המנהל האזרחי בהתנחלות] בית אל פעם או פעמיים בחודש, אבל עדיין לא קיבלנו היתר. פעם היו כמה מחצבות מאושרות באזור הזה – אולי חמש או שש. אבל מאז 2012, אף אחד לא הצליח לחדש את ההיתר".¹²¹

ארגון Human Rights Watch שוחח עם בעל מחצבה נוסף, סאמר ט', שאמר שהוא עובד בתחום המחצבות מאז שנת 2000 וכרגע יש בבעלותו שלוש מחצבות בשטח C ליד בית פג'אר.¹²² לדבריו המנהל האזרחי סירב להעניק לו היתר, על אף שהוא המשיך להגיש בקשות מדי שנה. נאיף, בעל מחצבה שלישי, העיד שגם הוא לא הצליח לקבל היתר עבור שתי המחצבות שבבעלותו.¹²³

מוסא עיסא זיאדה, שבבעלותו מחצבות המשתרעות על-פני שטח של עשרה דונם, אמר לארגון Human Rights Watch כי הוא מפעיל מחצבה על אדמתו מאז 1973, אולם מאז שנת 1998 המנהל האזרחי מסרב לחדש את הרישיון שלו. לדבריו, המנהל האזרחי הודיע לו שהסיבה לסירוב נעוצה בסמיכותה של הקרקע להתנחלות. הוא סיפר לארגון Human Rights Watch: "אמרתי להם, תנו לי היתר, ואני אבנה

¹²⁰ השם בדוי לבקשת המרואיין, כיוון שהוא מנהל קשרים עסקיים עם גורמים ישראלים בדרך קבע.

¹²¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם "ג'מאל", שם בדוי, בית פג'אר, 24 במארס 2015.

¹²² השם בדוי לבקשת המרואיין, כיוון שהוא מנהל קשרים עסקיים עם גורמים ישראלים בדרך קבע. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סאמר ט', בית פג'אר, 30 באפריל 2015.

¹²³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם נאיף, בית פג'אר, 30 באפריל 2015.

גדר סביב האדמה שלי [...] אבל הם עדיין לא הסכימו".¹²⁴ עם זאת, ברוב המקרים המנהל האזרחי אינו מנמק את דחיית הבקשה. לעתים קרובות הבקשות אינן נדחות באופן רשמי, אלא פשוט נותרות תלויות ועומדות לתקופה בלתי מוגבלת.¹²⁵

לעתים קרובות הרשויות הישראליות מחרימות את הציד של עסקים פלסטיניים המפעילים מחצבות ללא היתר. במקרים כאלה המנהל האזרחי כופה על בעלי העסקים לשלם קנסות כבדים כדי לקבל בחזרה את הציד. לדברי סאמר ט', הפעם האחרונה שבה הרשויות הישראליות החרימו את הציד שלו הייתה בנובמבר 2014. אז, לדבריו, הוא נאלץ לשלם למנהל האזרחי קנס בסך 17 אלף ש"ח כדי לקבל את הציד בחזרה. זאת, בנוסף לאלפיים דולר ארה"ב ששילם כשכר עורכי דין.¹²⁶ לדבריו, הוא לן כיום שישה לילות בשבוע במשרדו, רק כדי להשגיח על הציד שלו. "אם לא היו שטח C או [כיבוש] ישראלי, הייתי בבית כל לילה, עם המשפחה שלי", הוא אמר.

לדברי נאיף, הרשויות הישראליות החרימו את הציד שלו ארבע פעמים, האחרונה שבהן בשנת 2012. כיוון שנדרש לשלם קנס של 110 אלף ש"ח, הוא נאלץ לדבריו למכור מחצית מהציד שנותר ברשותו כדי לגייס את הסכום הנחוץ ולקבל בחזרה את הציד שהוחרם.¹²⁷ ג'מאל אמר כי בבעלות משפחתו ארבע מחצבות לא מורשות, בנוסף על המחצבה שעבורה הנפיקה ישראל היתר עד שנת 2012. בשנת 2013 הרשויות הישראליות החרימו שוב את הציד מאחת המחצבות הלא מורשות של המשפחה, ומאז המחצבות פועלות בשבתות בלבד.¹²⁸ ג'מאל ומרואיינים אחרים אמרו כי דפוס פעולה זה רווח בקרב בעלי מחצבות פלסטינים, כיוון שהעובדים שתפקידם להחרים ציוד אינם עובדים בימי שבת.¹²⁹ מוסא אמר לארגון Human Rights Watch שהחל משנת 2010 הוא מפעיל את המחצבות רק בימי חמישי, שישי ושבת כיוון שהוא חושש שהרשויות יחרימו את הציד שלו. אולם צמצום שעות העבודה לא הועיל לו:

בשנת 2011, באחד מימי החמישי אחר הצהריים, הם באו ולקחו את כל הציד שלי. הם אחסנו אותו ב[התנחלות] כפר עציון. נאלצתי לשלם קנסות ותשלום על 51 ימי אחסון בסך 51,000 ש"ח. המשכתי לעבוד, אבל הם חזרו שוב בערך שנה אחר-כך. הם לא לקחו את הציד שלי אבל הם הכריחו אותי לעזוב והשביתו אותי.

סירובה של ישראל להנפיק היתרים לעסקים פלסטיניים המפעילים מחצבות וההחרמה השיטתית של ציוד ממחצבות הפועלות ללא היתר תורמים לאפלייתם לרעה של פלסטינים ולהתרוששותם, ועומדים בניגוד ליחסה של ישראל למחצבות המנהלות על-ידי גורמים ישראליים. לדברי סאמר, הוא מעביר חלק מצידו הלוח ושוב בין האזורים B ו-C כדי להימנע מהחרמתו. הוא סיפר: "הדלק, הבלאי של הציד, הזמן, הם כולם עלויות. הייתי יכול לייצר בצורה יעילה יותר אם לא הייתי צריך להסתתר. הייתי יכול לשכור לפחות עוד שלושים או ארבעים עובדים". לדברי נאיף הוא נהג להעסיק שישה אנשים, אולם מאז החרמה ישראל בפעם האחרונה את הציד שלו הוא עובד לבדו. בנוסף, פריון העבודה של המחצבות הפועלות רק בסופי השבוע נפגע. לדברי ג'מאל, "אנחנו נוסעים לתערוכות מקצועיות בחו"ל, והם רוצים את התוצרים שלנו, אבל אנחנו לא מסוגלים לייצר מספיק" בשל פרקי הזמן המוגבלים שבהן פועלות המחצבות.

¹²⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא עיסא זיאדה, בית פג'אר, 24 במארס 2015.

¹²⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מאהר חשיש, בית לחם, 17 בדצמבר 2014.

¹²⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סאמר ט', בית פג'אר, 30 באפריל 2015.

¹²⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם נאיף, בית פג'אר, 30 באפריל 2015.

¹²⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch, בית פג'אר, 24 במארס 2015.

¹²⁹ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא עיסא זיאדה וג'מאל, בית פג'אר, 24 במארס 2015; ועם סאמר ט' ונאיף, בית פג'אר, 30 באפריל 2015.

ארגון Human Rights Watch שוחח עם איברהים, תושב בית פג'אר, שאמר שהמחסור באפשרויות תעסוקה אילץ אותו לעבוד בהתנחלות ישראלית סמוכה. "אם הייתי יכול למצוא עבודה בבית פג'אר, הייתי עוזב את ההתנחלות מחר בבוקר", הוא אמר לארגון Human Rights Watch.¹³⁰

התפתחות המדיניות הישראלית בכל הנוגע לכלכלה הפלסטינית

ראוי לבחון את המדיניות הכלכלית המפלה שתוארה לעיל בהקשר של מדיניות ישראלית רחבה יותר. מדיניות זו כוונה, מזה עשרות שנים, ליצירת תלות של הכלכלה הפלסטינית בישראל כאמצעי לשימור השליטה על השטחים הכבושים. בשנים שלאחר 1967 כוונה המדיניות הכלכלית הישראלית בכל הנוגע לגדה המערבית לשילוב הכלכלה הפלסטינית בכלכלת ישראל. בשנת 1967 כפתה ישראל את המטבע שלה על השטחים הפלסטיניים ומאז פעלה המדינה, על-פי רוב, להרחבת התשתית המשותפת, היצוא של סחורות ישראליות לפלסטין והיבוא של עבודה פלסטינית לישראל.¹³¹ השכר הגבוה יותר שהשתכרו פלסטינים מעבודה בישראל סייע אמנם בשיפור רמת חייהם, אולם הראיות מלמדות שמדיניות "שילוב" זו היא חלק בלתי נפרד מהמדיניות הישראלית אשר מפלה, מגבילה תחרות פלסטינית פוטנציאלית ומטפחת תלות פלסטינית בכלכלה הישראלית – לרבות המרכיב המכריע של תעסוקת פלסטינים בישראל או בהתנחלויותיה.

חסידה העיקרי של גישת השילוב היה משה דיין, שהצהיר בשנת 1968, בעת שניהן כשר הביטחון:

יש לנו אפשרות [...] ליצור שילוב כלכלי, לקשור את רשת החשמל הראשית, לקשור את מערכת המים, להקים מערכת תחבורה משותפת... אפשר את כל זה לארגן מבחינה כלכלית למסגרת אחת. יתר על כן, אפשר להרשות לערבים בחברון לעבוד בבאר שבע, כי בחברון יש חוסר עבודה ובבאר שבע חוסר ידיים... עלינו לקשור את שני החלקים אחד עם השני, אם אנחנו בעצמנו, מבחינתנו, איננו רוצים להינתק מהחלקים האלה.¹³²

שילוב זה אינו מרמז על שוויון. תחת זאת, הכלכלה הפלסטינית תוארה כשוק שבוי לסחורות ישראליות, מגמה שאותה חיזקה ממשלת ישראל באמצעות הטלת הגבלות על תחרות מקומית אפשרית.¹³³ בדיון שהתקיים בכנסת בשנת 1987 הסביר שר המסחר והתעשייה דאז אריאל שרון, בתגובה לשאלה בנוגע לצעדים שמשרדו נוקט כדי למנוע סכנות הנשקפות לכלכלה הישראלית מצד פיתוח פלסטיני כלכלי אפשרי, כי מדיניותו היא לאשר בקשות של אנשי עסקים פלסטינים בגדה המערבית רק כאשר הן עולות בקנה אחד עם אינטרסים כלכליים ישראליים:

¹³⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם איברהים, בית פג'אר, 30 במארס 2015.

¹³¹ Arie Arnon, "Israeli Policy Towards the Occupied Palestinian Territories: The Economic Dimension, 1967-2007," *Middle East Journal*, vol. 61.4, Autumn 2007. http://www.bgu.ac.il/~arnona/Israeli_Policy_towards_the_Occupied_Palestinian_Territories_The_Economic_Dimension_1967-2007.pdf (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015). שנות התשעים המוקדמות, שבהן התנהל המשא ומתן על הסכם אוסלו והתקופה שמיד לאחריו חרגו במידה מסוימת מדפוס זה, ראו הערת שוליים 280.

¹³² תשובת שר הביטחון דיין לשאלתה בנושא הרצאתו בבאר שבע, 17 בנובמבר 1968; מצוטט אצל שלמה גזית, **המקל והגדר**, 1985, עמ' 350. ראו גם את הניתוח של ארגון המוקד להגנת הפרט לפסיקת בג"ץ בתיק אבו עיטה: יוסי ולפסון, "ניצול כלכלי של שטח כבוש: בג"ץ 69/81 אבו עיטה נ' מפקד אזור יהודה והשומרון (פסק דין מיום 5.4.1983)", 29 בינואר 2013, <http://www.hamoked.org.il/Document.aspx?dID=Documents1051> (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹³³ Arie Arnon, "Israeli Policy Towards the Occupied Palestinian Territories: The Economic Dimension, 1967-2007," *Middle East Journal*, vol. 61.4, Autumn 2007, p. 581.

בקשות להקמת מפעלים על-ידי תושבי יהודה, שומרון וחבל-עזה נבדקות בקפידה, כפי שנבדקות גם בקשות ישראלים, בהתחשב בהיקף הייצור של התעשייה הישראלית, בצורכי השוק הישראלי ובפוטנציאל היצוא.¹³⁴

שרון הוסיף כי סכנת התחרות הפלסטינית "מחייבת הקמת תעשייה ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה".¹³⁵

ועדה בראשות הכלכלן עזרא סדן, שמונתה על-ידי שר הביטחון משה ארנס בשנת 1991 כדי לחקור את מדיניות הכלכלית של ישראל ברצועת עזה, הגיעה למסקנה שמדיניות ישראל הגבילה את הצמיחה הכלכלית ברצועה לשכר שהתקבל מעסקים ישראלים:

בטיפול בשכירים ניתנה העדפה לשיפור הכנסתם באמצעות העסקתם במשק שבתחום הקו הירוק. לעתים רחוקות בחרה המדיניות המשקית לפתח ולעודד פיתוח מפעלים ומקומות עבודה בחבל עצמו (כגון: איזור התעשייה ארז). לא ניתנה העדפה לקידום היזמות העצמית והמבנה העסקי של חבל עזה. אדרבא, הרשויות עמדו בדרכן של יוזמות מעין אלה כל אימת שהיה בהן כדי להתחרות, בשוק הישראלי, עם חברות ישראליות קיימות.¹³⁶

מדיניות זו, הנוטה לשילוב, השתנתה במידה ניכרת אחרי 1994. במהלך משא ומתן שהגיע לשיאו בפרוטוקול בדבר יחסים כלכליים ("פרוטוקול פריז") בשנת 1994, ניצלה ישראל את התלות הפלסטינית בתעסוקה בישראל כדי להשיג ויתורים כלכליים מהרשות הפלסטינית.¹³⁷ בד בבד, החלה ישראל לקדם מדיניות של הפרדת השטחים הפלסטיניים הכבושים מישראל, כשהיא מגבילה את מספר הפלסטינים המורשים לעבוד בישראל ובהתנחלויות.¹³⁸ עם זאת, מדו"ח חדש שפרסם בנק ישראל עולה כי ישראל חזרה בה ממדיניות זו, וכי בין השנים 2010 ו-2014 הוכפל מספר הפלסטינים מהגדה המערבית שעבדו בישראל ובהתנחלויות והגיע לכ-92 אלף.¹³⁹

פלסטיין נותרה תלויה כלכלית בישראל בכל הנוגע לתעסוקה כמו-גם לסחורות, ופוטנציאל היצוא שלה מוסיף להתנוון.¹⁴⁰ בשנת 2011 ייבאה פלסטיין סחורות בכמות הגדולה כמעט פי שישה מהכמות שייצאה; 86% מהיצוא הפלסטיני (בשווי של כ-600 מיליון דולר ארה"ב), הגיע לישראל וכ-70% מהיבוא הפלסטיני (בשווי של כשלושה מיליארד דולר ארה"ב) הגיע מישראל.¹⁴¹ בדו"ח שפרסם לאחרונה הבנק העולמי

¹³⁴ "התפתחות התעשייה בשטחים", הישיבה השלוש-מאות-ושמונה של הכנסת האחת-עשרה, יום רביעי, י"ז באדר התשמ"ז, 18 במארס 1987, http://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset11/HTML_27_03_2012_05-59-19-1987_PM/19870318@19870318022@022.html (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹³⁵ שם. "האליף (במיל.) שלמה גזית, מתאם הפעולות הראשון בשטחים בתקופת כהונתו של דיין כשר הביטחון, כתב בספרו 'המקל והגזר': "כה חזק היה הרצון להגן על תוצרתם של מפעלים בישראל עד שניסו אפילו למנוע הקמת מפעלים או חידוש מפעלים שהיו בבעלות ערבית מלאה, אם הייתה סכנה כי אלו יתחרו בתוצרתם במוצר הישראלי". שם, עמ' 251.

¹³⁶ [ועדת סדן], 1991, ועדת חבל עזה, דו"ח ביניים (פברואר), דו"ח ביניים ב (מארס) ודו"ח "מדיניות של פיתוח משקי-תעשייתי לאלתר בחבל עזה" (יולי), בן עזרא קונסולטנטס בע"מ.

¹³⁷ לדברי הפרופסור הישראלי לכלכלה אריה ארנון, הפלסטינים העדיפו הסכם סחר חופשי, "אולם ישראל התנגדה לכל גבול ברור והבהירה לפלסטינים שהמשך העבודה בישראל תלוי בקבלתו של המשך איחוד המס". Arie Arnon, "Israeli Policy Towards the Occupied Palestinian Territories: The Economic Dimension, 1967-2007," *Middle East Journal*, vol. 61.4, Autumn 2007, p. 585.

¹³⁸ 586-592, עמ' שם.

¹³⁹ הנתונים כוללים עובדים ברישיון וללא רישיון. "קטע מדוח בנק ישראל לשנת 2014 שיתפרסם בקרוב: התרחבות התעסוקה הפלסטינית בישראל ואמפינייה", 3 במארס 2015, <http://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/030315-PalestinianEmployment.aspx> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

¹⁴⁰ United Nations Conference on Trade and Development, *The Palestinian Economy: Macroeconomic and Trade Policymaking under Occupation*, 2012, p. 13-14.

¹⁴¹ "Country Profile (about Palestine)," Paltrade, http://www.paltrade.org/en_US/page/country-profile (accessed July 1, 2015); for these statistics from Israel, see Central Bureau of Statistics, "Trade in Goods, 2009-11," http://cbs.gov.il/hodaot2012n/09_12_066t3.pdf and "Balance of Payments Summary, 2009-11," http://cbs.gov.il/hodaot2012n/09_12_066t1.pdf (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

תועדה העובדה ש"המגזר היצרני [הפלסטיני], אחד המנועים העיקריים לצמיחה מבוססת יצוא, שרוי במידה רבה בקיפאון מאז שנת 1994 ועד היום, וחלקו בתוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) ירד באורח ניכר".¹⁴²

World Bank, *Fiscal Challenges and Long Term Economic Costs*, March 19, 2013, p. 12, ¹⁴²
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/AHLCMarchfinal.pdf>

4. כיצד עסקים תורמים להשתלטות על קרקעות בגדה המערבית ונהנים ממנה

התנחלויות מפרות בהכרח שתי הוראות שונות של דיני הכיבוש: האיסור על העברת אוכלוסייתה האזרחית של המעצמה הכובשת לשטח הכבוש והאיסור על הפקעת קרקעות ומשאבי טבע אחרים בשטח הכבוש לתועלתה של המעצמה הכובשת. בהתבסס על ממצאי הדו"ח, הגיע ארגון Human Rights Watch למסקנה שעסקי התנחלויות מסייעים לצמיחת ההתנחלויות, כפי שידון בפרק הבא, ובה בעת הם מסתמכים על ההשתלטות הבלתי חוקית של ישראל על קרקע פלסטינית בהיקף עצום ותורמים לה. ארגון Human Rights Watch סבור כי כל העסקים הממוקמים בהתנחלויות ובאזורי תעשייה של התנחלויות מסתמכים על ההשתלטות הישראלית על קרקע פלסטינית, תורמים לה ונהנים ממנה. השתלטות זו מפרה את הוראות המשפט הבינלאומי בין אם הקרקע הייתה קודם לכן בבעלות פרטית ובין אם הייתה, כביכול, "אדמת מדינה".

פרק זה בוחן את מעורבותם של עסקים בשוק הדיור בהתנחלויות, ובכלל זה יזמים, בנקים וסוכנויות נדל"ן. זאת, כיוון שאלה ממלאים תפקיד מרכזי בהפיכת הקרקע לראויה למגורים עבור מתנחלים, ובכך מתחזקים ומרחיבים את ההשפעה הפיזית של ההתנחלויות על סביבתן. בנקים וסוכנויות נדל"ן רבים פועלים בהתנחלויות, אולם, מאחר שהדו"ח בוחן את ההתנחלות אריאל כמקרה לדוגמה, מוצגים בו סיפוריהם של בנק ישראלי המממן את הקמתם של שלושה בניינים בפאתי ההתנחלות, ושל סוכנות הנדל"ן רי/מקס המשווקת בתים באריאל. שני העסקים פועלים גם בהתנחלויות אחרות.¹⁴³ ההתמקדות בחברות אלה לא נועדה ללמד כי התנהלותן בעייתית במיוחד בהשוואה לחברות אחרות בתחומן, אלא להמחיש כיצד חברות המעורבות בשוק הנדל"ן בהתנחלויות תורמות להפרות של זכויות האדם ושל דיני הכיבוש. הפרק בוחן גם את הקשר ההדוק בין התפתחותה של אריאל לבין המדיניות הישראלית של השתלטות על קרקעות, לרבות ההשתלטות המתמשכת על קרקע פלסטינית פרטית. נספח לדו"ח בוחן את ההגבלות הקשורות בכך על גישתם של חקלאים פלסטינים לאדמותיהם שסביב ההתנחלות אריאל ואת פגיעתן של הגבלות אלה בפרנסתם.

¹⁴³ לפרטים ראו להלן "מקרה לדוגמה: מימון בנייה בהתנחלויות" ו"מקרה לדוגמה: נדל"ן בהתנחלויות".

אצבע אריאל

רצף של התנחלויות ישראליות ואזורי תעשייה של התנחלויות המשתרע לאורך כביש 5 מגבול ישראל ועד אריאל. סביב חלק מההתנחלויות הללו הקימה ישראל גדר הפרדה המנתקת חקלאים מאדמתם וחוסמת את צמיחתם של כפרים פלסטיניים.

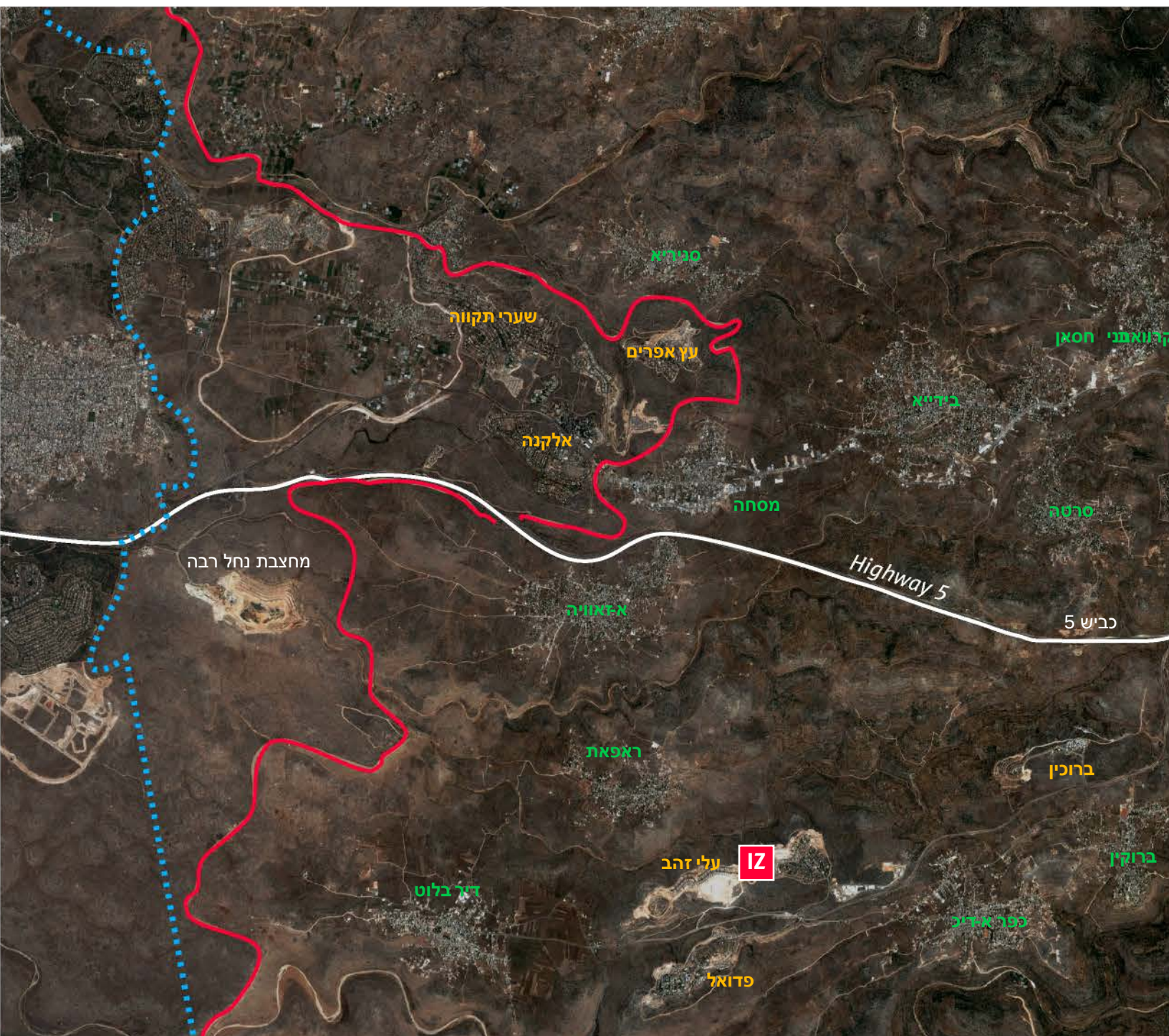
יישוב פלסטיני

התנחלות

גבול ישראל

גדר ההפרדה

אזור תעשייה ישראלי

אריאל

אריאל שוכנת בקצהו של מקבץ התנחלויות המשתרע עד למרחק של כ-19 ק"מ מהקו הירוק, בלב הגדה המערבית. שטחה הבנוי משתרע לאורך חמישה קילומטרים, אך רוחבו 700 מטרים בלבד, כיוון שהיא נבנתה מתוך תפיסה אסטרטגית כשהיא מתפתלת לאורך פסגתו של רכס הרים המוקף מכל עבר בעיירות ובכפרים פלסטיניים.¹⁴⁴ שטחה המוניציפלי, המשתרע על-פני 13,346 דונם, גדול פי ארבעה בערך משטחה הבנוי.¹⁴⁵ אריאל חוסמת מדרום את התפתחות העיירה הפלסטינית סלפית, היישוב הפלסטיני הגדול ביותר באזור זה, המשמש כמרכז מסחרי ומנהלי עבור הכפרים הפלסטיניים השכנים.¹⁴⁶ אריאל ממוקמת בין ארבעה מהכפרים הללו: חארס ממערב, קירה ומרדא מצפון ואיסכאכא ממזרח.

אריאל והתשתית הקשורה אליה חוצצות בין כמה מהכפרים הללו לבין סלפית, ובין כפר אחד למשנהו. תושב מרדא סיפר לארגון Human Rights Watch כי בשל מיקומה של אריאל ועקב סגירת שטחים לטובתה, הוא נאלץ לנסוע עשרים קילומטר כדי להגיע ממרדא לכפר שכן הנמצא במרחק של קילומטר אחד בלבד ממנה.¹⁴⁷ תושב מרדא אחר אמר שהצבא פתח לאחרונה מחדש את הכביש מהכפר לסלפית, לאחר שהיה סגור במשך עשר שנים, שבמהלכן הפכה נסיעה של פחות משישה קילומטרים מהכפר לעיירה לנסיעה של 27 קילומטרים.¹⁴⁸

גדר ההפרדה, שהוקמה על-ידי ישראל בשנת 2004, מקיפה את אריאל ואת ההתנחלויות הסמוכות לה ומנתקת פלסטינים מ-9,000 דונם נוספים מאדמותיהם. בכך שוללת ישראל בפועל מעשרות חקלאים את האפשרות לעבד אדמות שנבלעו למעשה בגבולות הפתלתלים של אריאל. לדברי ארגון שלום עכשיו, 31% מהקרקע המוקפת על-ידי גדר ההפרדה שסביב אריאל היא קרקע פלסטינית פרטית.¹⁴⁹

אריאל מטפחת תדמית של עיר ככל הערים בישראל: על-פי אתר העירייה מדובר ב"עיר בעלת איכות חיים גבוהה", הממוקמת "בלב מדינת ישראל".¹⁵⁰ בתיאור הרשמי של תולדות העיר מודגש כי היא הוקמה "על פי החלטת ממשלת ישראל". באתר האינטרנט באנגלית מסופר עוד כי אריאל הוקמה בשנת 1978, כש"ארבעים משפחות ובראשן רון נחמן באו לגור על פסגת גבעה סלעית וחשופה, שעתידה הייתה להפוך

¹⁴⁴ "על העיר אריאל", אתר האינטרנט של עיריית אריאל, <http://www.ariel.muni.il/?CategoryID=435> (כניסה לאתר ב-9 בנובמבר 2015).
ראו גם: בצלם, **גזל הקרקעות: מדיניות ההתנחלויות בגדה המערבית**, מאי 2002, עמ' 83.
http://www.btselem.org/download/200205_land_grab_heb.pdf ו"אריאל וגוש אריאל", שלום עכשיו, <http://peacenow.org.il/content/%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%9C-%D7%95%D7%92%D7%95%D7%A9-%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%9C>.
¹⁴⁵ מבקר המדינה, דוח שנתי 50 לשנת 1999, עמ' 42.
<http://old.mevaker.gov.il/serve/showHtml.asp?bookid=152&id=0&frompage=150&contentid=1563&parentid=1562&bctyp>
<http://old.mevaker.gov.il/serve/showHtml.asp?bookid=152&id=0&frompage=150&contentid=1563&parentid=1562&bctyp>
¹⁴⁶ לניתוח המשמעות האסטרטגית של המיקום שבו הוקמה אריאל ראו בצלם, **גזל הקרקעות**, 2002, עמ' 98.

¹⁴⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוסף מוחמד ואני, מרדא, 29 במארס 2015.

¹⁴⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד ח'ופאש, סלפית, 29 במארס 2015.

¹⁴⁹ Peace Now, *One Violation Leads to Another*, November 2006, p.4 ועדכון לד"ח מחודש מארס 2007.

http://peacenow.org.il/eng/sites/default/files/Breaking_The_Law_formal%20data_March07Eng.pdf

¹⁵⁰ "על העיר אריאל", אתר האינטרנט של עיריית אריאל בעברית, <http://www.ariel.muni.il/?CategoryID=435> ובאנגלית, <http://www.ariel.muni.il/?CategoryID=457> (כניסה לאתר ב-9 בנובמבר 2015).

לעיר אריאל.¹⁵¹ כיום חיים באריאל כמעט עשרים אלף תושבים קבועים וכ-10,000 סטודנטים הלומדים באוניברסיטה בעיר.¹⁵² אולם, אריאל שוכנת מחוץ לגבולותיה הבינלאומיים המוכרים של ישראל, ולא ניתן להפריד בין פיתוחה לבין תולדות הנישול המתמשך של פלסטינים מאדמתם והגבלת חופש התנועה שלהם. חברות פרטיות ממשיכות למלא תפקיד חשוב ביישום תכנית הממשלה, וליהנות מתוצאות היסטוריה זו של ההשתלטות על האדמות באריאל.

מקרה לדוגמה: מימון בנייה בהתנחלויות

לאורך גבולה הדרומי של אריאל ניתן לראות שורת בתים בהקמה, הממלאים את החללים הריקים האחרונים שנותרו בסמוך לכביש המקיף את העיר. בעת ביקור של נציגי ארגון Human Rights Watch בחודש ספטמבר 2015, ניצבו במקום שישה בניינים שבנייתם הושלמה כמעט. הבניינים, הכוללים 96 דירות ומשווקים תחת השם "אריאל הירוקה" תוארו על-ידי היזם כמתחם דיור המוקם "במקום הטוב ביותר באריאל... בתקן בנייה ירוקה".¹⁵³

על-פי עלון פרסום אינטרנטי, בנק ישראלי מממן את "אריאל הירוקה" באמצעות "הסכם ליווי" עם היזם הישראלי.¹⁵⁴ הסכמים כאלה, החלים על רוב הפרויקטים לבנייה בישראל, מספקים את ההלוואה לבניית הפרויקט ומגנים על רוכשי הדירות במהלך שלב ההקמה.¹⁵⁵ הבנק המלווה מעניק לרוכשי הדירות ערובה, מפקיד את תשלומיהם בחשבון בנק ייעודי ומפקח על מצבו הפיננסי של הפרויקט ועל התקדמותו. במקרים מסוימים, הבנק המלווה גם מחזיק בנכס הנדל"ן כעירבון עד שהיזם מוכר את כל יחידות הדיור בפרויקט. הבנק והיזם לא השיבו על מכתבים נפרדים ששלח אליהם ארגון Human Rights Watch בהם חלקנו איתם ממצאים ראשוניים וביקשנו מידע נוסף.

אולם, אתר הבנייה ממוקם, כמו כל יתר העיר אריאל, על קרקע שעליה השתלטה ישראל תוך הפרה של הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. סביר כי תושביו העתידיים יהיו אזרחים ישראלים שמדינת ישראל אפשרה את העברתם לשטח הכבוש, תוך הפרה של אמנת ג'נבה הרביעית.

ניזאם שתאיה, חקלאי מסלפית, הראה לארגון Human Rights Watch מסמכים שאסף ואשר לדבריו מתעדים, בהתבסס על שיחותיו עם בעלי הקרקע, 173 חלקות אדמה בבעלות פלסטינית מסלפית סביב אריאל. לדבריו, חלק מהחלקות הוחרמו לחלוטין על-ידי ישראל והגישה אל יתר החלקות הוגבלה מאוד.¹⁵⁶ על-פי המפה שבידי ניזאם, הקרקע שעליה מוקמת "אריאל הירוקה" גובלת באדמה שהייתה בבעלות החקלאי עבד אל-ר'ני עפאנה מסלפית, שהלך לעולמו. המפה של ניזאם אינה כוללת את שטחה הבנוי של אריאל, אולם הוא אמר לארגון Human Rights Watch שאדמתו של עפאנה כללה גם את השטח של "אריאל הירוקה" עצמה.

לדברי אחיו של עבד אל-ר'ני, איברהים עפאנה, ובנו של עבד אל-ר'ני, דיראר עפאנה, ישראל השתלטה על כשבעים דונם מאדמתו של עבד אל-ר'ני בשלהי שנות השבעים. הוא סיפר: "השתמשנו באדמות האלה לשתיילת ירקות. שתלנו חיטה, חומס, עגבניות, מלפפונים. זה סיפק הכנסה לבעלים ולאנשים אחרים בכפר. אם למישהו הייתה קרקע שלא הייתה מעובדת, הוא היה מחכיר אותה לאנשים אחרים שעבדו אותה, ושניהם הרוויחו". לדיראר עפאנה יש עדיין 15 דונם של קרקע בבעלותו, המספקים כמחצית מהכנסתו, אולם כשישראל הקימה את גדר ההפרדה סביב אריאל בשנת 2004 היא צמצמה את גישתו לשטח וכעת הוא יכול להגיע לשני דונם בלבד מקרקע זו. איברהים, בנו של דיראר עפאנה, עובד במפעל של התנחלות באזור התעשייה ברקן.

¹⁵¹ "History," Ariel municipal website, <http://www.ariel.muni.il/?CategoryID=459> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁵² "About Ariel," Ariel municipal website, <http://www.ariel.muni.il/?CategoryID=457> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁵³ קבוצת חנן מור, "אריאל הירוקה: אודות הפרויקט", (כניסה לאתר ב-13 באוגוסט 2015). ראו גם "אריאל הירוקה", אתר כאן בונים (כניסה לאתר ב-9 בנובמבר 2015).

¹⁵⁴ שם, ו"אריאל הירוקה" קבוצת חנן מור (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹⁵⁵ על הלוואות אלה חל "חוק המכר (דירות) (הבטחת השקעות של רוכשי דירות)", תשל"ה-1974, סעיף 3ב'.

¹⁵⁶ מסמכים שבחן ארגון Human Rights Watch, סלפית, 16 בדצמבר 2014.

עסקים כמו בנק זה מקדמים את הבדיה לפיה אריאל היא עיר ישראלית (ולא התנחלות בשטח כבוש) ומאפשרים את השתלבותה המלאה בכלכלה הישראלית. בראיון לעיתון "דה מרקר" הסביר היזם של "אריאל הירוקה": "בתפישה הנדל"נית שלי אריאל היא לא יהודה ושומרון. אריאל היא כיום עיר לכל דבר בישראל".¹⁵⁷ באותו ראיון, מייחס היזם את הצלחתו בעקיפת יזמים אחרים באריאל בנכונותו לפעול במה שהוא מכנה "סביבה של חוסר ודאות". ארגון Human Rights Watch סבור כי לפחות אחד הגורמים לחוסר ודאות זו עשוי לשקף את ההשלכות של בנייה על קרקע שהושגה תוך הפרת חובותיה של ישראל על-פי המשפט הבינלאומי.

כפי שהוסבר לעיל, הרחבת התנחלויות באמצעות הקמת בתים מהווה הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. חברות המשקיעות בנדל"ן באריאל, כמו הבנק והיזם הישראליים המעורבים בהקמת "אריאל הירוקה", לא רק מפיקות תועלת מההפרות שמבצעת ישראל. לדעת ארגון Human Rights Watch, הן גם מסייעות להפרות אלה. על-פי נתונים של משרד הבינוי והשיכון, בשש השנים שקדמו לשנת 2013

ניזאם שתאיה, חקלאי מהעיירה הפלסטינית סלפית, מיפה את חלקות הקרקע שהצבא הישראלי השתלט עליהן או מגביל את הגישה אליהן סביב ההתנחלות אריאל

מחירי הדיור באריאל הכפילו עצמם ויותר. הדבר ממקם את ההתנחלות בין עשר הערים הישראליות שבהן חלה העלייה החדה ביותר במחירי הדיור בתקופה זו.¹⁵⁸ "כל יזם שבנה באריאל הרוויח שם כסף טוב מאוד", אמר היזם בראיון ל"דה מרקר":

זו עיר טובה ליזמות. בשלושת המרכיבים שקובעים את התשואה - תמחור, מיקום ותזמון - יצא לנו טוב. לפני שלוש שנים קנינו את הקרקע בעיר בזול, והמרחק שלה

¹⁵⁷ חגי עמית, "חצי דונם לפני 14 שנה - 180 אלף שקל, היום - 1.1 מיליון שקל", דה מרקר, 22 במאי 2014.

¹⁵⁸ שם.

מתל אביב זהה לזה של הוד השרון מתל אביב. דירת ארבעה חדרים שעלתה באריאל עד לפני שנתיים 800-900 אלף שקל, עולה כיום 1.05 מיליון.¹⁵⁹

ישראל הגדירה את אריאל כאזור עדיפות לאומית א', ובכך צמצמה עוד יותר את עלויות היזמים, באמצעות סבסוד נדיב של הוצאות הבנייה.

על-פי מסמכים הזמינים לציבור, הבנק מממן בנייה של פרויקטים נוספים בהיקף נרחב בהתנחלויות. הבנק מממן לפחות 247 דירות או בתים פרטיים, מרכז מסחרי ופארק בהתנחלות מעלה אדומים, כמו-גם 38 דירות בפסגת זאב ו-273 דירות בהר חומה.¹⁶⁰ כלי-התקשורת דיווחו בהרחבה על הרחבת המתוכננת של ההתנחלויות גבעת המטוס והר חומה, בשל רגישות האזור בכל הנוגע לפתרון בר קיימא של שתי מדינות.¹⁶¹ אתר האינטרנט של הבנק מציע דירות ל"מכירה מוקדמת" בהתנחלויות הר חומה, גבעת המטוס, מודיעין עילית ופסגת זאב מזרח, והדבר מלמד ככל הנראה שהבנק מממן את בנייתן.¹⁶² בנוסף הבנק מפעיל 18 מכונות למשיכת מזמונים ו-23 עמדות שירות בהתנחלויות.¹⁶³

מקרה לדוגמה: נדל"ן בהתנחלויות

כמו בשוקי נדל"ן במקומות אחרים, סוכנויות נדל"ן ממלאות תפקיד פעיל בשיווק ומכירה של נכסים בהתנחלויות. במקרה של התנחלויות, סוכנויות אלה משווקות נכסים שהוקמו על קרקע שהושגה תוך הפרה של דיני הכיבוש לקונים פוטנציאליים שהמשפט ההומניטארי אוסר על העברתם לשטחים אלה. הדו"ח שלפניכם בוחן, לצורך המחשה, את המקרה של סוכנות נדל"ן אחת מסוג זה: רי/מקס, רשת תיווך נדל"ן בינלאומית שבסיסה בקולורדו. רי/מקס פועלת ביותר מ-95 מדינות ולפי נתוניה נפח עסקי הנדל"ן שהיא מנהלת הוא הגדול בעולם. לסוכנות רשת הפועלת בישראל בזיכיון, ולפי אתר האינטרנט שלה היא רשת סוכנות הנדל"ן הגדולה בישראל, המפעילה כמאה סניפים באמצעות זיכיון.¹⁶⁴ אחד הסניפים הללו ממוקם בהתנחלות מעלה אדומים, וכמה סניפים אחרים מציעים נכסים למכירה או להשכרה בהתנחלויות.¹⁶⁵ מספר הבתים שרי/מקס מציעה למכירה או להשכרה בהתנחלויות משתנה מעת לעת; בחודש נובמבר 2015, לדוגמה, הופיעו באתר הישראלי של הסוכנות 80 נכסים ב-18 התנחלויות.¹⁶⁶ בין היתר הוצעו באתר נכסים באריאל בערך כולל של יותר מ-13 מיליון ש"ח.¹⁶⁷

מעלה אדומים ואריאל, כמו כל ההתנחלויות, נבנו על קרקע שעליה השתלטה ישראל ושבחיה היא משתמשת כיום תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. כמו במקרה של אריאל, שנידון לעיל בפירוט, ממשלת ישראל הקימה את מעלה אדומים על קרקע שהצבא תפס בטענה שהיא נחוצה ל"צורך

¹⁵⁹ ש.ס.

¹⁶⁰ ארגון Human Rights Watch אסף נתונים אלה תוך שימוש במידע הזמין לציבור. חברת "איילון בקרת פרויקטים ויעוץ בע"מ" סיפקה שירותי ייעוץ לכל הפרויקטים הללו למעט אחד, כפי שהיא מפרסמת באתר האינטרנט שלה. מקור המידע בנוגע לפרויקט של בניית 32 יחידות דיור (כמו-גם שיפוץ של בניין קיים ובו שמונים יחידות דיור) בהר חומה הוא אתר האינטרנט התומך 6, "על היזם" (כניסה לאתר ב-13 באוגוסט 2015).

¹⁶¹ ר' למשל: ברק רביד, "האיחוד האירופי מגבש קווים אדומים למהלכים בגדה; חשש בישראל מסנקציות", הארץ, 22 באוקטובר 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2464461>.

¹⁶² "פרויקטים חדשים לבנייה", אתר האינטרנט של בנק ששמו אינו מצוין (כניסה לאתר ב-2 ביולי 2015).

¹⁶³ בנק ששמו אינו מצוין, "הדדיות: דו"ח אחריות תאגידית", 2012-2013, עמ' 21.

¹⁶⁴ רי/מקס ישראל, "אודות רי/מקס", <http://www.remax-israel.com/History.aspx>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁶⁵ רי/מקס ישראל, "רי/מקס עתיד", <http://www.remax-israel.com/OfficeProfile.aspx?OfficeID=83181>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁶⁶ הרשימה הוכנה על-ידי חיפוש נכסים בכל יישוב באמצעות האופציה של "חיפוש מתקדם", <http://www.remax-israel.com/AdvancedListingSearch.aspx>, (כניסה לאתר ב-28 בנובמבר 2015). באתר הוצעו נכסים למכירה או להשכרה בהתנחלויות הבאות: גבעת זאב, נילי, גבע בנימין/אדם, ביתר עילית, כוכב יעקב, כפר אדומים, מעלה אדומים, אלפי מנשה, אריאל, הר חומה, הר גילה, גילה, פסגת זאב, העיר העתיקה, רמות, מעלות דפנה, הגבעה הצרפתית ורמת אשכול.

¹⁶⁷ החישובים מבוססים על 12 נכסים שהוצעו למכירה במודעות שבהן צוין מחירם, <http://www.remax-israel.com/PublicListingList.aspx?SearchKey=3AB2587765DE4480AA49D61253ABD38E#mode=list&cr=2&r=149&p=150>, (כניסה לאתר ב-28 בנובמבר 2014).

צבאי", על אף שהקרקע שימשה מיד עם תפיסתה לצרכים אזרחיים. ישראל הקימה את ההתנחלות תחילה לצורך מגורי עובדים באזור התעשייה מישור אדומים שהוקם בשנת 1974.¹⁶⁸ את רוב הקרקע שעליה יושבת כיום מעלה אדומים תפסה ישראל באמצעות צווים צבאיים בשנים 1975 ו-1979, אולם היא הרחיבה את גבולותיה המוניציפליים של ההתנחלות בשנות השמונים והתשעים, ובכל פעם הדבר הוביל לפינוי של בדואים שגרו בסביבת ההתנחלות.¹⁶⁹ לאלפי בדואים שחיים באזור מאז עברו אליו מדרום ישראל בשנות החמישים נשקפת סכנת גירוש. ישראל גם הרסה חלק מבתיים ומרכושם.¹⁷⁰

הן הזכינית הישראלית של רי/מקס והן רי/מקס בע"מ, בעליה של רשת הזכינות ברחבי העולם, מסייעות להעברת אזרחים ישראלים לתוך השטח הכבוש ולהפרת זכויות האדם הקשורה בכך, על-ידי פרסום, מכירה והשכרה של בתים בהתנחלויות, ונהנות מהפרות אלה, בניגוד למחויבויותיהן בתחום זכויות האדם.

רי/מקס טרנד, סניף של רשת נדל"ן שבסיסה בקולורדו, פועל בזיכרון בראש העין. הסניף מוכר ומשכיר בתים בהתנחלות אריאל. לרי/מקס יש גם סניף בהתנחלות מעלה אדומים

ישראל אף מונעת ביעילות מפלסטינים בגדה המערבית לרכוש או לשכור נכסים בהתנחלויות, אפילו במקרים שבהם ישראל השתלטה על אדמתם לבניית ההתנחלות. צו צבאי אוסר על מי שאינם ישראלים להיכנס להתנחלויות ללא היתר, ובכך הוא מחייב פלסטינים בגדה המערבית לקבל היתר כדי לעבוד בהן.¹⁷¹ פלסטינים המחזיקים באזרחות או תושבות ישראליות מורשים חוקית לגור בהתנחלויות, אולם,

¹⁶⁸ בצלם, **כתותן שלה: מדיניות ישראל בשטח C של הגדה המערבית**, יוני 2013, עמ' 31, http://www.btselem.org/download/201306_area_c_report_heb.pdf (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁶⁹ שם, עמ' 32-33.

¹⁷⁰ בצלם, "איום בגירוש של אלפי פלסטינים מבתיים שבשטח C", 22 באוקטובר 2013, http://www.btselem.org/hebrew/area_c/expulsions_of_communities (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁷¹ צו בדבר הוראות בטחון (יהודה והשומרון) (מס' 378), התש"ל-1970, הכרזה בדבר סגירת שטח (ישובים ישראלים). בשל מחסור בקרקעות ובמים, ישנם פלסטינים החוכרים קרקע חקלאית ממתנחלים, אפילו שהדבר מפר צו זה. ראו עמירה הס, "מתנחלים מחכירים פלסטינים אדמות בבקעת הירדן", הארץ, 3 באוגוסט 2013, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2087427> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

על-פי מפקד האוכלוסין האחרון, רק 400 מהם גרו בהתנחלויות מחוץ למזרח ירושלים. מספר מעט גדול מעט יותר של פלסטינים בעלי אזרחות ישראלית או תושבות ישראלית גרו במזרח ירושלים.¹⁷² עד לשנת 2008, פלסטינים ממזרח ירושלים, שהפכו לתושבי ירושלים אך לא לאזרחי המדינה לאחר שישראל סיפחה באופן חד צדדי את מזרח העיר לשטחה בשנת 1967, נזקקו לאישור מיוחד כדי לרכוש נכסים בהתנחלויות; מאז תוקנה הוראה זו.¹⁷³

בהינתן אופיין היהודי כמעט לחלוטין של ההתנחלויות והכללים המונעים ביעילות מפלסטינים תושבי הגדה המערבית לגור בהן, סוכני נדל"ן המוכרים בהן רכוש מפלים למעשה פלסטינים לרעה. החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית, גוף הממומן כולו על-ידי ממשלת ישראל וכפוף ישירות למשרד ראש הממשלה, הקימה את רוב ההתנחלויות במטרה המוצהרת "להקים ולחזק את ההתיישבות היהודית באזורי הפריפריה, תוך הגברת האחיזה באדמות המדינה שנמסרו לחטיבה על-ידי ממשלת ישראל".¹⁷⁴ באתר האינטרנט של ר/מקס ישראל, שכל תוכנו מופיע הן בעברית והן באנגלית, לא מצוינים שום סוכנים דוברי ערבית בירושלים או במעלה אדומים, האזור שבו מרוכזים רוב הנכסים של הסוכנות בהתנחלויות. ארגון Human Rights Watch שוחח עם אחד הסוכנים של ר/מקס, ששני נכסים בטיפולו בהתנחלות במזרח ירושלים מצוינים באתר. לדבריו, "אני לא קונה מערבים או מוכר להם. זו לא גזענות, אני פשוט מעדיף לא להתעסק [איתם]".¹⁷⁵ הסוכן אמר שאינו יודע האם הדבר מפר מדיניות כלשהי של ר/מקס, והוסיף לגבי יחסיו עם החברה: "אני פשוט חולק איתם את הרווחים; אנחנו כמו שותפים. הם לא יכולים להכריח אותי למכור למישהו".

ר/מקס ישראל ורי/מקס בע"מ העולמית לא הגיבו על מכתב ששלח ארגון Human Rights Watch ובו חלקנו את ממצאיו הראשוניים וביקשנו מידע נוסף. אולם, בהודעה לעיתונות שפורסמה בתגובה לקמפיין של תנועת "קוד פינק" המקיימת פעילות ציבורית נגד ההתנחלויות, ואשר מתחה ביקורת באתר האינטרנט שלה על המכירות של ר/מקס בשטחים כבושים, הבהיר מטה החברה כי בשנת 1995 הוא מכר זיכיונות לאירופה, שכללו את ישראל.¹⁷⁶ מאוחר יותר באותה שנה מכרה ר/מקס אירופה את הזכויות להשתמש בשם המותג של החברה לבעליה הנוכחיים של ר/מקס ישראל, ברנרד רסקין.¹⁷⁷ עקב כך, טען מטה ר/מקס כי אין לו "שום התקשרות חוזית עם ר/מקס ישראל".

אולם, ר/מקס שומרת בידיה את השליטה בכל זכיינית הפועלת תחת השם המסחרי של החברה. על-פי מסמכים רגולטוריים שהוגשו לרשות ניירות הערך של ארה"ב, ר/מקס אחזקות, חברת האם של ר/מקס בע"מ, הנסחרת בבורסה, שמרה לעצמה את השליטה המלאה ברישיונות לזיכיונות לשימוש בשמה המסחרי של החברה, בסמל המסחרי שלה, בשם המותג שלה ובחומרי הפרסום ונהלי התפעול של החברה.¹⁷⁸ ר/מקס אחזקות רשאית לרכוש מחדש זיכיון ולמכור אותו מחדש או להפעילו בעצמה אם פעילותו אינה עומדת בתנאים שנקבעו בהסכם הזיכיון.¹⁷⁹ בהינתן מידה זו של השפעה, העקרונות

¹⁷² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, "יישובים (1) ואוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, מחוז, נפה, ואזור טבעי, 2014", http://www1.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=st02_17&CYear=2014, (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015). Dan Williams, "Leave or Let Live? Arabs Move in to Jewish Settlements," *Haaretz*, December 7, 2014, <http://www.haaretz.com/news/features/1.630419> (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

¹⁷³ החוק הישראלי אוסר על רשות מקרקעי ישראל, המחזיקה ב-93% מהקרקע במדינה, למכור קרקע; בעלי בתים חוכרים את הקרקע שעליה עומדים הבתים מהמדינה במסגרת חוזים ארוכי-טווח. אזרחי ישראל ותושביה, ויהודים שאינם תושבי ישראל, זכאים אוטומטית לחכור קרקע כזו. אולם, זרים שאינם יהודים זקוקים לאישור מיוחד. עד להחלטה מס' 1148 של מועצת רשות מקרקעי ישראל, שהתקבלה ב-8 במרץ 2008, פלסטינים תושבי ירושלים נזקקו גם הם לאישור מיוחד, <http://www.mmi.gov.il/TashtiotCom/MMIMismachim/GetMismach.asp?SubName=GetMismachByMezahe&Sivug=138&TziBuriPrati=9&machoz=0&Mezahe=1148>. תיקון זה עוגן בחוק בדצמבר 2011.

¹⁷⁴ "אודות החטיבה", החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית, <http://www.hityashvut.org.il/PageCat.asp?id=16>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁷⁵ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם סוכן בסניף "ר/מקס חזון", 27 במרץ 2015.

¹⁷⁶ Human Rights Watch, "RE/MAX LLC Statement on Franchise Operations in the West Bank," November 14, 2014, <http://www.hrw.org/press/2014/11/remax-statement>.

¹⁷⁷ שם.

¹⁷⁸ RE/MAX Holdings, Inc., 10-K filed with the Securities and Exchange Commission, December 13, 2014, <http://www.remax.com>.

¹⁷⁹ שם.

המנחים של האו"ם מחייבים את ר/מקס להפעיל אותה כדי לקיים בדיקות נאותות של זכויות האדם לכל אורך שרשרת האספקה שלה, לרבות בחינה של הפעילויות של זכייניה, בין אם יש לה התקשרות חוזית מקיפה יותר עמם ובין אם לאו.

השפעתה של ר/מקס בע"מ על ר/מקס ישראל ואחריותה להתנהלותה משתקפות גם בתגובותיה ל"קוד פינק". במכתב שהוזכר לעיל טענה ר/מקס כי היא "מבינה את אופיה הרציני של המחלוקת סביב פעילות הנדל"ן בגדה המערבית וכבר פועלת למציאת פתרון שיהיה מקובל על כל הצדדים". אין זה ברור כיצד הפתרון שהיא מציעה במכתב, של שיוך הגדה המערבית לזיכיון הראשי בירדן, ייתן מענה לבעיות שזוהו בדו"ח זה, אולם הדבר ממחיש את שליטתה של ר/מקס בע"מ בזכייניה.

זאת ועוד, ר/מקס בע"מ מקבלת תמורות כספיות ממכירת נכסים בהתנחלויות על-ידי ר/מקס ישראל. על-פי דיווחי החברה לרשות הערך של ארה"ב, ר/מקס בע"מ "מפיקה רווחים מעמלות זיכיון מתמשכות, מכירות של זכיינים והכנסות אחרות שלהם, דמי חבר שנתיים, עמלות תיווך, מכירת זיכיונות והכנסות אחרות מזיכיונות ומדמי תיווך".¹⁸⁰ ארגון Human Rights Watch חישב ומצא כי ערכם הכולל של נכסי הנדל"ן המוצעים למכירה בהתנחלויות באתר האינטרנט של ר/מקס ישראל ב-28 בנובמבר 2015 עמד על 145 מיליון ש"ח.¹⁸¹ סביר להניח שר/מקס לא תמכור את כל הנכסים המוצעים באתר, אולם רישומם משקף רק רגע נתון בזמן, ונכסים חדשים בהתנחלויות מתווספים לאתר הסוכנות באורח סדיר. לא ברור איזה היקף של הכנסות ממכירתם והשכרתם של נכסים אלה, או מדמי התיווך או העמלות האחרות של סניף ר/מקס שבהתנחלות מעלה אדומים מממשות חברת ר/מקס בע"מ. החברה לא השיבה לבקשת ארגון Human Rights Watch לקבל מידע זה.¹⁸²

דו"ח האו"ם המיוחד למצב זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים מאז 1967 הגיע למסקנה דומה בדו"ח שהגיש לעצרת הכללית של האו"ם בשנת 2013, בו העריך את מידת האחריות שבה נושאים עסקים הפועלים בשטחים כבושים על-פי המשפט הבינלאומי. במסקנות הדו"ח נקבע שחברת ר/מקס הבינלאומית (הכוונה ככל הנראה לר/מקס בע"מ), מספקת "שם מותג בינלאומי, השתייכות והכרה, הכשרה להקמת העסק והכשרה מתמשכת, משאבים טכנולוגיים ופרסום ושיווק" לזכיינית הישראלית; כי היא הפיקה רווחים ממכירות כאלה; וככלל, היא "מנהלת יחסי גומלין קבועים [עם] הזכיינים שלה ומשפיעה עליהם בדרך קבע".¹⁸³ כיוון שכך, מצא הדו"ח כי ר/מקס הבינלאומית ור/מקס ישראל "תורמות במישרין" להפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי ולהשפעות שליליות על זכויות האדם, וכי לפיכך עליהן להפסיק למכור ולהשכיר נכסים בשטחים הכבושים. אם ר/מקס הבינלאומית לא הייתה מודעת קודם לכן לפעילות הזכיינית שלה בהתנחלויות, הרי שהדו"ח הסב את תשומת הלב לעניין זה, והדגיש את העובדה שאחריותה מחייבת אותה לנקוט צעדים בנושא.

השתלטות על קרקעות

תולדות הקמתה והרחבתה של אריאל ממחישות כיצד מדיניות ההתנחלות של ישראל הולכת יד ביד עם מדיניותה להשתלט על קרקעות פלסטיניות ולהגביל את חופש התנועה של פלסטינים, לרבות גישתם של חקלאים לאדמותיהם. כיוון שהרחבת התנחלות ללא חברות שיממנו, יבנו, ישכירו וימכרו את נכסי הנדל"ן היא משימה קשה, ארגון Human Rights Watch סבור כי חברות המעורבות בבניית בתים חדשים

¹⁸⁰ שם.

¹⁸¹ החישוב שערך ארגון Human Rights Watch מבוסס על נכסים שהוצעו בפרסומים באתר ר/מקס באותו יום. ראו הערת שוליים מס' 170.

¹⁸² על-פי אתר האינטרנט של ר/מקס בע"מ, דמי הזיכיונות כוללים עמלה ראשונית של בין עשרים אלף ל-35,000 דולר ארה"ב בשווקים גדולים, כמו-גם אחוז אחד מההכנסות ועמלה חודשית קבועה לכל סוכן. על אף שאין זה ברור אם תנאים אלה חלים על ר/מקס ישראל בהינתן ההסדר שהוזכר במכתב ל"קוד פינק", <http://www.remax-frequently-asked-questions.com>, RE/MAX, "Frequently Asked Questions", http://www.remax-franchise.com/fs/home/general_content/faqs, (כניסה לאתר ב-2 ביולי 2015). עם זאת, ר/מקס בע"מ מפיקה רווחים כלשהם מר/מקס ישראל, אם במישרין ואם באמצעות ר/מקס אירופה, ולפיכך היא אחת המוטבים הפיננסיים של עסקאות המכירה וההשכרה בהתנחלויות בלתי חוקיות.

¹⁸³ Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, UN Doc. No. A/68/376 (September 10, 2013), paras. 50-51.

בהתנחלויות, או במשיכת תושבים חדשים אליהן, תורמות להפרות של זכויות האדם הכרוכות באופן בלתי נמנע בהרחבת התנחלויות, ונהנות מהן.

רקע: בדיית אדמות המדינה

בחודש ספטמבר 1967, שלושה חודשים לאחר תחילת הכיבוש הישראלי, הגיש תיאודור מרון, שהיה אז היועץ המשפטי למשרד החוץ הישראלי וכיהן בשלב מאוחר יותר כנשיא בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר, לממשלת ישראל חוות דעת שבה קבע כי ההתנחלויות מפרות את אמנת ג'נבה הרביעית. מרון המליץ בחוות הדעת שכל העברה של אזרחים ישראלים ל"שטחים המוחזקים... תיעשה על-ידי גופים צבאיים ולא אזרחיים... במסגרת מחנות ותישא מבחינה חיצונית, אופי זמני ולא של קבע".¹⁸⁴

לכל אורך שנות השבעים השתלט הצבא על שטחים נרחבים באזורים שתחת שליטתו, לרבות קרקע פלסטינית פרטית, כשהוא נתלה בצרכים צבאיים ומעביר אותם לבניית התנחלויות יהודיות. כבר בשנת 1973 ביקשה קבוצה של עובדי התעשייה האווירית, שכינתה עצמה "גרעין תל-אביב", להקים התנחלות עירונית גדולה ב"לב השומרון", אולם הממשלה אישרה את הקמתה רק לאחר עליית הליכוד לשלטון בשנת 1977.¹⁸⁵ בשנים 1978 ו-1979 הוציא הצבא שלושה צווי תפיסה לשטח כולל של 4,613 דונם, ששימשו להקמתה של אריאל.¹⁸⁶ תחילה הגדירה ישראל את אתר ההתנחלות כבסיס צבאי, על אף שמשרד הבינוי והשיכון הקים במקום בתים למתנחלים אזרחיים; בשנת 1981 הכריזה הממשלה על אריאל מועצה מקומית.

השיטה הישראלית להשתלטות על קרקע פלסטינית לצורך הרחבת התנחלויות השתנתה בעקבות פסיקת בג"ץ מחודש אוקטובר 1979, המוכרת כ"בג"ץ אלון מורה". בפסק דין זה נקבע כי נהוגה של הממשלה להעביר קרקעות פרטיות שהוחרמו מטעמים צבאיים להתנחלויות מפר את המשפט הבינלאומי, כיוון שלכוח כובש מותר להחרים קרקע רק לצרכים צבאיים או לטובת אוכלוסיית השטח הכבוש. בתגובה החליטה ממשלת ישראל פה אחד להמשיך בהרחבת ההתנחלויות בשטחים הכבושים למרות פסק הדין.¹⁸⁷

כדי לאפשר את המשך ההשתלטות על אדמות פלסטיניות לצורך התנחלויות יישמה ישראל מערכת כללים חדשה. בראשית שנות השמונים החזירה ישראל לשימוש חוק עות'מאני המאפשר לממשלה להכריז על קרקע שלא נחשבה ל"פרטית" או שלא עובדה במשך שלוש שנים "אדמת מדינה".¹⁸⁸ בעשורים שחלפו מאז החלה ישראל ליישם מדיניות זו הכריז המנהל האזרחי על שטחי קרקע עצומים בגדה המערבית, המסתכמים בכ-1.3 מיליון דונם, אדמת מדינה. המנהל הקצה כמחצית מהשטחים הללו להתנחלויות או

¹⁸⁴ תזכיר מסווג ביותר מאת תיאודור מרון, היועץ המשפטי של משרד החוץ, לעדי יפה, המזכיר המדיני של ראש הממשלה, "הנדון: התיישבות בשטחים המוחזקים", 18 בספטמבר 1967, <https://www.thelawfilm.com/inside/wp-content/uploads/2013/02/meron-memo.pdf>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁸⁵ בצלם, **גזל הקרקעות**, 2002, עמ' 97.

¹⁸⁶ כ-45 התנחלויות הוקמו על קרקע שנתפסה בצו צבאי באופן זה. ההשתלטות על קרקעות עבור אריאל נעשתה באמצעות שלושה צווי תפיסה צבאיים: בצו מ-4 ביוני 1978 (מס' 13/78) נתפסו 320 דונם, צו נוסף, שהוצא ב-12 בספטמבר 1978 (מס' 17/78) הרחיב את השטח שנתפס ב-19 דונם נוספים. על רוב הקרקע שעליה נבנתה אריאל השתלטה ישראל באמצעות צו שלישי, שהוצא ב-11 ביולי 1979 לתפיסת 4,274 דונם. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דרור אטקס, ירושלים, 31 במארס 2015. המידע מבוסס על מידע שהתקבל מהמנהל האזרחי ומבקשות מתוקף חוק חופש המידע.

¹⁸⁷ החלטת ממשלה מס' 145, 11 בנובמבר 1979, ראו "עדכון בנושא דחיית עתירה שעניינה מניעת גישה למקרקעין", הפרקליטות הצבאית, 26 בפברואר 2014, <http://www.law.idf.il/163-6569-he/Patzar.aspx>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015). לפרוטוקולים של ישיבת הקבינט בעקבות ההחלטה ראו ארכיון המדינה, "אלון מורה", <http://www.archives.gov.il/NR/rdonlyres/D029F93A-7AF5-47F8-9BF9-7939F06B35C2/0/ElonMore2.pdf>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁸⁸ על-פי החוק העות'מאני, כדי לרשום קרקע כרכוש פרטי, בעליה חייבים לעבד אותה במשך עשר שנים לפחות. המדינה עשויה לראות בקרקע שהבעלות עליה אינה רשומה כקרקע פרטית אם בעליה מעבד אותה ומשלם עליה מסים, אולם היא חוזרת להיות 'אדמת מדינה' אם אינה מעובדת במשך שלוש שנים. בשנת 1968 השעתה ישראל לתקופה בלתי מוגבלת את הליך רישום הבעלות על קרקעות שלא היו רשומות בטאבו, ובכך הותירה שטחי קרקע עצומים חשופים להשתלטות. צו בדבר הסדר קרקעות ומים (יהודה ושומרון) (מס' 291) תשכ"ט 1968, ראו שלום עכשיו, "עבירה גוררת עבירה", נובמבר 2006, עמ' 8: [http://www.peacenow.org.il/sites/default/files/Breaking The Law in WB nov06Heb.pdf](http://www.peacenow.org.il/sites/default/files/Breaking%20The%20Law%20in%20WB%20nov06Heb.pdf).

לאינטרסים עסקיים ישראליים, ורק מעט מאוד מהם לפלסטינים.¹⁸⁹ בשנת 2013 אילץ בג"ץ את המנהל האזרחי למסור מסמכים שחשפו כי מאז הקמתו בשנת 1981 המנהל הקצה 0.7% בלבד מהאדמות שהוגדרו אדמות מדינה לפלסטינים. לעומת זאת, המנהל הקצה 40 אלף דונם (30%) מהקרקעות לחטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית הלאומית, האחראית להקמת התנחלויות למגורים והתנחלויות חקלאיות; 160 דונם (12%) לחברת המים מקורות שבבעלות הממשלה, לחברת התקשורת בזק ולחברת החשמל לישראל; ו-103,000 דונם (8%) לחברות תקשורת סלולרית ולממשל מקומי.

חלק מהקרקעות שעליהן הכריזה ישראל אדמת מדינה חופף לשטחים שהמדינה כבר תפסה באמצעות צווים צבאיים בשנות השבעים. באריאל, כך נראה, המדינה הכריזה כזו באמצע שנות ה-2000, כשהגדירה כאדמת מדינה אזור החופף לקרקע שנתפסה בשנות השבעים.¹⁹⁰ עם זאת, הכריזה זו לא כללה שטח קרקע גדול שנתפס ופותח קודם לכן; בתצלומים משנות השבעים ניתן לראות שחקלאים פלסטינים עיבדו לפחות חלק מאזור זה.¹⁹¹

השתלטותה של ישראל על קרקעות פלסטיניות לטובת התנחלויות מפרה את המשפט הבינלאומי בין אם הקרקע הייתה בבעלות פרטית ובין אם לאו. אולם, בג"ץ נמנע מלפסוק בנוגע לחוקיות המדיניות הישראלית של הקמת התנחלויות על קרקע שהרשויות הגדירו כשייכת למדינה, בטענה שמדובר בסוגיה פוליטית החורגת מסמכות השיפוט שלו. בכך, אפשר בג"ץ למעשה את המשך יישומה של מדיניות זו ללא הפרעה.¹⁹²

אוסאמה ח'ופאש, ראש מועצת הכפר מרדא, אמר לארגון Human Rights Watch שהיקפה המצטבר של הקרקע שהכפר הפסיד לטובת ההתנחלות אריאל היה הרסני. הכפר, שלדברי תושבים קיים עוד מימי השלטון הרומאי, שוכן לגבולה הצפון-מערבי של אריאל; על-פי אגדה מקומית השם מרדא, שמקורו במילה "מרד" בערבית, מתייחס לתמיכתם של תושבי הכפר בכיבוש פלסטין בידי סלאח א-דין במאה ה-12.¹⁹³ מרכז הכפר, המונה 3,000 נפש, מוגדר כשטח B, ולפיכך נתון לשליטה מנהלית פלסטינית. אולם, כל השטח המקיף אותו נחשב לשטח C, וישראל השתלטה על חלק ניכר ממנו לצורך הרחבת ההתנחלות אריאל, או ניתקה אותו מהכפר באמצעות גדר ההפרדה שהוקמה סביב אריאל בשנת 2004. לדברי ח'ופאש, פרנסתם המסורתית של תושבי מרדא התבססה באורח בלעדי כמעט על חקלאות ורעיית צאן, ואובדן הקרקע כפה על התושבים למצוא תעסוקה חלופית.¹⁹⁴ "פעם היו לנו 10,000 חיות משק, עכשיו תוכל בקושי למצוא מאה, בגלל שאין להן איפה לרעות. הכלכלה קרסה והאבטלה גדלה".

השתלטות על קרקע פלסטינית פרטית

על אף פסיקת בג"ץ משנת 1979, ממשלת ישראל, בשיתוף פעולה הדוק עם מתנחלים, המשיכה להעביר קרקע פלסטינית פרטית להתנחלויות. הארגון הישראלי הלא ממשלתי שלום עכשיו חישב, בהסתמך על נתונים שסופקו על-ידי המנהל האזרחי, כי לאחר פסק דין אלון מורה לא חל כמעט שינוי באחוז ההתנחלויות שנבנו על קרקע פלסטינית פרטית.¹⁹⁵ ההשתלטות המתמשכת על קרקע שבבעלות פרטית

¹⁸⁹ חיים לוינסון, "0.7% מאדמות המדינה בגדה הוקצו לפלסטינים", הארץ, 28 במרס 2013.

¹⁹⁰ <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.1978691>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

¹⁹¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דרור אטקס, ירושלים, 31 במרס 2015. המידע מבוסס על מידע שהתקבל מהמנהל האזרחי ומבקשות מתוקף חוק חופש המידע.

¹⁹² תצלומים משנות השבעים שנבחנו על-ידי ארגון Human Rights Watch בהם ניתן לראות קרקע מעובדת, ירושלים, 31 במרס 2015.

¹⁹³ ראו בצלם, **באצטלה של חוקיות: הכרזות על אדמות מדינה בגדה המערבית**, פברואר 2012, עמ' 45-47. בג"ץ פסק רק בשני מקרים: באחד מהם הוא אישר את מדיניות הממשלה אשר במקרה של מחלוקת רואה כציבורי אלא אם כן הוכח שהוא פרטי, ובשני אישר את המדיניות של דרישה מבצעי קרקע להוכיח כי עיבדו לפחות 50% מחלקת אדמה כדי להוכיח את בעלותם.

¹⁹⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יונס מוחמד וני, מרדא, 29 במרס 2015; הדברים אושרו על-ידי עורך הדין המקומי עבד אל-קאדר עפאנה, סלפית, 29 במרס 2015.

¹⁹⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אוסאמה ח'ופאש, ראש מועצת הכפר מרדא, 29 במרס 2015.

¹⁹⁶ בעוד ש-33% מהקרקע שעליה השתלטה ישראל לטובת התנחלויות לפני ההחלטה הייתה פרטית, הרי ש-32% מהקרקע שעליה השתלטה המדינה לטובת התנחלויות לאחר ההחלטה הייתה גם היא בבעלות פרטית. שלום עכשיו, עדכון לדו"ח "עבירה גוררת עבירה", נובמבר 2007, עמ' 7, <http://www.peacenow.org.il/sites/default/files/Breaking%20The%20Law%20formal%20data%20March07Heb.pdf>, (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

מפרה חוקים נוספים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי ומשפט זכויות האדם הבינלאומי ותורמת להתרוששותם של הפלסטינים. אמנת האג אוסרת באופן חד משמעי על החרמת רכוש פרטי, ואמנת ג'נבה הרביעית אוסרת על הרס רכוש פרטי אלא אם כן היו "פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין" את הדבר. התנהלות נוספת של ישראל הקשורה לכך היא הגבלת גישתם של אלפי חקלאים פלסטינים לאדמותיהם הסמוכות להתנחלויות, באופן שגורם לאובדן כמעט מוחלט של ערכה היצרני של הקרקע, ועולה לחקלאים בפרנסתם.

ישראל פועלת בכמה שיטות כדי להמשיך בהשתלטות על קרקעות פלסטיניות פרטיות לצורך הרחבת התנחלויות. רוב בעלי האדמות הפלסטינים באזור שסביב אריאל מחזיקים ברישומי מס המוכיחים את בעלותם, אולם אין ברשותם נסחי טאבו, שטרי קניין רשמיים של הקרקעות. זאת מכיוון שתחת שלטון ירדן רישומי המס הללו הוכרו כהוכחה מספקת.¹⁹⁶ אולם, על-פי הנוהג והמדיניות של מערכת המשפט הישראלית ושל הצבא הישראלי, ניתן להכריז על כל קרקע שאינה רשומה רשמית "אדמת מדינה". לאחר מכן, נטל ההוכחה כי מדובר בקרקע פרטית מוטל על בעל הקרקע, והוא נאלץ לפתוח בהליך יקר וממושך שבמסגרתו הוא נדרש בדרך כלל להציג רישומי מס, לאסוף עדויות משכנים ומבעלי תפקידים רשמיים מקומיים ולשלם עבור סקר של הקרקע המאושר על-ידי בית המשפט.¹⁹⁷ בתי המשפט הישראליים פוסקים לעתים קרובות נגד בעלי האדמות.¹⁹⁸ גם במקרים שבהם ניתן היה להוכיח בעלות, נדרשו בעלי האדמות להראות כי עיבדו לפחות 50% מהחלקה בשלוש השנים שקדמו לכך, אחרת נקבע כי הקרקע חוזרת למדינה ללא פיצוי לבעלים.¹⁹⁹

יוסף מוחמד וני, חקלאי מהכפר מרדא, אמר לארגון Human Rights Watch שבבעלות אביו היו יותר מאלף דונם, אבל במהלך השנים הוא איבד כמעט את כל השטחים לטובת אריאל.²⁰⁰ לדברי וני, "הם לקחו קצת כל פעם".

בהתחלה [ב-1978 וב-1979], הם לקחו 100 דונם ושמו שם קרוואנים. בשנות השמונים הם שמו גדר תיל סביב עוד קרקע; הם לא הפקיעו את האדמה, אלא הכריזו עליה שטח צבאי סגור. ואז הם התחילו לבנות עליה. בכל פעם שהם הזיזו את גדר [כדי שתקיף יותר קרקע], הם אמרו שזה מסיבות ביטחוניות.

לדברי וני, בכל פעם שישראל השתלטה על עוד קרקע של אביו, הוא הגיש תלונה בבית משפט צבאי ישראלי והציג את כל הראיות הנדרשות בדבר בעלות, אך הוא הפסיד בכל התביעות. נותרו לו רק שישים דונם, ששלושים מהם נמצאים מאחורי גדר ההפרדה שהוקמה בשנת 2004, ולדבריו הוא רשאי להגיע אליהם רק פעמיים בשנה.

ארגון Human Rights Watch שוחח עם סולימאן שמלאווי מהכפר הסמוך חארס, שאמר שבבעלות משפחתו היו 215 דונם של קרקע שעליה הוקם חלק גדול מאזור התעשייה ברקן, הצמוד לאריאל.²⁰¹ לדברי סולימאן, על אדמות משפחתו היו כמה בתים, כמו-גם מחצבת אבן שמשפחתו הפעילה עד שהצבא הישראלי השתלט על הקרקע בשנת 1981. ב-2 בפברואר 1981 הכריזה ישראל על הקרקע אדמת מדינה בטענה שלאחר חקירה התברר שהאדמה אינה בבעלות פרטית.²⁰² סולימאן, כמו רוב בעלי

¹⁹⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוניס מוחמד וני, מרדא, 29 במארס 2015; הפרטים אושרו על-ידי עורך הדין המקומי עבד אל-קאדר עאפנה, סלפית, 29 במארס 2015.

¹⁹⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קוסאי עוואד, עורך דין המייצג פלסטינים בתיקי נדל"ן, רמאללה, 28 במארס 2015; חגית עופר, מנהלת צוות מעקב התנחלויות בארגון שלום עכשיו, ירושלים, 9 בדצמבר 2014.

¹⁹⁸ ראו בצלם ובמקום, באצטלה של חוקיות: הכרזה על אדמות מדינה בגדה המערבית, פברואר 2012, עמ' 27.

¹⁹⁹ שם, עמ' 31-32.

²⁰⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוניס מוחמד וני, מרדא, 29 במארס 2015.

²⁰¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סולימאן שמלאווי, חארס, 20 בדצמבר 2014.

²⁰² בג"ץ 484/85 סולימאן מחמוד שמלאווי נגד 1 ועדת הערים עפ"י צו ועדות ערים ואח', 21 בנובמבר 1985.

האדמות הפלסטינים באזור זה, לא רשם רשמית את בעלותו לפני 1967, על אף שרישומי המס שלו הוכרו כראיה לבעלות על-ידי הרשויות הירדניות באותה עת. לאחר מאבק משפטי מתמשך, שבמהלכו ישראל אישרה וסבסדה הקמה של מפעלים על הקרקע, קבע בג"ץ כי סולימאן הוכיח במידה מספקת את בעלותו ויוכל לרשום את הקרקע שלו אצל הרשויות הישראליות.²⁰³ אולם, בשנת 2006 טען ארגון של מתנחלים כי רכש את הקרקע, והציג חוזה מכירה משנת 1963 שהוכיח כביכול שאביו של סולימאן מכר את הקרקע לפלסטיני.²⁰⁴ בשנת 2007 דחתה הוועדה לרישום ראשון לנכסי דלא נידי שטרם נרשמו, הגוף בצבא הישראלי המופקד על רישום קרקע פלסטינית, את בקשת המתנחלים לרשום את הקרקע, ומצאה כי טענת הבעלות שלהם אינה אמינה.²⁰⁵ סולימאן עומד על כך שחוזה המכירה מזויף, וציין את העובדה שהחוזה הופיע שנים לאחר שההליכים המשפטיים החלו, והקונה כביכול היה רק בן עשר במועד המכירה.²⁰⁶

לדברי עורך דינו של סולימאן, לאחר שבקשת המתנחלים נדחתה, הצבא הישראלי הוציא צו צבאי התופס את אותו חלק מאדמתו של סולימאן שעליו כבר הוקמו מפעלים באזור התעשייה ברקן, כ-170 דונם.²⁰⁷ לפיכך, הורשה סולימאן לרשום על שמו רק 42 דונם של קרקע שעליה לא בוצע שום פיתוח. זאת על אף שארגון המתנחלים המשיך להתנגד לתביעת הבעלות של סולימאן וביקש לפתח את הקרקע.²⁰⁸ לדברי סולימאן ועורך דינו, בשנת 2009 באו מתנחלים לביתו עם דחפור ואיימו להרוס את הבית אם לא ימשיך את התביעה שלו.²⁰⁹ בחודש אוקטובר 2014, לאחר שדבק בתביעתו במשך יותר משלושה עשורים, זכה סולימאן בניצחון חלקי: הוועדה לרישום הקרקע הטילה ספק עז בטענות המתנחלים והסכימה לרשום על שמו של סולימאן את 42 הדונם שטרם פותחו ועדיין לא הוקצו לעסקים בברקן.²¹⁰

ניהול התביעה גזל מסולימאן זמן ומשאבים רבים. לדבריו, עמלות הרישום וסקירת הקרקע לבדן עמדו על 6,300 ש"ח. לדברי סולימאן, הוצאות בתי המשפט ועורכי הדין, הלחץ שמפעילים הצבא והמתנחלים והציפיות הנמוכות שבתי משפט ישראליים יעשו משפט צדק, מרתיעים פלסטינים מהגשת תביעות דומות, "אפילו שהרבה מהקרקע שעליה נבנה [אזור התעשייה] ברקן עובדה קודם על-ידי פלסטינים".

דרך נוספת שבה ממשיכים מתנחלים להקים ולהרחיב התנחלויות, לרבות אריאל, על קרקע פלסטינית פרטית, היא באמצעות רכישת הקרקע מבעליה, או טענות בדבר רכישה כזו. אפילו במקרים שבהם המכירה היא חוקית, אין בכך כדי לשנות את מעמד הקרקע כשטח כבוש, והחוקים הרלוונטיים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי מוסיפים לחול. זאת ועוד, במספר מקרים הסתמכו טענות המתנחלים על מסמכים מפוקפקים או על מוכרים שאינם רשאים חוקית למכור את הקרקע הנוגעת בדבר.²¹¹ בעלי אדמות פלסטינים נאלצים להשקיע הרבה זמן וכסף בהתגוננות מפני טענות כאלה, ובהינתן הקושי להוכיח שלא התקיימה מכירה, הניצחון אינו מובטח כלל ועיקר.

בחודש מארס 2013 הגישה חברה לפיתוח הפועלת בהתנחלות בקשה להירשם כבעלים של לפחות 120 דונם הנושקים למכשול הפרדה מצדה של אריאל.²¹² לדברי ממדוח עפאנה, הקרקע הייתה בבעלות משפחת עפאנה, משפחה גדולה מסלפית, במשך מאה שנה לפחות.²¹³ ממדוח ושבעת אחיו ואחיותיו

²⁰³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קוואי עוואד, עורך הדין המייצג את סולימאן שמלאווי, רמאללה, 28 במארס 2015.

²⁰⁴ שמלאוי נ. הקרן ליד מדרשת א"י בע"מ, הוועדה לרישום ראשון לנכסי דלא נידי שטרם נרשמו - בית אל, 10 בספטמבר 2014.

²⁰⁵ בהחלטה מאוחרת יותר של הוועדה הועלו ספקות גם בנוגע למהימנות החוזה ממספר סיבות, לרבות העובדה שהמתנחלים לא הצליחו להציג מסמך מקורי.

²⁰⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סולימאן שמלאווי, חארס, 20 בדצמבר 2014.

²⁰⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קוואי עוואד, עורך הדין המייצג את שמלאווי, רמאללה, 28 במארס 2015.

²⁰⁸ שמלאוי נ. הקרן ליד מדרשת א"י בע"מ, הוועדה לרישום ראשון לנכסי דלא נידי שטרם נרשמו - בית אל, 10 בספטמבר 2014.

²⁰⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סולימאן שמלאווי, חארס, 20 בדצמבר 2014; קוואי עוואד, רמאללה, 28 במארס 2015.

²¹⁰ שמלאוי נ. הקרן ליד מדרשת א"י בע"מ, הוועדה לרישום ראשון לנכסי דלא נידי שטרם נרשמו - בית אל, 10 בספטמבר 2014.

²¹¹ המקרה של סולימאן שמלאווי הוא רק דוגמה אחת. ראו מירון רפופרט, **עסקה אפלה בסילוואן**, עיר עמים, מאי 2009.

²¹² הודעה בעיתון השמורה בתיקי ארגון Human Rights Watch.

²¹³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ממדוח עפאנה, שכם, 29 במארס 2015.

ירשו את הקרקע בשנת 1963, לאחר מות האב, עבד א-ראוף עפאנה.²¹⁴ חברת הפיתוח של המתנחלים טענה שרכשה את האדמה, והציגה העתק של שיק של החברה בסכום של מאה אלף ש"ח, מתאריך 28 בפברואר 2002.²¹⁵ לדברי ממדוח, הוא אינו מכיר את האיש שמכר כביכול את הקרקע, פלסטיני שאינו משתייך למשפחת עפאנה ואשר היה בעבר תושב הגדה המערבית אולם נראה שקיבל מאז אזרחות ישראלית.²¹⁶ ממדוח עפאנה טוען גם כי כיוון שכל שמונת האחים והאחיות הם בעלים משותפים ברכוש, הם אינם יכולים למכור אותו ללא הסכמה משותפת של כולם.

חברת הפיתוח טוענת שרכשה את הקרקע מבעליה המקוריים, על אף שלא המציאה חוזה מכירה. האחים והאחיות ממשפחת עפאנה נאלצים כעת להוכיח בבית המשפט את בעלותם על הקרקע, תהליך קשה ויקר הכולל תשלום למודד המאושר על-ידי בית המשפט. המשפחה פנתה לרשויות מחוז סלפית ברשות הפלסטינית וביקשה סיוע בהוצאות. בסופו של דבר נעתר המחוז, על אף שמצבו הכספי כה חמור שבמהלך ביקורו של ארגון Human Rights Watch לא עמד לרשותו די כסף כדי לממן דלק לעובדיו.²¹⁷ לדברי ממדוח, קשה להצדיק את ההשקעה בתיק כיוון שאין לו אמון רב בכך שיזכה. הוא אמר לארגון Human Rights Watch: "זו המילה שלי נגד זו של חברת המתנחלים, והיא יותר חזקה אז היא תזכה".²¹⁸

לבסוף, ממשלת ישראל גם סייעה שוב ושוב בהקמת התנחלויות ללא היתרים, ולפיכך מבלי לקיים חקירה באשר למעמד הקרקעות, ולאחר-מכן אישרה אותן בדיעבד. בשנת 2005 נערך תחקיר בנושא בהזמנת ראש הממשלה דאז אריאל שרון, בראשות טליה ששון, אז עורכת דין במשרד המשפטים. בתחקיר נמצא כי ממשלת ישראל פעלה לעתים קרובות בניגוד להבחנה שלה עצמה בין אדמת מדינה לקרקע פרטית והעבירה מיליוני ש"ח מכספי המדינה להסדרות הציונית העולמית כדי לתמוך ב"מאחזים", שהם התנחלויות לא מורשות, שרבות מהן הוקמו על קרקע שישראל עצמה הגדירה כרכוש פלסטיני פרטי.²¹⁹ מאוחר יותר אישרה ישראל רבים מהמאחזים הלא מורשים הללו. במקרה מהתקופה האחרונה אישר שר הביטחון של ישראל בחודש אפריל 2014 את בקשת הממשלה להכשיר את המאחז נתיב האבות, על אף סקר ממשלתי שממנו עלה ש-60% מהמאחז הוקמו על קרקע חקלאית בבעלות פלסטינית פרטית, על-פי דיווחים בכלי תקשורת ישראליים.²²⁰ על אף שהדבר נעשה רק לעתים נדירות, ישראל פינתה מאחזים לא מורשים, בדרך כלל בעקבות החלטות של בתי משפט שהורו לממשלה לעשות כן.²²¹

עסקים המעורבים בהרחבת התנחלויות תורמים לא רק להפרת זכויותיהם של בעלי הקרקעות הפלסטיניים שמהם הופקעו אדמות, אלא גם להפרה של זכויות נוספות. פלסטינים מנותקים למעשה משטחי קרקע עצומים, שברבים מהם ישראל מכירה כאדמה פלסטינית פרטית, באמצעות מערכת של גדרות המקיפות התנחלויות. לדוגמה, מאז הוקמה אריאל, ישראל הקימה סביבה שלוש גדרות ביטחון, האחרונה שבהן גדר ההפרדה בשנת 2004, וכל אחת מהגדרות הרחיבה עוד יותר את גבולות השטח. כפי שמתועד בנספח לדו"ח זה, הגבלות אלה עלו לאלפי חקלאים פלסטינים בפרנסתם, והן ממחישות,

²¹⁴ שם.

²¹⁵ מסמך שבחן ארגון Human Rights Watch, רמאללה, 28 במארס 2015.

²¹⁶ על מסמך המכירה, השמור בתיקי ארגון Human Rights Watch, מופיע מספר תעודת זהות ישראלי של המוכר, שלאחריו נכתב, "לשעבר בעל תעודת זהות של יהודה ושומרון", ומספר נוסף. מסמכים שהתקבלו מעו"ד קוסאי עוואד, המייצג את משפחת עפאנה בתיק, רמאללה, 28 במארס 2015.

²¹⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ג'מאל אחמד, סלפית, 24 במארס 2015.

²¹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ממדוח עפאנה, שכם, 29 במארס 2015.

²¹⁹ חוות הדעת של עו"ד טליה ששון בנושא מאחזים בלתי-מורשים.

²²⁰ <http://www.pmo.gov.il/SiteCollectionDocuments/PMO/Communication/Spokesman/sason2.pdf> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

²²¹ חיים לווינסון, "מרחיבים את גוש עציץ: יעלום אישר את הכרזת אדמות המדינה הגדולה זה שנים, הארץ, 13 אפריל 2014.

<http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2296024> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

²²² בשנת 2012 לדוגמה, פינתה ישראל את מגרון, מאחז שבו התגוררו 300 בני אדם, בעקבות צו של בית משפט. ישראל סיפקה למתנחלים המפונים בתים חדשים במרחק של כמה מאות מטרים מבתיהם הקודמים. ראו Chaim Levinson, "A Short Primer on the Migron Outpost," Haaretz, August 30, 2012.

לדעת ארגון Human Rights Watch, כיצד מעורבות של בעלי אינטרסים פרטיים בהרחבת התנחלויות מזיקה לפלסטינים.

5. כיצד עסקים תורמים לתמיכה בהתנחלויות ונהנים ממנה

השפעתן המזיקה של התנחלויות ישראליות ושל תושביהן מגעת מעבר לתחום הקרקע שעליה מוצבים בתיהם. התנחלויות זקוקות לכבישים, מערכות תחבורה, שירותי טלקומוניקציה ומוצרים ושירותים אחרים. חברות פרטיות מספקות רבים מהצרכים הללו, ובכך הן תורמות להשתלטות הבלתי חוקית של אדמות ומשאבים פלסטיניים. חברות אלה גם מאפשרות את נוכחותן של ההתנחלויות בכך שהן הופכות אותן לבנות קיימא. ארגון Human Rights Watch סבור כי עסקים המשרתים התנחלויות נהנים לעתים קרובות מהמדיניות ומדפוס הפעולה של ישראל המפלים פלסטינים לרעה ופוגעים בהם, בשעה שהם מעניקים למתנחלים זכויות יתר. לדוגמה, חברות אלה, כמו כל עסקי ההתנחלויות, פועלות בשטח הנתון לשליטה צבאית ולפיכך הן זקוקות לאישור של המנהל האזרחי כדי לפעול. ישראל מחלקת היתרים אלה באורח מפלה, כשהיא מנפיקה בחפץ לב היתרים לעסקים המספקים שירותים להתנחלויות, ואילו לעסקים דומים המשרתים פלסטינים היא מנפיקה היתרים כאלה רק לעתים נדירות, אם בכלל. עסקים הממוקמים בהתנחלויות גם מסייעים לקיימות הכלכלית באמצעות תשלום מסים לשלטון המקומי שלהן ואספקת משרות למתנחלים, בין אם פעילותם כוללת מתן שירותים ישירים למתנחלים ובין אם לאו.

חסידות עומדות על ערמת פסולת במטמנה בבקעת הירדן. המטמנה, הממוקמת בגדה המערבית, משרתת באורח בלעדי את ישראל וכמה התנחלויות

מקרה לדוגמה: סילוק פסולת

הצמיחה המהירה בהתנחלויות גוררת ייצור של פסולת בכמויות הולכות וגדלות. הדרך שבה מטופלת פסולת זו ממחישה כיצד חברות לא רק מסייעות לקיום ההתנחלויות, אלא גם מרוויחות ממדיניות ישראלית המעניקה להתנחלויות זכויות יתר, ותורמות להמשך ההשתלטות על קרקע פלסטינית. דוגמה לכך הוא אתר להטמנת פסולת הממוקם בבקעת הירדן, על קרקע שלדברי ראש מועצת הכפר הפלסטיני הסמוך אל-ג'פתליק רשויות הצבא הישראלי רשמו כנכסי נפקדים [פלסטינים].²²² אתר ההטמנה מספק

²²² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עות'מאן אל-ענוז, ראש מועצת הכפר ג'פתליק, 15 בדצמבר 2014.

שירותים רק להתנחלויות, לרבות אריאל וברקן, ולערים בתוך ישראל.²²³ לדברי הארגון הישראלי לזכויות האדם בצלם, האתר הוקם לראשונה בשנות התשעים ללא תכנית מאושרת או הליכים סביבתיים נאותים.²²⁴ בשנת 2004 שידרגה הממשלה את מעמדו של האתר והשקיעה בבניית מתקן הולם המסוגל לקלוט כאלף טון אשפה ביום.²²⁵

החברה לסילוק הפסולת אינה מספקת שירותים כלשהם לאזורים פלסטיניים, אלא רק ליישובים בישראל ולהתנחלויות.²²⁶ לדעת ארגון Human Rights Watch, החברה נהנית מהמדיניות ומדפוס הפעולה המפלים של ישראל בתחום התכנון בגדה המערבית, שיצרו מחסור חמור באתרים להטמנת פסולת שייתנו מענה על צורכי האוכלוסייה הפלסטינית, ותורמת להם. העיירה הפלסטינית סלפית השוכנת מדרום לאריאל והכפרים הפלסטיניים המקיפים אותה נאלצים להשליך את הפסולת שלהם באתרים לא מורשים, בהיעדר חלופות. לדברי ג'מאל אחמד, מנהל תחום הפנים במחוז סלפית של הרשות הפלסטינית, בחודשים ינואר ופברואר 2015 המנהל האזרחי החרים שתי משאיות אשפה בעת שאלה יצאו מהכפרים איסכאכא ובידיא, כעונש על השלכת פסולת באתרים לא מורשים בשטח C. בנוסף, השית המנהל על המחוז קנס בסך 4,000 ש"ח בכל אחד משני המקרים.²²⁷ ג'מאל סיפר לארגון Human Rights Watch: "שאלנו: 'איפה אנחנו אמורים להשליך את הפסולת שלנו?' והם אמרו, 'זו הבעיה שלכם'".

האתרים המתאימים ביותר להטמנת הפסולת של יישובים פלסטיניים נמצאים בשטח C, ולפיכך יש צורך בהיתרים ישראליים כדי להקים ולהפעיל אותם.²²⁸ אולם היתרים כאלה התגלו כקשים להשגה. כיום קיימים שלושה אתרים פלסטיניים להטמנת פסולת הפועלים בהיתר בשטח C: אחד ליד ג'נין, השני, הממומן על-ידי קבוצת הבנק העולמי, ליד בית לחם, והשלישי ליד יריחו.²²⁹ תכנית להקמת אתר רביעי ליד רמאללה, שאותו אמור לממן הבנק הגרמני לפיתוח (KfW), מוקפאת כרגע, ככל הנראה בשל מחלוקת עם המנהל האזרחי בנוגע לשימוש של מתנחלים באתר.²³⁰

במקרה של אתר הטמנת הפסולת הסמוך לבית לחם, הנקרא אל-מאנייה, סירב המנהל האזרחי לאשר את הפעלת האתר אלא אם כן יוסכם שגם פסולת מהתנחלויות ישראליות תטופל בו. הסכמה לדרישה כזו הייתה גוררת את הבנק העולמי למעורבות בסבסוד של סילוק פסולת מהתנחלויות שהוקמו תוך הפרה של הוראות המשפט הבינלאומי.²³¹ לאחר עיכוב של חודשיים, הסכימה ישראל בסופו של דבר להנפיק היתר לאתר, מבלי להתייחס לפסולת ההתנחלויות, ואתר אל-מאנייה החל לפעול בחודש מארס 2014.

²²³ מאז הקמתו, טופלה באתר פסולת מיישוב פלסטיני אחד בלבד: בשנת 2000 חתמה שכם על חוזה להשלכת הפסולת שלה באתר, אולם החל משנת 2007 היא מעבירה את הפסולת שלה לאתר חדש לסילוק פסולת הממומן על-ידי הבנק העולמי בג'נין. בצלם, **נישול וניצול**, מאי 2011, עמ' 48. המועצה האזורית מנשה בישראל מעבירה פסולת אורגנית למטמנה. המועצה האזורית מנשה, "פיילוט הפרדת פסולת אורגנית במקור", 17 ביוני 2012. ראש מועצת הכפר אל-ג'פתליק, הכפר הפלסטיני הגדול ביותר בבקעת הירדן, אמר לארגון Human Rights Watch ששום פסולת פלסטינית אינה מועברת לאתר בבקעת הירדן. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עות'מאן אל-ענוז, ראש מועצת הכפר אל-ג'פתליק, 15 בדצמבר 2014. נראה שבשנת 2007 ישראל הקדישה מחשבה לבעיה העולה מכך שאם פלסטינים אינם משתמשים באתר, אין שום הצדקה לטענה שהוא משרת את האוכלוסייה המוגנת כפי שגדרש לפי המשפט הבינלאומי, אולם ככל הנראה לא הייתה לדבר השפעה מרתיעה מספיק. צפריר רינת, "הפלשתינאים מתקשים לעמוד בהיטלי הטמנת הפסולת של ישראל", הארץ, 17.8.2007.

²²⁴ בצלם, **נישול וניצול**, מאי 2011, עמ' 48.

²²⁵ שם.

²²⁶ ראו הערה 250 לעיל.

²²⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ג'מאל א. אחמד, מנהל תחום הפנים במחוז סלפית, 24 במארס 2015.

²²⁸ Palestinian National Authority, National Strategy for Solid Waste Management in the Palestinian Territory 2010 – 2014 (May 2010). <http://www.molq.pna.ps/studies/TheSolidWasteManagementStrategy2010-2014.pdf> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

²²⁹ The Global Partnership on Output-Based Aid, "Concept Note: Pilot Solid Waste Management Project, West Bank."

²³⁰ חיים לוינסון, "גרמניה: אתר פסולת שנקים בגדה לא יישמש התנחלויות", הארץ, 1.9.2013. (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

²³¹ צפריר רינת, "המינהל האזרחי לא מאפשר לפלסטינים להפעיל אתר פסולת", הארץ, 9.1.14. המנהל האזרחי השתמש בטקטיקה זו של התניית ההנפקה של היתרים לצרכים פלסטיניים בהכרה דה פקטו בהתנחלויות ותמיכה בהן בנוגע למתקנים לטיפול בשפכים. ראו בצלם, **שפכים ללא גבולות: הזנחת הטיפול בשפכי הגדה המערבית**, יוני 2009, עמ' 21-17.

אולם, לדברי הבנק העולמי, "פסולת 'מתנחלים' בכמויות מוגבלות מועברת לאתר בליווי צבאי, על אף שהדבר לא הוסכם עם הפלסטינים".²³²

במקרה אחר, הורה המנהל האזרחי על סגירת אתר אל-בירה להטמנת פסולת הממוקם כ-25 ק"מ צפונית לירושלים, סמוך לרמאללה. האתר פעל במשך עשרות שנים ללא היתר, ושירת הן את אל-בירה והן את ההתנחלויות הישראליות. בשנת 2010 העבירה אל-בירה אל האתר 13,380 טונות של פסולת, ואילו ההתנחלויות העבירו אליו 29,478 טונות.²³³ באתר חסרה תשתית הולמת, והרשויות הישראליות הורו על סגירתו בגין השפעתו השלילית על הסביבה והתברואה.²³⁴ בעלי תפקידים בעיריית אל-בירה טוענים שהמנהל האזרחי איים לסגור את האתר כבר בשנת 2011, לאחר שהעירייה התנגדה לתכניתו להרחיב את האתר בסמיכות לבתי העיר אל-בירה.²³⁵ המנהל האזרחי סירב לאשר אתר מוצע להקמת מטמנה במימון בנק KfW, שנועד להחליף את האתר שנסגר. ארגון המתנחלים "איגוד ערים לאיכות הסביבה שומרון" תמך בהתנגדותה של עיריית אל-בירה לסגירת האתר ללא חלופה הולמת, כיוון שההשלכות הבריאותיות והסביבתיות של השלכת פסולת אקראית בקנה מידה קטן במגוון אתרים – תוצאה מתבקשת של סגירת האתר – יהיו חמורות יותר מההשפעה של המשך הפעלתו של האתר הקיים.²³⁶ עיריית ירושלים לעומת זאת אישרה אתר חדש להטמנת פסולת באזור רגיש פוליטית במזרח ירושלים הכבושה, שנועד לשרת את ירושלים ואזורים סמוכים אליה בישראל.²³⁷ על-פי דיווח בכלי התקשורת, המתקן ישתרע על-פני 520 דונם, רובם קרקע פלסטינית פרטית, והקמתו תוביל לפינויים של 120 בדואים הגרים במקום.²³⁸

בהקשר זה, ארגון Human Rights Watch סבור כי החברה המפעילה את מטמנת ההתנחלויות מסייעת להפרות רבות של זכויות האדם ונהנית מהן. מדובר באתר אזרחי, שאינו נחוץ לצרכים צבאיים, ואשר הוקם על-ידי כוח כובש על קרקע פלסטינית שהוחרמה; פעולתו של האתר מסייעת לנוכחותם של אזרחים ישראלים בשטח הכבוש בכך שהיא משרתת מתנחלים. זאת ועוד, החברה תורמת להשלכת פסולת של ישראל בשטח הכבוש, בכך שהיא מטפלת בפסולת מאזורים שבתוך ישראל.

ייצור משרות ותשלום מסים

עסקי התנחלויות מספקים מקור חשוב של תעסוקה והכנסות ממסים החיוני למשיכת מתנחלים חדשים ולחיצוק ההתנחלויות. המרחק בין חלק מההתנחלויות לבין המרכזים הכלכליים בישראל, כמו-גם ההפרדה הפוליטית-חברתית המונעת ממתנחלים לחפש תעסוקה באזורים פלסטיניים בגדה המערבית, הופכים את אפשרויות התעסוקה, בעסקי התנחלויות למשל, לגורם חשוב במשיכת מתנחלים ובשימור נוכחותם.²³⁹ על-פי נתונים רשמיים, בשנת 2013 חיו בהתנחלויות 126,000 בני אדם מועסקים, ש-42% מהם – כ-53,000 בני אדם – עבדו בהתנחלויות.²⁴⁰ לא ניתן לקבוע בדיוק כמה מהמשרות הללו מסופקות על-ידי

²³² הודעת דואר אלקטרוני מס' 10 לא יורגנסן, ממשד הבנק העולמי בירושלים לארגון Human Rights Watch, 16 במרץ 2015.

²³³ עמירה הס, מלחמת האשפות של אל-בירה, הארץ, 30.8.13.

²³⁴ שם.

²³⁵ שם.

²³⁶ המנהל האזרחי הציע אתרים חלופיים, שירחיקו את הפסולת של אל-בירה מאזורי ההתנחלויות. אולם לדברי עיריית אל-בירה, אתרים אלה לא היו סבירים מבחינה כלכלית או שהיו כרוכים בסכנות. לדוגמה, המנהל האזרחי הציע שאל-בירה, הנמצאת במרכז הגדה המערבית, תעביר את הפסולת שלה לג'נין, שבקצה הצפוני של הגדה. אולם, העלות של העברה כזו לא אפשרה את הדבר, והן העירייה והן האיגוד הסביבתי של המתנחלים "איגוד ערים לאיכות הסביבה שומרון" טענו כי אפשרות זו אינה ידידותית לסביבה בשל עלויות הדלק ופיזור החומרים המזהמים הכרוכים בהעברת הפסולת. המנהל האזרחי אף הציע שאל-בירה תשתמש באתר ההטמנה הקיים באבו דיס, בסמוך לירושלים – אולם אתר זה, המנוהל בידי המועצה האזורית של ההתנחלות מעלה אדומים, פועל גם הוא ללא היתר, ונמצא בהליכי סגירה בשל השלכותיו הסביבתיות והבריאותיות החמורות. שם.

²³⁷ ניר חסון, "המדינה תפקיע מאות דונמים מפלסטינים במזרח ירושלים להקמת מזבלה", הארץ, 18.2.15.

²³⁸ שם.

²³⁹ המרחק הממוצע מהבית לעבודה בהתנחלויות בגדה המערבית גדול מבכל אזור בישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "לוח 4.20 - מרחק ממוצע ממקום המגורים למקום העבודה, לפי קבוצת אוכלוסייה, מחוז ונפה ולפי מין והתעודה הגבוהה ביותר", 2008.

²⁴⁰ נתונים אלה מבוססים על חישוב שערך ארגון Human Rights Watch בהתבסס על נתונים רשמיים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "מועסקים (1)", לפי מחוז ונפת מגורים ודרגת נידוד לעבודה, 2013.

http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=st12_16&CYear=2014 (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר

פעילות מסחרית פרטית בהתנחלויות, ולא על-ידי המגזר הציבורי. אולם, עסקי התנחלויות מספקים הזדמנויות תעסוקה המסייעות לשימורן ולהרחבתן של ההתנחלויות, והדבר נכון במיוחד בכל הנוגע להתנחלויות המרוחקות יותר משטח ישראל.

יצירת הזדמנויות תעסוקה בהתנחלויות היא תחום שבעלי תפקידים בממשלות ישראל מקדמים מזה זמן רב, מתוך רצון לשמר את נוכחות המתנחלים ולמשוך להתנחלויות תושבים נוספים, והתמיכה בעסקי התנחלויות הוצדקה על בסיס זה. בישיבה שהתקיימה בכנסת בשנת 1984 אמר שר המסחר והתעשייה דאז גדעון פת:

מדיניות המשרד בתחום פיתוח התעשייה ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה מכוונת לסייע לביסוס הכלכלי של היישובים הישראליים, על-ידי יצירת מקורות תעסוקה יצרניים שיענו על צורכי האוכלוסייה הקיימת ועל תכניות האכלוס הנמצאות בשלבי ביצוע שונים ויתאימו לסוגי העיסוקים, לרמת האוכלוסייה ולפוטנציאל הגלום בה. הפיתוח התעשייתי נעשה בצורה מבוקרת ומאוזנת, בהתחשב בכוח העבודה המצוי ביישובים השונים ובמגמה להגדיל ככל האפשר את מספר התושבים המוצאים את פרנסתם סמוך לאזור מגוריהם. גישה זו מכוונת להביא לשינוי המצב הקיים, שבו חלק ניכר מהתושבים עדיין ממשיכים למצוא את פרנסתם הרחק ממקום מגוריהם.²⁴¹

על אף מאמצי הממשלה, "יהודה ושומרון" נותר האזור שבו שיעור התושבים הישראליים המועסקים מחוץ ליישוב מגוריהם ולאזור מגוריהם הוא הגדול ביותר. זאת בין היתר כיוון שהתנחלויות רבות מתפקדות כפרברים של ערים ישראליות שאלהן נוסעים המתנחלים לצורך עבודה.²⁴² עם זאת, כיום מעסיקים עסקי ההתנחלויות עשרות אלפי מתנחלים, בין היתר בשל מדיניות הממשלה המעודדת השקעה בהתנחלויות.

עסקי ההתנחלויות אינם מספקים רק משרות, אלא גם הכנסות ממסים לשלטון המקומי של ההתנחלויות. חברות משלמות לשלטון המקומי מסי נדל"ן שנתיים (ארנונה). שיעורי המס משתנים בהתאם לסוג העסק ולמיקומו. בארץ למשל, משרדים של עסקים משלמים ארנונה של 119 ש"ח למ"ר בחלק מההתנחלויות ו-160 ש"ח למ"ר בחלקים אחרים.²⁴³ מבני תעשייה משלמים פחות – בין 52 ל-75 ש"ח למ"ר – ואילו בנקים, מוסדות פיננסיים וחברות ביטוח משלמים בין 512 ל-846 ש"ח למ"ר, בכפוף למיקום.²⁴⁴ לדוגמה, בתקציב שנת 2014 של ההתנחלויות ברקן, הקשורה לאזור התעשייה הגדול הסמוך ברקן, נחזה כי כ-6% מהתקציב – 350,000 ש"ח מתוך תקציב של שישה מיליון ש"ח – יבואו מהכנסות ממסים שישלמו

241. שיעור זה של תעסוקה מקומית נותר יציב יחסית מאז החלה ישראל לעקוב אחר נתונים אלה בשנת 2001. אולם, במהלך פרק זמן זה מספרם של המתנחלים המועסקים הוכפל כמעט, מ-69,200 ל-126,600, עובדה שבעקבותיה נוצר לחץ על כלכלת ההתנחלויות לשמר רמה זו של תעסוקה מקומית.

242. "סקירת שר התעשייה והמסחר על פעולות משרדו (המשך דיון)", הישיבה השמונים-ותשע של הכנסת העשירית, יום שלישי, ג' בסיוון התשמ"ב (25 במאי-30-05-2012 27 03 HTML/kneset_new/kneset10/PM/19820525@19820525017@017.html, http://kneset.gov.il/tql/kneset_new/kneset10/PM/19820525@19820525017@017.html, השר פת אמר דברים דומים מאוד שנה קודם לכן: "תיעוש אזורי יהודה ושומרון אף הוא זכה לתנופה בשנה שעברה. מדיניות המשרד בתחום פיתוח התעשייה באזורי יהודה ושומרון ובחבל-עזה מכוונת לסייע לביסוס הכלכלי של היישובים הישראליים, על-ידי יצירת מקורות תעשייה יצרניים שיענו על צורכי האוכלוסייה הקיימת ועל תכניות האכלוס הנמצאות בשלבי הביצוע השונים. הפיתוח התעשייתי נעשה בצורה מבוקרת ומאוזנת, בהתחשב בכוח העבודה המצוי ביישובים השונים ובמגמה להגדיל ככל האפשר את מספר התושבים המוצאים את פרנסתם סמוך ככל האפשר לאזור שבו הם גרים". "סקירת שר התעשייה והמסחר על פעולות משרדו", הישיבה המאתיים-ותשים-עשרה של הכנסת העשירית, יום שני, ב' בתמוז התשמ"ג, 13 ביוני 1983, http://kneset.gov.il/tql/kneset_new/kneset10/PM/19830613@19830613018@018.html (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

243. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "מועסקים העובדים ביישוב המגורים ומחוץ ליישוב המגורים, לפי נפת מגורים, 2013", שנתון סטטיסטי לישראל 2014, http://www.cbs.gov.il/shnaton65/map/12_03.pdf (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015). בשנת 2013 עמד שיעור האבטלה של ישראלים החיים בגדה המערבית על 6.5%, בהשוואה לשיעור של 6.2% בכלל האוכלוסייה. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "אוכלוסיית בני 15 ומעלה, לפי תכונות כוח העבודה, מחוז ונפת מגורים, יישובים המונים +100,000 תושבים ומין, 2013", שנתון סטטיסטי לישראל 2014, http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=st12_04&CYear=2014 (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015). יש לציין כי מדובר בשינוי לעומת שנים קודמות, שבהן שיעור האבטלה בהתנחלויות היה נמוך יותר.

244. "צו ארנונה-עיריית אריאל- לשנת 2015", <http://www.ariel.muni.il/Uploads/dbsAttachedFiles/arnona2015%282%29.pdf>, (כניסה לאתר ב-1 בדצמבר 2015).

שם.

עסקים.²⁴⁵ להתנחלות צפויה הכנסה נוספת של כמעט מיליון ש"ח מאגרות על צריכת מים, שניתן להניח כי חלקן הגדול ישולם על-ידי מפעלים באזור התעשייה.²⁴⁶

---

²⁴⁵ ברקן, "תקציב 2014 מעודכן: הכנסות והוצאות", זמין בכתובת <http://www.barkanet.org.il/objDoc.asp?PID=51875&OID=268911&DivID=1&oAcl=0>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

²⁴⁶ שם.

6. כיצד עסקים תורמים להפרת זכויות עובדים בהתנחלויות ונהנים ממנה

ארגון Human Rights Watch סבור כי הראיות המתועדות בדו"ח זה מתארות כיצד כל פעילות עסקית הקשורה להתנחלויות מתנגשת בזכויות האדם, ללא קשר לתנאי ההעסקה. בה בעת עסקים בהתנחלויות גם מנצלים לעיתים קרובות את העמימות המשפטית בנוגע להתנחלויות על-פי החוק הישראלי על מנת להעסיק עובדים פלסטינים בתנאים גרועים מאלה שבהם היו יכולים להעסיק עובדים ישראלים.²⁴⁷ גורמים ישראליים רשמיים התייחסו לא אחת לקו הירוק כלא רלוונטי בכל הנוגע לבנייה בהתנחלויות, אולם כשהדבר נוגע להגנה על עובדים ישראלים משתמשת בקו הירוק כאמתלה שלא להחיל הוראות של חוקי עבודה שהיו מספקות הגנה לעובדים פלסטינים.²⁴⁸ תוצאה נוספת של מדיניות זו היא שמירה על עלויות העסקה נמוכות.

על-פי הארגון הישראלי לזכויות עובדים קו לעובד, לפחות מחצית מהמעסיקים בהתנחלויות נוהגים לשלם לפלסטינים שכר נמוך משכר המינימום הקבוע בישראל ושוללים מהם זכויות סוציאליות כגון ביטוח רפואי וימי מחלה המוענקים לעובדים ישראלים. אחת הסיבות להתמשכות ההפרה של זכויות עובדים היא שגופי פיקוח ממשלתיים לא מקיימים כמעט שום ביקורות כדי לאכוף את חוקי העבודה בהתנחלויות, עקב מעמד המשפטי המעורפל של העובדים הפלסטינים בהתנחלויות. בשנת 2007 פסק בג"ץ כי חוקי העבודה הישראליים צריכים לחול על פלסטינים העובדים בהתנחלויות ובכך אפשר לעובדים פלסטינים להגיש תלונות על הפרת חוקי עבודה ישראליים. אולם אם הם בוחרים להתלונן הם חשופים לנקמה מצד המעסיקים, שבהם העובדים תלויים לצורך קבלת היתרי העבודה שמנפיקה ישראל.

ארגון Human Rights Watch גורס כי עסקי התנחלויות תורמים להפרה של המשפט הבינלאומי בידי ישראל ללא קשר ליחס שלהם לעובדיהם, מהסיבות שפורטו בדו"ח זה. עם זאת, הסביבה המפלה והוואקום הרגולטורי שבו פועלים עסקים אלו מפחיתים במידה רבה מתוקפן של טענות המעסיקים ותומכיהם כי עסקים אלו מיטיבים עם הפלסטינים בכך שהם מספקים להם משרות. טענות מסוג זה אף מתעלמות מהדרך שבה עסקי ההתנחלויות מסייעים לביסוסה של מערכת מפלה ובלתי חוקית הפוגעת בכלכלה ובאפשרויות התעסוקה של הפלסטינים ונהנים ממנה, כפי שמתואר בפרק 3.

מקרה לדוגמה: יצרן טקסטיל

עד לחודש אוקטובר 2015, חברה ישראלית ייצרה עבור קמעונאי אמריקאי מוצרי טקסטיל ביתיים, כמו למשל מצעים, במפעל שהיה ממוקם באזור התעשייה ברקן שבין ההתנחלות אריאל לגבול ישראל. שמה של החברה אינו מוזכר מכיוון שהיא עברה מאז מברקן לישראל. ואולם, זו היא עדיין דוגמה שימושית

²⁴⁷ ישנן אינדיקציות מסוימות לכך שאזורי התעשייה של התנחלויות נועדו בין היתר כדי לנצל את כוח העבודה הפלסטיני הזול. זמן קצר לאחר תחילת הכיבוש, עסקים ישראליים החלו לגייס עובדים פלסטינים מהגדה המערבית ומרצועה עזה, ולאורך שנות השמונים עבדו בישראל כמאה אלף פלסטינים, שהיו כ-6%-7% מכוח העבודה הישראלי. בתחילת שנות התשעים, עם תחילתו של תהליך אוסלו, ישראל החלה לנקוט מדיניות של הפרדת השטחים מיישאל ומנעה מפועלים פלסטינים רבים כניסה לתחומי ישראל. כתוצאה מכך, נוצר במדינה מחסור חמור בעובדים בשכר נמוך וישראל החלה לגייס עובדים זרים מחו"ל (בעיקר מתאילנד), אולם אסטרטגיה זו יצרה בעיה אחרת: הסכנה שעובדים אלה ישתקעו בישראל מהווה איום דמוגרפי על אופייה היהודי של המדינה. ראו "Foreign Workers in Israel: History and Theory", David Bartam, *International Migration Review* (1998), p. 303-325. הקמת אזורי תעשייה בהתנחלויות היוותה, בחלקה, פתרון לבעיה זו, באמצעות העברת המפעלים למקום בו נמצאו העובדים במקום העברת העובדים לכיוון המפעלים. במאמר משנת 1995, צוטט הממונה על השטחים הכבושים ("האוטונומיה") במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה כשהוא מביע תמיכה בקידום אזורי תעשייה של התנחלויות: "הבעלים של חברות [בינלאומיות] יוכלו ליהנות מעילות מדהימה. הראש היהודי ימציא להם פטנטים, והם יוכלו לנצל את ההזדמנות כדי לקבל כוח עבודה זול מועובדים בשטחים [פלסטיניים]". גד ליאור, "בקרוב רצועת עזה תתחרה בסינגפור", ידיעות אחרונות, 19 בפברואר, 1995.

²⁴⁸ בשנת 2012 אמר חבר הכנסת נפתלי בנט, המכהן כיום כשר החינוך וכיהן בעבר כשר הכלכלה: "אני עיוור לקו הירוק. מבחינתי אין קו ירוק. רעננה, באר שבע, ו[ההתנחלות] עופרה הם חלק מארץ ישראל". יעקב אילון, "בנט: 'נתניהו עקף אותי משמאל, הוא בעד במדינה פלסטינית וזו טעות נוראית'", מאקו חדשות, 31 דצמבר 2012, <http://www.mako.co.il/news-elections-2013/jacob-ailon/Article-125f5448e1ceb31006.htm> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015). חבר הכנסת דני דנון, המכהן כיום כשר המדע, הטכנולוגיה והחלל, כתב במדיה חברתית: "אין הבדל בין תל אביב לאריאל! פיתי לעצור את האפליה כלפי תושבי יהודה ושומרון", כלומר המתנחלים. פוסט בפייסבוק, 23 בנובמבר 2011, <https://www.facebook.com/112791015410812/posts/277023632334011> (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

להמחשת הדרך שבה מפעלים יכולים לנצל את היעדרם של בהירות משפטית ופיקוח ממשלתי כדי להפלות עובדים פלסטינים לרעה ולייצא סחורות שיוצרו בשטחים הכבושים כאילו יוצרו בישראל.

למרות שהמפעל היחיד של החברה היה באזור תעשייה בהתנחלות, החברה שיווקה את עצמה באתר האינטרנט שלה כיצואנית שבסיסה בישראל, דבר אפשר לה "להציע ללקוחותינו יבוא פטור ממכס וממגבלות מכסה, ובכך להקטין באופן משמעותי את הוצאותיהם".²⁴⁹ ארגון Human Rights Watch רכש סט של מצעים מהמפעל בברקן באריזה שכללה תווית שעליה נכתב "מיוצר בישראל", על אף שהמוכר אישר בפני ארגון Human Rights Watch שהמצעים יוצרו במפעל ברקן. לצורך היצוא, החברה רשומה בכתובת באחת הערים בתוך שטחי ישראל, ולא בברקן.²⁵⁰

נכון לחודש יוני 2015, החברה העסיקה כשלושים עובדים פלסטינים, בהם נשים רבות.²⁵¹ בשנת 2008, 43 עובדים תבעו את החברה בסכום של מאות אלפי שקלים לאחר שנים ארוכות של עבודה בשכר זעום הנמוך משמעותית משכר המינימום בישראל. על-פי כתב התביעה, העובדות בחברה הרוויחו 6-8 ש"ח לשעה, והעובדים 9-10 ש"ח. לטענת העובדים בחברה, הם לא קיבלו ימי מחלה, ימי חופשה, תשלום עבור שעות נוספות או תלושי שכר. בתגובה למאמר שפורסם באתר של "מרכז המשאבים לזכויות האדם ולעסקים" (BHRRC) בנוגע לתביעה, החברה לא הכחישה ששילמה לעובדים פחות משכר המינימום, אך לטענתה, "התשלום לעובדים הוא גבוה יותר מאשר בכל מקום אחר בגדה המערבית או באזור כולו".²⁵² בראיון לארגון Human Rights Watch אמר אחד הבעלים של החברה כי החברה שילמה את שכר המינימום הנדרש על-פי החוק הישראלי ל"קבלן", פלסטיני מכפר חארס, ששלשל לכיסו חלק מהשכר. החברה טענה בבית המשפט כי הקבלן היה מעסיקם של התובעים, למרות שהתפקיד היחיד של הקבלן היה לתווך בין העובדים לבין החברה.²⁵³ בית המשפט העליון דחה את הטענה שהקבלן הוא המעסיק בפסיקה משנת 2007 שהחילה חלקים מחוקי העבודה הישראליים על ההתנחלויות, אך חברות רבות בהתנחלויות ממשיכות להעסיק עובדים באמצעות קבלנים, ובמקרה מהזמן האחרון בית משפט בערכאה נמוכה קיבל את טענתה של החברה לפיה הקבלן היה המעסיק.²⁵⁴

העובדים טוענים כי הקבלן לחץ עליהם למשוך את התביעה ואיים לפטרם אם לא יעשו כן, ואכן 12 מהעובדים משכו את תביעותיהם בסופו של דבר.²⁵⁵ כל יתר המקרים הסתיימו בסופו של דבר בהסדר פשרה, בסכומים הנעים בין 5,000 ל-32 אלף ש"ח, ברוב המקרים פחות משליש מהסכום שהתובעים דרשו בתחילה. לדוגמה, שלוש אחיות, שהרוויחו 6 ש"ח לשעה, תבעו את המעסיק בסכום של 287 אלף שקל בגין אובדן הכנסה, אולם לדברי עורך הדין שייצג את התובעות, בסופו של דבר הן הסתפקו בסכום כולל של 45 אלף ש"ח עבור כולן יחד.²⁵⁶ בנוסף, הוא אמר לארגון Human Rights Watch כי העובדים טוענים שהחברה החלה לבצע מיקור חוץ של חלק מהעבודה לכפרים פלסטיניים סמוכים. החברה הכחישה נמרצות את הטענות האלה במכתב לארגון Human Rights Watch וקבעה כי "העובדים הפלסטינים מקבלים שכר ותנאים סוציאליים על-פי חוקי העבודה הישראליים".²⁵⁷ ארגון Human Rights Watch פנה בכתב הן למפעל והן לקמעונאית האמריקנית הרוכשת ממנו את המוצרים באופן קבוע. במהלך השיחות שהתנהלו בעקבות זאת, נציגי המפעל הסכימו לסגור את המפעל בברקן ולאתר מתקנים חדשים בתוך תחומי ישראל: "אנחנו לא מחפשים בעיות. עושה רושם שבאמת

²⁴⁹ "אודות", אתר החברה ששמה אינו מצוין (כניסה לאתר ב-4 ביולי 2015).

²⁵⁰ שטרי מטען של החברה.

²⁵¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch (השם חסוי), הוד השרון, 10 ביוני 2015. נציג הקמעונאי האמריקאי הודיע לארגון Human Rights Watch כי היצרן "המשיך להעסיק את כל העובדים הפלסטיניים שלו כאשר עבר לאתר החדש". הודעת דואר אלקטרוני, שם חסוי, 10 בדצמבר 2015.

²⁵² מכתב מהחברה, השם חסוי, ממוען ל-Business & Human Rights Resource Centre, 16 בספטמבר 2008.

²⁵³ קו לעובד, העסקת פלסטינים בישראל ובהתנחלויות: מגבלות, כבילה ופגיעה בזכויות, אוגוסט 2012, עמ' 33-34.

²⁵⁴ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם אורון מאירי, עורך דין ישראלי המייצג פלסטינים בסכסוכי עבודה, 5 בפברואר 2015.

²⁵⁵ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם האשם מסארווה, עורך הדין הראשי בתיק, 11 בפברואר 2015; קו לעובד, **העסקת עובדים פלסטינים בישראל ובהתנחלויות**, עמ' 33-34.

²⁵⁶ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם עו"ד אורון מאירי שייצג את התובעות, 5 בפברואר 2015.

²⁵⁷ מכתב מחלק מבעלי החברה, השמות חסויים, ל-Human Rights Watch, 21 במאי 2015.

מפריע לאנשים שאנחנו שם, אז אנחנו נעזוב", אמר אחד הבעלים. האיש אמר לארגון Human Rights Watch גם כי בחר לפתוח את המפעל בברקן, ולא בהודו או במצרים, כי "הייתי משוכנע בכנות שזוהי דרך לשלום". הוא אמר שמה שמשך אותו היו המתקנים המודרניים בברקן, קרוב לבית, עם גישה נוחה לעובדים פלסטינים שאחרת קשה להשיגם. כדי ליהנות מזמניות של עובדים כאלה בתוך ישראל "אתה צריך ללכת לפריפריה, המרוחקת מנמלים", לדבריו.

ניצול העמימות המשפטית

בעוד חובותיה של ישראל בנושא זכויות אדם חלות גם בשטחים הכבושים, אמנת ג'נבה הרביעית מחייבת את הכוח הכובש להחיל את החוק הקיים, למעט במקרים שבהם נשקף איום לביטחונה או כאשר נדרשים תיקונים כדי לעמוד בדרישות המשפט הבינלאומי. לפיכך, על-פי המשפט הבינלאומי, החוק הירדני, כפי שהיה קיים בשנת 1967, חל בגדה המערבית הכבושה, להוציא תיקונים מתוקף צווים צבאיים.²⁵⁸ צווים צבאיים ישראלים מחילים שלושה חוקי עבודה ישראליים על העובדים הפלסטינים בהתנחלויות: הראשון, משנת 1976, מחייב כיסוי ביטוחי לפציעות המתרחשות במקום העבודה; השני, משנת 1982, מחייב מעסיקים לשלם את שכר המינימום לעובדים בהתנחלויות, למרות שבפועל חוק זה לא הוחל על עובדים פלסטינים באזורי תעשייה עד לשנת 2007.²⁵⁹ צו אלוף מאוקטובר 2013 החיל את חוק עבודת נשים על העובדות בהתנחלויות, לרבות אזורי התעשייה.²⁶⁰

עם זאת, בעוד שהחוקים הירדניים חלים על הפלסטינים, להוציא תיקונים באמצעות צווים צבאיים, בתי משפט בישראל מחילים את החוק הישראלי על מתנחלים, על אף שבית המשפט העליון הכיר בכך שבאופן רשמי חל עליהם החוק הצבאי. הדבר יוצר מערכת משפטית דו-מסלולית, וההגנה על זכויות עובדים שהיא מספקת לפלסטינים פחותה באופן משמעותי מזו שממנה נהנים עובדים ישראלים.²⁶¹ בשנת 2007 פסק בג"ץ כי מערכת דו-מסלולית זו, כפי שהיא מוחלת במקומות עבודה בהתנחלויות, מהווה אפליה בלתי חוקית וכי חוקי העבודה הישראליים צריכים לחול על העובדים הפלסטינים בהתנחלויות.²⁶² בקבלת החלטה זו, בית המשפט קבע באופן מפורש כי הוא סוטה מהכלל, המקובל עליו באופן עקרוני, לפיו "הדין באשר לתושבים הישראליים בשטחים המוחזקים" שונה מזה החל על התושבים הפלסטינים.²⁶³

הממשלה עדיין לא יישמה החלטה זו, ובכך נוצר פער בין ספר החוקים לבין הדין שמחילים בפועל בתי המשפט הישראליים. העמימות המשפטית שנוצרה עקב כך הובילה את רשויות הממשלה להפסיק לחלוטין גם את מעט האכיפה שהתקיימה בעבר על מנת להבטיח כי מעסיקים בהתנחלויות יצייתו לכל הפחות לצווים הצבאיים שישראל מחילה על הפלסטינים, כפי שיידון בהמשך.

עם זאת, פסיקת בג"ץ משנת 2007 אפשרה לעובדים פלסטינים לתבוע את מעסיקיהם בבתי המשפט בישראל בגין הפרת חוקי העבודה הישראליים. מהמחקר של ארגון Human Rights Watch עולה כי שינוי זה הוביל לגידול במספרם של עסקי ההתנחלויות המצייתים לחוקי העבודה הישראליים. אף על פי כן, מעסיקים בהתנחלויות ממשיכים להפלות לרעה עובדים פלסטינים בכך שהם משלמים להם שכר נמוך מזה הניתן לעובדים ישראלים תמורת עבודה שווה.

²⁵⁸ מנשר בדבר סדרי השלטון והמשפט (הגדה המערבית), (מנשר מס' 2), 5727-1967.

²⁵⁹ מבקר המדינה, דוח שנתי 62, 2012, עמ' 1673-1674.

²⁶⁰ ראו ישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 40, 28 באוקטובר 2013.

²⁶¹ בג"ץ 5666/03 קו לעובד נ' בית הדין הארצי לעבודה (10 באוקטובר 2007).

²⁶² "החלתן של שתי מערכות דינים שונות על עובדים העובדים בצוותא, עבור מעביד זהה, תוביל בהכרח לאפליה אסורה". בג"ץ 5666/03 קו לעובד נ' בית הדין הארצי לעבודה (10 באוקטובר 2007), סעיף 26. כל הציטוטים מתייחסים לזה מתוך:

<http://elyon1.court.gov.il/Files/03/660/056/p17/03056660.p17.HTM>, (כניסה לאתר ב-11 בנובמבר 2015).

²⁶³ בית המשפט מצטט את המשפטן אמנון רובינשטיין כתימוכין לעמדתו: "תושב מעלה אדומים, למשל, כפוף לכאורה למימשל הצבאי ולמשפט הירדני המקומי, אך למעשה הוא חי על-פי דיני ישראל הן מבחינת משפטו האישי והן מבחינת הרשות המקומית בה הוא מתגורר. המימשל הצבאי אינו אלא שלט, דרכו פועלים החוק והמימשל הישראליים".

דו"ח בנק ישראל משנת 2014 מראה כי פלסטינים מקבלים פחות ממחצית השכר שעובדים ישראלים מקבלים באותה חברה ובאותה דרגת ותק.²⁶⁴ בשנת 2010, בתגובה ליוזמת הרשות הפלסטינית לאסור על פלסטינים לעבוד בהתנחלויות, התאחדות התעשיינים חישה כי העסקת עובד ישראלי במקום פלסטיני תעלה למעסיקים 2,000 ש"ח נוספים בחודש, וביקשה כי משרד התעשייה יפצה את המעסיקים בגין ההפרש אם האיסור ייכנס לתוקף.²⁶⁵ שכרם של פלסטינים בהתנחלויות נמוך במידה כה משמעותית משכרם של עובדים ישראלים עד שבשנת 2013 מבקר המדינה הזהיר שאם ממשלת ישראל לא תאכוף את חוק שכר מינימום, חברות הפועלות בהתנחלויות ייהנו מיתרון תחרותי בלתי הוגן על פני חברות ישראליות הפועלות בישראל.²⁶⁶ באותה שנה, כלכלן מבנק ישראל העלה טיעון דומה בדיון בכנסת לגבי תנאי עבודתם של פלסטינים בישראל ובהתנחלויות.²⁶⁷

אחת הסיבות להתמשכות הפרתן של זכויות העובדים במערכת הנוכחית היא שכל עוד העובדים אינם מגישים תלונות, אין כל אפשרות לאכוף את החוק. אולם, עובדים אלה חשופים יותר למעשי נקמה מצד המעסיק אם יתלוננו. כדי שיוכלו לעבוד בהתנחלויות, הפלסטינים זקוקים למעסיק ישראלי, שיגיש בשמם בקשה להיתר עבודה מישראל.²⁶⁸ על-פי נוהלי הצבא, כאשר מעסיק מדווח למשטרה כי עובד פלסטיני ביצע עבירה, היתר העבודה של העובד מושעה באופן אוטומטי עד לתוצאות חקירת המשטרה.²⁶⁹ כפי שיתואר להלן, ארגון Human Rights Watch תיעד שני מקרים שבהם עובדים טענו כי מעסיקיהם יזמו נגדם תלונה במשטרה לאחר שהעובדים הגישו תלונות על תנאי העבודה שלהם. כתוצאה מכך העובדים איבדו לא רק את מקומות העבודה שלהם, אלא גם את האפשרות לעבוד אצל מעסיקים אחרים בהתנחלויות. כמה עובדים פלסטינים שמעסיקיהם המתנחלים לא שילמו להם כנדרש לפי החוק הישראלי אמרו לארגון Human Rights Watch כי הם נמנעים מהגשת תביעה מתוך חשש שיאבדו את היתר העבודה שלהם.²⁷⁰

היעדר פיקוח

לדברי גורמים ממשלתיים שונים, בקרה ופיקוח על בטיחות בעבודה כמעט שאינם קיימים בנוגע לעובדים הפלסטינים בהתנחלויות. בשנת 2013 משרד הכלכלה, המשרד האחראי על אכיפת חוקי העבודה, דיווח לוועדת הכנסת כי לא מתבצעת שום פעילות בהתנחלויות משום שבמשרד לא יודעים מהו החוק שיש ליישם בהן.²⁷¹ באותה שנה, מבקר המדינה ציין בדו"ח השנתי שלו כי ההיעדר החמור של פיקוח על עבודה בהתנחלויות יצר סביבה שבה "איש הישר בעיניו יעשה".²⁷² על-פי ארגון קו לעובד, בשנת 2013 משרד הכלכלה אף הפסיק להתייחס לתלונות בנושא שכר מינימום, ובתגובה לבקשה לפי חוק חופש המידע, הודיע כי לא יחדשו את הטיפול בתחום זה עד להוצאת צו צבאי חדש בנושא.²⁷³

²⁶⁴ "קטע מדו"ח בנק ישראל לשנת 2014 שיתפרסם בקרוב: התרחבות התעסוקה הפלסטינית בישראל ומאפייניה", 3 במארס 2015. נתונים אלה מבוססים על מידע מרשות המסים בישראל, הכולל נתונים על ישראל ורק נתונים חלקיים על התנחלויות.

²⁶⁵ אורה קורן, "התאחדות התעשיינים לתמ"ת: סבסדו לנו עובד ישראלי במקרה של חרם פלסטיני בשטחים", דה מרקר, 9 באוגוסט 2010, <http://www.themarker.com/career/1.583201>, (כניסה לאתר ב-5 בנובמבר 2015).

²⁶⁶ מבקר המדינה, הדו"ח השנתי ה-62, 2012, עמ' 1677.

²⁶⁷ ישיבת הוועדה לפניות הציבור, פרוטוקול מס' 28, 3 בדצמבר 2013, עמ' 42.

²⁶⁸ קו לעובד, העסקת פלסטינים בישראל ובהתנחלויות: מגבלות, כבילה ופגיעה בזכויות, אוגוסט 2012, עמ' 11-12.

²⁶⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מיכל פומרנץ, עורכת דין ישראלית המייצגת עובדים פלסטינים בבתי המשפט הישראליים, תל אביב, 8 בדצמבר 2014.

²⁷⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם האני א' (שם בדוי), סלפית, 20 בדצמבר 2014; איבראהים, בית פג'אר, 30 במארס 2015.

²⁷¹ ישיבת הוועדה לפניות הציבור, פרוטוקול מס' 28, 3 בדצמבר 2013, עמ' 17.

²⁷² מבקר המדינה, דוח שנתי 63, 17 ביולי 2013, עמ' 137. היעדר הפיקוח נוגע גם לעובדים יהודים בעסקי התנחלויות, אולם הסיכון שיוצלו לרעה נמוך משמעותית לאור הזכויות המשפטיות, החברתיות-כלכליות והפוליטיות מהן נהנים מתנחלים בשוואה לפלסטינים.

²⁷³ קו לעובד, נייר עמדה: אי אכיפת החוק על מעסיקים ישראליים בשטחים: רשימה סלקטיבית של חברות ישראליות המפרות את זכויות העובדים הפלסטינים, אוקטובר 2013, עמ' 2, <http://www.kavlaoved.org.il/en/wp-content/uploads/2013/11/Palestinian-Non-Enforcement-Report-Nov-2013.pdf> (כניסה לאתר ב-6 בדצמבר 2015). חנה זהר, רכזת תחום עובדים ישראלים ופלסטינים בקו לעובד, אמרה לארגון Human Rights Watch בראיון שנערך ב-8 בדצמבר 2014 כי נראה שמאז פרסום הדו"ח באוקטובר 2013 לא חל שום שינוי.

האני, בן 20, מתגורר עם הוריו, אחיו ואחיותיו בעיירה סלפית. בסופי השבוע לומד האני היסטוריה וגיאוגרפיה באוניברסיטת אל-קודס הפתוחה.²⁷⁴ במהלך השבוע הוא עובד לדבריו במשמרת הלילה במפעל לייצור מוצרי פלסטיק ושעווה באזור התעשייה ברקן²⁷⁵ (לדבריו, במהלך חודש נובמבר 2014 למשל, הוא הפעיל תנור חשמלי המשמש לייצור שעווה לנרות חנוכה). הוא מגיע לעבודה בשעה 18:00 ונשאר עד 6 בבוקר למחרת, עם הפסקה של חצי שעה. עבור עבודה במשמרת של 12 שעות הוא מקבל שכר של מאה ש"ח - ממוצע של 8.5 ש"ח לשעה. שכר זה מהווה כשליש משכר המינימום השעתי שהיה נהוג בישראל באותה תקופה, ועמד על 23 ש"ח.²⁷⁶ האני אמר לארגון Human Rights Watch כי הוא אינו מקבל תשלום בגין ימי חופשה או ימי מחלה, וכן אינו מקבל זכויות סוציאליות או תלושי שכר.

האני סיפר שהוא ניסה להשיג עבודה באחד המפעלים בברקן הידועים בכך שהם משלמים את שכר המינימום, אך במפעלים שאליהם פנה נאמר לו שהם שוכרים עובדים רק באמצעות מתווכים פלסטינים. לדבריו, הוא ניסה להשיג עבודה דרך מתווך, אך ציין כי גם אם הדבר יעלה בידיו, ידוע כי המתווכים דורשים עמלה המגיעה עד כדי מחצית השכר החודשי של העובד. גם עובדים אחרים סיפרו לארגון Human Rights Watch כי שמעו על מתווכים הדורשים אחוז משכרו של העובד, אך לא עבדו במסגרת הסדרים כאלה בעצמם.²⁷⁷

האני אמר שהוא יודע שהשכר הנמוך שהוא מקבל עומד בניגוד לחוק שכר המינימום בישראל, אבל הוא מוכרח לעבוד כדי לסייע בפרנסת משפחתו. אביו איבראהים, חקלאי במקצועו, אמר לארגון Human Rights Watch כי איבד חלק מאדמתו כשהצבא השתלט על השטח והעביר אותו לאריאל, וכי כעת יש לו רק גישה מוגבלת לחלקת אדמה אחרת.²⁷⁸ בשל המחסור במקומות עבודה והשכר הנמוך בגדה המערבית העובדים נוטים יותר להסכים לעבוד בתנאים פוגעניים, על אף שהם יודעים שאלו עומדים בניגוד לחוק הישראלי. לדברי האני: "אנשים לא מתלוננים, כי [על] כל מקום עבודה יש עשרה אנשים שרוצים אותו". בנוסף, לדבריו, הוא חושש גם כי אם יתלונן הדבר יעלה לו בהיתר העבודה שלו.

אולם, חוסר הפיקוח קדם לעמימות המשפטית שנוצרה בעקבות פסיקת בג"ץ בנוגע להחלת חוקי העבודה הישראליים על פלסטינים. בפגישה שנערכה ביולי 2007, אמרה ראש היחידה לבטיחות וגיהות במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (ששמו שונה בשנת 2003 למשרד הכלכלה) כי "לא מגיעים לשם [התנחלויות]" בגלל "חוסר משאבים, אי החלטיות בעניין".²⁷⁹ בשנה שלאחר מכן, חבר הכנסת רן כהן פנה בכתב ליועץ המשפטי לממשלה ולמתאם פעולות הממשלה בשטחים בו הודיע להם כי "המצב [של בריאות ובטיחות בעבודה] הוא בכי רע" ו"גובל בהפקרות מוחלטת".²⁸⁰ בחודש ספטמבר 2008, העביר היועץ המשפטי לאזור יהודה ושומרון טיוטת תיקוני חקיקה נדרשים ליועץ המשפטי של משרד התעשייה, אך ללא תוצאות.²⁸¹ בינואר 2009, היועץ המשפטי לאזור יהודה ושומרון ביקש את תגובת היועץ המשפטי של משרד התעשייה לתיקונים המוצעים, עקב "אי-קיומה של תשתית סטטוטורית נאותה לאכיפת דיני הבטיחות בעבודה ביישובים הישראליים באיו"ש".²⁸² נכון ליוני 2011 לא נמסרה תגובת משרד התעשייה. במכתב למבקר המדינה, המשנה ליועץ המשפטי מליכאל בלס התלונן על כך שבמשרד התעשייה מסרבים להגיב; ממשרד התעשייה השיבו למבקר שהם מודעים לבעיה, אולם חסרים להם המשאבים שיאפשרו "להרחיב את פעולתו אל מעבר לקו הירוק".

למרות חוסר המעש הממשלתי, פסיקת בג"ץ משנת 2007 הביאה לשיפור בתנאי העבודה במפעלים מסוימים. בעקבות פסק הדין, עשרות פלסטינים תבעו את מעסיקיהם בגין שכר שהם זכאים לו עבור

²⁷⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם האני א', סלפית, 20 בדצמבר 2014.

²⁷⁵ שם.

²⁷⁶ בעת הכנת התחקיר לדו"ח זה עמד שכר המינימום בישראל על 23.12 ש"ח לשעה; השכר הועלה באפריל 2015 ל-25 ש"ח לשעה. "עדכון טבלת שכר המינימום", משרד הכלכלה, 4 ביולי 2015, <http://knesset.gov.il/Laws/Data/BillGovernment/914/914.pdf>, (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

²⁷⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חוסאם שמלאווי, חארס, 17 בדצמבר 2015.

²⁷⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם איבראהים, סלפית, 20 בדצמבר 2014.

²⁷⁹ ישיבת הוועדה המיוחדת לבחינת בעיות העובדים הזרים, פרוטוקול מס' 27, 3 ביולי 2007, עמ' 20.

²⁸⁰ מבקר המדינה, דוח שנתי 62, 2012, עמ' 1679.

²⁸¹ שם.

²⁸² שם.

עבודתם בעבר, דבר שהגביר את הלחץ על מפעלים לציית לחוקי העבודה הישראליים.²⁸³ עם זאת, בהיעדר אכיפה ממשלתית, לעתים קרובות האיום בהגשת תביעה איננו מהווה מניע מספק כדי לגרום לחברות לציית לחוק. לדברי עובדים, נציגים של איגודים מקצועיים וארגונים לזכויות עובדים הפעילים בהתנחלויות, חברות רבות פשוט נוהגות באותו אופן שנהגו לפני פסיקת בג"ץ מ-2007, בעוד שחברות אחרות משתמשות בטקטיקות ערמומיות כדי לעקוף את החוק. לדוגמה, מעסיקים מסוימים מדווחים דיווח חסר של שעות העבודה של העובדים ומפעילים על עובדים לחץ לחתום על תלושי שכר מזויפים.²⁸⁴ בשנת 2013 דיווח ארגון קו לעובד לוועדה של הכנסת כי להערכתו לפחות 50% מהחברות בהתנחלויות פועלות בניגוד לחוקי העבודה הישראליים.²⁸⁵ שני עורכי דין לענייני עבודה המרבים לייצג פלסטינים המועסקים בהתנחלויות סבורים כי אחוז החברות שפועלות בניגוד לחוק גבוה אפילו יותר.²⁸⁶ גם במקרים בהם עובדים מגישים תביעה, לעתים קרובות המעסיק יעדיף לשלם פיצויים, המסתכמים בסכום נמוך מזה שהיה משולם על פי הוראות חוק שכר המינימום והתנאים הסוציאליים המלאים, מכיוון שרוב התובעים מוכנים להסתפק בסכום נמוך משמעותית מזה שהם זכאים לו.²⁸⁷

סלאח ס' אמר לארגון Human Rights Watch כי הוא עבד במשך שלוש שנים במפעל עץ בברקן, וכי בתלוש השכר שלו נכתב כי הוא מקבל שכר מינימום, על אף שבפועל שכרו היה נמוך בהרבה. המנהל במקום העבודה שלו הבטיח ל-ס' שוב ושוב כי ישלם את ההפרש, עד שלבסוף הגיש סלאח תביעה.²⁸⁸ הוא טען כי החברה חייבת לו שלושים אלף ש"ח, אך בסופו של דבר הוא הסתפק ב-11,807 ש"ח.

תלותם של עובדים פלסטינים בהיתרים שמנפיקה ישראל

במצב הנוכחי מוטלת מלוא האחריות לאכיפת חוקי העבודה על העובדים הפלסטינים, אולם כפי שמסבירים מספר עורכי דין לענייני עבודה המייצגים פלסטינים המועסקים בהתנחלויות, העובדים מהססים לעתים קרובות לתבוע את מעסיקיהם משום שהם תלויים בהיתרי העבודה שמנפיקה ישראל.²⁸⁹ העובדים מעידים כי גם אם בית המשפט יפסוק לטובתם, על פרנסתם בעתיד מאיים הסיכון של פטורים ואובדן ההיתר שלהם.²⁹⁰ בבקעת הירדן מעסיקים חקלאיים מפיצים "רשימה שחורה" של פלסטינים שהתלוננו על תנאי העסקתם.²⁹¹ מסיבה זו, רוב התביעות מוגשות על-ידי עובדים רק לאחר שאלו כבר עזבו את מקום עבודתם או פוטרו ממנו, כפי שאמרו לארגון Human Rights Watch שני עורכי דין הבקאים בתחום זה.²⁹²

המפקד הצבאי באזור הגדה המערבית הכריז על כל שטחי ההתנחלויות, כולל אזורי התעשייה, שטח צבאי סגור. כדי להיכנס לשטחים אלו, פלסטינים מהשטחים הכבושים נדרשים להיתר המונפק על-ידי המנהל האזרחי. ישראלים פטורים מדרישה זו.²⁹³ מעסיק רשאי לבקש היתר למשך שישה חודשים עבור

²⁸³ ראו לדוגמה, קו לעובד, סלואו עלינא, "תנאי העסקתם של עובדים פלסטינים בהתנחלויות 2010", 13 במארס 2010, <http://www.kavlaoved.org.il/nr/tanai-hesketem-shl-ovdim-plastiniim-behet/>, (כניסה לאתר ב-15 באפריל 2015).

²⁸⁴ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם אורון מאירי, עורך דין לענייני עבודה המרבה לייצג פלסטינים העובדים בהתנחלויות, 5 בפברואר 2015.

²⁸⁵ ישיבת הוועדה המיוחדת לפניות הציבור, פרוטוקול מס' 28, 3 בדצמבר 2013.

²⁸⁶ שם. וכן ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד סוואלחה, עורך דין לענייני עבודה המרבה לייצג עובדים פלסטינים בהתנחלויות, 8 באפריל 2015.

²⁸⁷ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם האשם מסארווה, 11 בפברואר 2015. ראו לדוגמה המקרה של יצרן הטקסטיל, שם חסוי, להלן.

²⁸⁸ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם סלאח ס', חארס, 20 בדצמבר 2014; ארגון Human Rights Watch בתן שיק בסכום שצוין שבאמצעותו שילמה החברה למרואיין.

²⁸⁹ ראיונות טלפוניים שערך ארגון Human Rights Watch עם אורון מאירי, 5 בפברואר 2015; האשם מסארווה, 11 בפברואר 2015, ומוחמד סוואלחה, 8 באפריל 2015.

²⁹⁰ שם.

²⁹¹ שם.

²⁹² שם.

²⁹³ "מכוח הצו בדבר הוראות ביטחון (יהודה והשומרון) (מס' 378), התש"ל-1970 (להלן - צו בדבר הוראות ביטחון) חתם מפקד כוחות צה"ל באיו"ש ביוני 2002 על הכרזה בדבר סגירת שטח הקובעת כי תחום היישובים הישראליים באיו"ש, לרבות אזורי תעשייה שבניהול ישראל, הם שטח צבאי סגור, וכי "לא ייכנס אדם לשטח הסגור ולא ישהה בו, אלא בהיתר מאת מפקד צבאי או מי מטעמו ובהתאם לתנאי ההיתר כאמור". עוד

כל פלסטיני המתגורר באופן חוקי בגדה המערבית וגילו מעל 18, תנאים גמישים באופן משמעותי לעומת אלו הנדרשים לקבלת היתר לעבודה בתחומי ישראל.

העבודה שהמעסיקים-מתנחלים, הם המגישים את הבקשות להיתרי עבודה, מטה לטובתם עוד יותר את מאזן הכוחות שבינם לבין העובדים הפלסטינים. שיעור האבטלה בקרב גברים פלסטינים בגדה המערבית עומד על כ-18%, והשכר היומי הממוצע הוא תשעים ש"ח, ולפיכך הגישה למקומות עבודה בהתנחלויות חיונית לפרנסתם של פלסטינים רבים.²⁹⁴ הסתמכותם של עובדים פלסטינים על מעסיקיהם לצורך קבלת ההיתרים יוצרת מצב שבו העובדים חוששים לדרוש את זכויותיהם.²⁹⁵ איבראהים, אחד העובדים שראיון ארגון Human Rights Watch, השתכר 16.5 ש"ח לשעה, ולא היה מודע לכך שהוא זכאי לתשלום שכר מינימום. כאשר ארגון Human Rights Watch יידע אותו על זכויותיו, אמר איבראהים שהוא לא מעוניין לתבוע: "אני חושש שייקחו לי את ההיתר. הם ישראלים בינם לבין עצמם, ואני לא משלהם".²⁹⁶ איבראהים סבר גם שאם יגיש תביעה, שמו יהיה ידוע לצבא ולמודיעין, והם ישללו ממנו היתר בעתיד. "לעולם לא אוכל לקבל שום עבודה בהתנחלויות", אמר. "צריך שגורם חיצוני יכריח את החברות לשלם שכר מינימום. לעובדים זה מסוכן מדי", הוסיף.

ארגונים לזכויות עובדים מצאו אישוש לחששות אלה כשתיעדו מקרים של מעסיקים שניצלו לרעה את שיטת ההיתרים כדי להתנקם בעובדים שהתלוננו על תנאי העסקתם או לפטר אותם מבלי לשלם להם פיצויים. במספר מקרים, מעסיקים-מתנחלים דיווחו למשטרת ישראל דיווח כוזב על "תקרית ביטחונית" כנקמה על תלונות שהגישו עובדים על תנאי העבודה במפעל, דבר שגרר ביטול של היתר העבודה של העובדים מיד עם זימונם לחקירת משטרה – כך לדברי חנה זהר, הממונה על תחום עובדים פלסטינים בארגון קו לעובד.²⁹⁷ עובדים פלסטינים אחרים חושדים כי מעסיקיהם דיווחו דיווחים "ביטחוניים" כוזבים על מנת לפטר אותם מבלי שיצטרכו לשלם להם את דמי הפיצויים הנדרשים על-פי חוקי העבודה הישראליים, שכן עובד שכבר אינו יכול לעבוד משום שהיתר העבודה שלו בוטל אינו נחשב "מפוטר".²⁹⁸

תקנה צבאית שתוקנה במאי 2011 דורשת ממעסיקים-מתנחלים להגיש בקשה רשמית להסרת מניעה ביטחונית לרשויות הרלוונטיות לפני שהמנהל האזרחי יוכל להנפיק מחדש היתר עבודה שבטל. הדבר מטה עוד יותר לטובת מעסיקים אלה את מאזן הכוחות שבינם לבין העובדים הפלסטינים התלויים בהם לפרנסתם.²⁹⁹ ארגון קו לעובד ייצג עובדים במפעל בהתנחלות מעלה אדומים, שמעסיקיהם ניסו לכפות עליהם חתימה על מסמך הסכמה הפוטר את החברה מכל תביעות קודמות מצד העובדים בתמורה לקבלת מלוא זכויותיהם מנקודה זו ואילך. כמה מהעובדים סירבו לחתום. בצעד שננקט בבירור בתגובה לסירובם, הגישה החברה נגד עובדים אלה תלונה במשטרה בטענה שגרמו נזק לרכוש החברה.³⁰⁰ התקנות מורות למשטרה לשלול את היתר העבודה של פלסטיני שזומן לחקירה בעקבות הגשת תלונה על-ידי אזרח ישראלי. כלומר, בשל התלונה שהגיש המעסיק שלהם, העובדים לא רק איבדו את מקום

נקבע בהוראות ההכרזה, כי הן אינן חלות על ישראלים. ר' מבקר המדינה, "פרק שביעי: אזורי תעשייה ביהודה ושומרון והמגזר הכפרי", הדו"ח השנתי ה-62, 1 במאי 2012, עמ' 1684.

²⁹⁴ Palestinian Central Bureau of Statistics, "Press Release on the Results of the Labour Force Survey, January – March 2014," June 5, 2014, <http://www.pcbs.gov.ps/site/512/default.aspx?tabID=512&lang=en&ItemID=1108&mid=3172&wversion=Staging> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

²⁹⁵ ראיונות טלפוניים שערך ארגון Human Rights Watch עם האני, סלפית, 20 בדצמבר 2014, ואיבראהים, בית פאג'ר, 30 במארס 2015. להסבר מפורט על אופן השפעתם של היתרי העבודה על היחסים בין פלסטינים למעסיקיהם, ראו קו לעובד, **העסקת פלסטינים בישראל ובהתנחלויות**.

²⁹⁶ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם איבראהים, בית פאג'ר, 30 במארס 2015. יש לציין שאיבראהים עובד בהתנחלות כפר עציון, לא בברקן.

²⁹⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חנה זהר, תל אביב, 8 בדצמבר 2014.

²⁹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם נרהל ס', חארס, 17 בדצמבר 2014, וראיון טלפוני עם האשם מסארווה בנוגע להקשר המשפטי, 11 בפברואר 2015.

²⁹⁹ "נוהל הסרת מניעה ביטחונית", מתאם פעולות הממשלה בשטחים, http://www.cogat.idf.il/Sip_Storage/FILES/6/2626.pdf (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015). לדין מפורט בהליכי הערעור על מניעה ביטחונית ראו קו לעובד, נייר עמדה, **אי אכיפת החוק על מעסיקים ישראלים בשטחים**, אוקטובר 2013.

³⁰⁰ שם, עמ' 7-8.

עבודתם בחברה, אלא גם את האפשרות לעבוד בהתנחלות אחרת.³⁰¹ ארגון קו לעובד הצליח לערער על ביטול היתר העבודה של העובדים, אבל התביעה שהגישו העובדים והתביעה שהוגשה נגדם עדיין תלויות ועומדות בבית המשפט.³⁰²

במקרה אחר, מען - עמותה ישראלית הפועלת למען התאגדות עובדים, תיעדה כיצד מעסיק-מתנחל הגיש לכאורה תלונה כוזבת למשטרה בטענה שמנהיג איגוד עובדים פלסטיני, חאתם אבו זיאדה, הסב במכוון נזק לציד צבאי. עורך דין ישראלי ערער בשמו של אבו זיאדה לבג"ץ על המניעה הביטחונית, והשב"כ הסיר את המניעה ללא נימוק, ארבעה חודשים לאחר שההיתר בוטל. האשם מסארווה, עורך דין שעובד עם קו לעובד, אמר לארגון Human Rights Watch כי מקרים כאלה אינם נדירים. לדבריו, "בעלי מפעלים ומנהלים מקיימים קשרים הדוקים עם מערכת הביטחון. קשה להוכיח זאת, אבל יש מקרים רבים שבהם המעביד הוא זה שעומד מאחורי המניעה הביטחונית".³⁰³

תירוצ קלוש להפרה של זכויות עובדים

בעלים ומנהלים של מפעלים באזור התעשייה ברקן טוענים שהעסקתם של אלפי פלסטינים באזור התעשייה מגלמת את התקווה לדו-קיום ישראלי-פלסטיני. רון נחמן, שהיה מייסדו של אזור התעשייה ברקן וראש עיריית אריאל, אמר בראיון משנת 2000 בנוגע לעובדים פלסטינים באזור התעשייה: "לי יש תכניות פיתוח משותפות עם ערביי הסביבה יותר מלכל ממשלות השמאל, ואני רודף שלום בדיוק כמו כל השמאלנים".³⁰⁴ אחד המנהלים של מפעל בברקן אמר לעיתון ישראלי:

פה העובדים מתחילים בשכר מינימום ויכולים לעלות גם ל-9,000 שקל - פי שלושה ויותר מהמוצק ברשות. הם עובדים כתף אל כתף עם ישראלים, וזו אפשרות לעבוד אחד עם השני, לדבר עם השני, להאמין אחד לשני. אנחנו תעשייה של מוצרי שלום.³⁰⁵

נפתלי בנט, שר הכלכלה לשעבר שהתנער בפומבי מפתרון שתי המדינות, קרא לבניית אזורי תעשייה נוספים בהתנחלויות בטענה דומה כי אלו מהווים "גשרים כלכליים של שלום בין ישראלים לפלסטינים".³⁰⁶ ראובן ריבלין, נשיאה הנוכחי של ישראל, תיאר באופן דומה את ברקן כ"מוקד של דו-קיום וגשר לשלום".³⁰⁷

אולם, תיאורים כאלה, הצובעים את המציאות בגוונים של רוד, מתעלמים מהאפליה העמוקה שבמסגרתה פועלים עסקי ההתנחלויות ומפגיעותם של העובדים הפלסטינים לניצול. הם מתעלמים גם מהעובדה שעסקי התנחלויות מסייעים לביסוסה של מדיניות ישראלית המנשלת את הפלסטינים מאדמתם וממשאביהם ומגבילה את הבנייה, הסחר וחופש התנועה של הפלסטינים, ומכך שהעסקים תורמים למדיניות זו ונהנים ממנה. כל אלה שוללות מהפלסטינים את אפשרויות המחיה שלהם, ומקשות עליהם למצוא תעסוקה חלופית נאותה בעסקים פלסטיניים.

³⁰¹ שם.

³⁰² שם.

³⁰³ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם האשם מסארווה, 11 בפברואר 2015.

³⁰⁴ יצחק לץ, "מצב החסה בשטחים", גלובס, 25 באוקטובר 2000, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=447016> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁰⁵ אשר שכטר, "יוכוח על ההתנחלויות? אירופה צריכה לתת לנו בונוס, לא קנס", דה-מרקר, 8 באוגוסט 2015, <http://www.themarker.com/markerweek/1.2092600> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015). קיימות דוגמאות רבות נוספות. מנכ"ל חברת סודה-סטרים הגן באופן דומה על מיקום החברה באזור התעשייה בהתנחלות מישור אדומים: "אנחנו בונים גשרים, לא חומות. זה מפלט נפלא של דו-קיום ודוגמה של שלום באזור שסובל מכל כך הרבה בעיות וכל כך זקוק לתקווה", https://www.youtube.com/watch?v=KDdH_7GjW40 (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁰⁶ Naftali Bennett, "For Israel, Two-State is No Solution," *New York Times*, November 5, 2014.

³⁰⁷ פנחס וולף, "ריבלין: חרם המוצרים יפגע בסיכוי לשלום", ואללה! חדשות, 27.5.10, <http://news.walla.co.il/item/1679652> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

נספח 1: תעשיית ההתנחלויות

אזורי תעשייה ומשקים חקלאיים של התנחלויות מהווים חלק משמעותי מהנוכחות הישראלית האזרחית בגדה המערבית. נספח זה מתאר את אופיין וממדיהן של פעילויות מסחריות אלה ואת פגיעתן בזכויות האדם. כפי שצוין בדו"ח, יצרנים ועסקים חקלאיים רבים בהתנחלויות מהווים תת-קטגוריה מובהקת של עסקי התנחלויות שאינם עוסקים בפעילויות המשרתות התנחלויות ישראליות ישירות. אף-על-פי-כן, לדעת ארגון Human Rights Watch גם הם תורמים להפרה של זכויות בידי ישראל ונהנים ממנה. כיוון שרבים מהעסקים הללו מייצאים את תוצריהם אל מחוץ לישראל, לעסקים ברחבי העולם נשקפת סכנה כי יהפכו לשותפים בהפרות אלה באמצעות שרשרות האספקה שלהם. מדינות צד שלישי מפרות חובות המוטלות עליהן על-פי המשפט הבינלאומי שלא להכיר בריבונותה של ישראל על התנחלויות על-ידי התרת יבוא של תוצרי התנחלויות לשטחן, כאשר תוצרים אלה נושאים את הסימון "מיוצר בישראל" או נהנים ממעמד סחר מועדף של פטור ממכסי-מגן במסגרת הסכמים בין המדינה הנוגעת בדבר לבין ישראל.

"מיוצר בישראל"

באזורי תעשייה של התנחלויות פועלים כאלף בתי חרושת, ומשקים חקלאיים של התנחלויות מעבדים 93,000 דונם של קרקע. יצרני תעשייה וחקלאות אלה מייצאים חלק ניכר מתוצרתם לחו"ל. לדוגמה, על-פי אתר האינטרנט של אזור התעשייה ברקן, כ-80% מתוצרתו נשלחים לחו"ל, בעיקר לאירופה ולארצות הברית.³⁰⁸ חקלאים בהתנחלויות בבקעת הירדן מייצאים כ-66% מהתוצרת שהם מגדלים אל מחוץ לישראל – האחוז הגבוה ביותר של יצוא חקלאי ביחס לאזורים בתוך ישראל לפי "ארגון מגדלי ירקות" בישראל.³⁰⁹

קשה לאמוד את ערכן המדויק של הסחורות המיוצאות מהתנחלויות, שכן ישראל אינה מספקת נתונים נפרדים בנוגע ליצוא על-פי יישוב המקור. בשנת 2012 דיווחה ישראל לבנק העולמי כי ערכו של היצוא מהתנחלויות לאירופה, שותפת הסחר הגדולה ביותר של ישראל, עומד על 300 מיליון דולר ארה"ב לשנה. אולם, הבנק העולמי מצוין כי על-פי ניתוחים אחרים, המביאים בחשבון גם סחורות המיוצאות בהתנחלויות באופן חלקי, ערכן המוערך של סחורות שיוצרו באופן מלא או חלקי בהתנחלויות ויובאו לאירופה גבוה בהרבה.³¹⁰

תוצרים חקלאיים ואחרים אלה של ההתנחלויות נושאים לעתים קרובות את הסימון "מיוצר בישראל" ונהנים ממעמד סחר מועדף שמדינות רבות מעניקות לתוצרים ישראליים. בשנת 2015 פרסם האיחוד האירופי מסמך פרשני האוסר על יבוא תוצרי התנחלויות הנושאים את הסימון "מיוצר בישראל", בהסתמך על חובתו שלא להכיר בריבונות ישראלית על השטחים הפלסטיניים הכבושים, ועל חוקי הגנת הצרכן שלו.³¹¹ מסיבות דומות, תקנות האיחוד האירופי קובעות מאז שנת 2005 כי סחורות המיוצרות בהתנחלויות אינן זכאיות ליהנות מהסכם הסחר החופשי של האיחוד האירופי עם ישראל, ולכן על היצרנים

³⁰⁸ "מידע כללי", אזור התעשייה ברקן, באתר האינטרנט של מועצה אזורית שומרון, <http://www.shomron.org.il/?CategoryID=308&ArticleID=1253> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁰⁹ "הירקות בבקעת הירדן", איגוד מגדלי ירקות, <http://www.yerakot.org.il/content/3195> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³¹⁰ World Bank, "Fiscal Crisis, Economic Prospects," September 23, 2012, p. 13, <https://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/AHLCReportFinal.pdf> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³¹¹ European Commission, "Interpretive Notice on Indication of Origin of Goods from the Territories Occupied by Israel Since June 1967," November 11, 2015, http://eeas.europa.eu/delegations/israel/documents/news/20151111_interpretative_notice_indication_of_origin_of_goods_en.pdf ((accessed December 2, 2015

לשלם אגרות מכס בגובה של 7.312% על-פי דיווחים בכלי התקשורת, האיחוד אף אוסר על הכנסת מוצרים מן החי ומזון אורגני המיוצרים בהתנחלויות לשטחו.³¹³

מאז שנת 1995 מחייבות תקנות המכס של ארה"ב כי סחורות שמקורן בגדה המערבית וברצועת עזה יסומנו ככאלה – ואוסרות באופן מפורש על סימון כמיוצרות בישראל.³¹⁴

אף-על-פי-כן, ממשיכים עסקים בהתנחלויות להצמיד לתוצרי התנחלויות את הסימון "מיוצר בישראל", התנהלות שעליה מגנים גורמים ישראליים רשמיים.³¹⁵ בתגובה לקריאת האיחוד האירופי לסמן את המוצרים כינה יאיר לפיד, שכיהן כשר האוצר בשנים 2013 ו-2014, את היוזמה "חרם על ישראל דה-פקטו", כיוון שלדבריו, "אין הבדל בין מוצרים שמיוצרים מעבר לקו הירוק לבין מוצרים שמיוצרים בתוך הקו הירוק".³¹⁶ ממשלת ישראל אף מפצה יצרנים בהתנחלויות כאשר מדינות מייבאות מטילות מכסים על תוצריהם.³¹⁷

אזורי תעשייה

ישראל מפעילה בין 16 לעשרים אזורי תעשייה בגדה המערבית, בהם פועלים כאלף מפעלים המייצרים קשת של סחורות, לרבות מוצרי מתכת, פלסטיק, טקסטיל ומזון.³¹⁸ קשה לדעת מהו מספרם המדויק של אזורי תעשייה אלה משום שבניגוד לאזורי תעשייה המצויים בתוך ישראל, בהוראות החוק המפרטות תנאים מיוחדים עבור אזורי תעשייה בהתנחלויות – המכונים "אזורי תעשייה שבניהול ישראלי באזור יהודה והשומרון" – לא מפורטים שמות האזורים או כינוי המקור שלהם ואין בנמצא שום רשימה רשמית כזו.³¹⁹ אזורי התעשייה הבולטים הם מישור אדומים, עטרות, ברקן, שחק, אריאל וגוש עציון. מספר אזורי תעשייה נוספים אושרו רשמית אולם למעשה אינם פעילים עדיין, או שהם פועלים באורח מינימאלי, בעוד אזורים אחרים פועלים ללא שום תכנית מאושרת או היתרי בנייה.³²⁰

- 312 European Commission, "EU-Israel Technical Arrangement" http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/rules_origin/preferential/israel_ta_en.htm (accessed November 6, 2015).
- 313 Ora Coren, "Israeli Food Makers Seek Solution to EU Settlement Sanctions," *Haaretz*, August 18, 2014 (כניסה לאתר ב-16 באוקטובר 2015).
- 314 "Country of Origin Marking of Products from the West Bank and Gaza," 60 Fed. Reg. 66, 17607, April 6, 1995. Updated in 62 Fed. Reg. 50, 12267, March 14, 1997.
- 315 ארגון Human Rights Watch בחן שני מקרים שבהם הוצמד לסחורות המיוצרות בהתנחלויות הסימון "מיוצר בישראל", אך לדבריו עובדים שראייין הארגון, מדובר בדפוס התנהלות רווח. בשנת 2004, בעקבות החלטת האיחוד האירופי שלא להעניק לתוצרי התנחלויות את המעמד המועדף הנובע מהסכם המכס עם ישראל, אמר מנהל אזור תעשייה: "לחברות גדולות הפועלות באזור התעשייה הזה יש כמה מפעלים, שחלק מהם בתוך הקו הירוק... אז כשהם מייצאים סחורות לאירופה הם כותבים על הטפסים שהמקור הוא [שמות ערים בישראל] כדי לעקוף את המדיניות האירופית. תני גולדשטיין, "התנתקות? אזור התעשייה ברקן דווקא מתרחב", *Ynet*, 24 בדצמבר 2004, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3021591,00.html> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).
- 316 מעריב אונליין, "לפיד: סימון מוצרים מההתנחלויות – חרם על ישראל דה פקטו", 16 באפריל, 2015, <http://www.maariv.co.il/breaking-news/Article-471994> (כניסה לאתר ב-15 בדצמבר 2015).
- 317 משרד האוצר, אגף תקציבים, מערכת תקציב המדינה, "שיפוי יוצאנים", סעיף 320408, <http://religinfo.serv.gov.il/magic94scripts/mgrqispi94.dll?APPNAME=budget&PRGNAME=takzivreq> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015). לדבריו ארגון שלום עכשיו, הממשלה הקציבה בשנת התקציב 2011-2012 10.83 מיליון ש"ח לפיזיו יוצאנים מההתנחלויות בגין מכסים ששילמו לאיחוד האירופי. שלום עכשיו, "מחיר אחזקת השטחים – נתונים מתקציב 2011 – 2012", 26 בדצמבר 2010, <http://peaceflow.org.il/content/2011-2012-נתונים-מתקציב-2011-2012> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).
- 318 על-פי מבקר המדינה של ישראל ישנם כעשרים אזורי תעשייה כאלה. מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור, דוח ביקורת שנת 62 לשנת 2011 ולחשבונות שנת הכספים 2010, "פרק שביעי: אזורי תעשייה באיו"ש והמגזר הכפרי", 1 במאי 2012, עמ' 1669. בניגוד לכך, במאמר שפורסם בניו יורק טיימס בשנת 2014 ציינה ג'ודי רודורן כי קיימים 16 אזורי תעשייה כאלה. Jodi Rudoren, "In West Bank Settlements, Israeli Jobs Are Double-Edged Sword," February 10 2014, http://www.nytimes.com/2014/02/11/world/middleeast/palestinians-work-in-west-bank-for-israeli-industry-they-oppose.html?_r=0 (כניסה לאתר ב-30 ביוני 2015).
- 319 מבקר המדינה, דוח ביקורת שנת 62, 2012, עמ' 1670-1671.
- 320 אזור התעשייה מעלה אפרים נטוש למעשה, ורק ארבע חברות ממשיכות לפעול בו. ראו אשר שכטר, "החקלאים בבקעה הם כמו מתאגרף עם יד אחת קשורה", דה מרקר, 7 בפברואר 2014, <http://www.themarker.com/markerweek/1.2237549> (כניסה לאתר ב-17 באוקטובר 2015). מצד שני, אזורי התעשייה מסילה/ניצני שלום ועלי זהב פועלים ללא אישור רשמי. מבקר המדינה, דוח ביקורת שנת 62, 2012, ע' 1969, 1690.

אזורי תעשייה והשתלטות על קרקעות

אזורי התעשייה של ההתנחלויות משתרעים על-פני 13,650 דונם, ולפיכך תורמים תרומה משמעותית להשתלטות הבלתי חוקית על קרקע פלסטינית לטובת הרחבת הנוכחות הישראלית בגדה המערבית. על-פי המשפט הבינלאומי, כל הקמה של התנחלויות ישראליות בשטח כבוש היא בלתי חוקית. אולם, הדין הישראלי והצווים הצבאיים מתירים הקמה של התנחלויות על אדמות "נפקדים" ו"אדמות מדינה" או קרקע שעליה פלסטינים אינם מצליחים להוכיח בעלות פרטית. רוב אזורי התעשייה נבנו בשנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת, על קרקע שהוחזקה בידי המדינה מתוקף חוק נכסי נפקדים הישראלי, המעניק למדינה שליטה ברוב הקרקעות שבבעלות פלסטינים שנעקרו ממקום מגוריהם או הפכו לפליטים במהלך מלחמת 1948.³²¹ בפועל, רוב הפלסטינים שישראל הגדירה כ"נפקדים" יתקשו מאוד לתבוע בחזרה את רכושם.³²² בנוסף לכך, חלק מאזורי התעשייה נבנה באופן חלקי או מלא על קרקע פרטית שבעליה הפלסטינים אינם "נפקדים", דבר המפר אפילו את החוק הישראלי.

דו"ח משנת 2005 של מבקר המדינה מתאר כיצד ישראל הקימה את אחד מאזורי התעשייה בגדה המערבית ללא שום הליך לקביעת מעמד הקרקע. לאחר השקעות ממשלתיות ופרטיות שהגיעו למיליוני ש"ח, הרשויות הישראליות גילו שהקרקע נמצאת בבעלות פלסטינית פרטית.³²³ המבקר אינו מציין באיזה אזור תעשייה מדובר, והדו"ח לא כלל מידע על תגובות הרשויות הישראליות לחשיפה זו, אם הייתה כזו. אולם, בדו"ח מצוטט עוזר יועמ"ש איו"ש, שאמר כי זו "הינה פרשה חמורה מאוד. דא עקא, חומרתה איננה מעידה על חריגותה".³²⁴ על-פי מסד נתונים ממשלתי שהודלף, אזורי התעשייה אלפי מנשה, שילה ובית אל נבנו באופן חלקי או מלא על קרקע פלסטינית פרטית, וכך גם מבני תעשייה עצמאיים בכמה התנחלויות אחרות.³²⁵

בדו"ח מאוחר יותר של מבקר המדינה הופיע המקרה של אזור התעשייה ניצני שלום, שלאף אחד מן המפעלים הפועלים בו אין את האישורים הנדרשים לשם כך ורבים מהם נבנו ללא אישור, לרבות על 25 דונם של קרקע פלסטינית פרטית.³²⁶ אולם בן ציון גשורי, מנכ"ל תעשיות גשורי, מפעל פטרוכימי הפועל באזור תעשייה זה, הסביר בדיון בכנסת בשנת 1999 כי החברה שלו, שעל פעילותה בתוך תחומי ישראל נמתחה בעבר ביקורת והיא נחקרה בידי המשרד לאיכות הסביבה, הועברה להתנחלות "בעידוד הממשלה", ונאמר לו כי מדובר באזור תעשייה מאושר.³²⁷ על אף שאזור התעשייה אינו חוקי על-פי החוק הישראלי, משרד הביטחון העביר 300,000 ש"ח מכספי הציבור לעמותה פרטית המנהלת את אזור התעשייה לצורך שיפוץ כביש.³²⁸ אזור התעשייה ברקן, שהוא בין אזורי התעשייה הגדולים בהתנחלויות, נבנה באופן חלקי לכל הפחות על קרקע פרטית בבעלות פלסטינית, אולם ישראל מסרבת להכיר בתביעת הבעלים על הקרקע.³²⁹

³²¹ מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 2012, עמ' 1699. ראו גם Ilene Prusher, "Israel's Absentee Property Law Exposes an Absence of Morality in Jerusalem," *Haaretz*, June 7, 2013, <http://www.haaretz.com/blogs/jerusalem-vivendil/premium-1.528427> (כניסה לאתר ב-30 ביוני 2015).

³²² ראו Human Rights Watch, "שכח ממנו, הוא לא כאן" (פברואר 2012) <http://www.hrw.org/he/report/2012/02/05/256293>. אחת הדוגמאות לכך היא רשימה שחורה של שמותיהם של יותר מאלפיים פלסטינים שניהל הצבא הישראלי כדי למנוע מהם לשוב לאדמותיהם, בדיוק משום החשד שיהיה ביכולתם לתבוע בעלות על קרקע בבקעת הירדן. ראו Akiva Eldar, "Military Admits 'Blacklist' of Palestinians Who Left West Bank During Six-Day War," *Haaretz*, July 5, 2006, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/ministry-admits-blacklist-of-palestinians-who-left-west-bank-during-six-day-war-1.192233> (כניסה לאתר ב-17 באוקטובר 2015).

³²³ מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור, דוח שנתי 56א, 2005, עמ' 221, <http://old.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=433&id=2&contentid=&parentcid=undefined&sw=1280&hw=730> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³²⁴ שם.

³²⁵ לדוגמה באשכולות ובגבעת זאב. בסיס הנתונים של שפיגל זמין במלואו בעברית באתר האינטרנט של ארגון שלום עכשיו: <http://www.peacenow.org.il/content/%D7%93%D7%95%D7%97-%D7%A9%D7%A4%D7%99%D7%92%D7%9C> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³²⁶ מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 2012, עמ' 1668. ראו טלי חרותי-סובר, "אני עובד לצד יהודי. הוא מקבל את כל הזכויות - אני לא מקבל כלום", הארץ, 4 ביוני 2015, <http://www.themarker.com/career/1.2651610>. לסקירה של תנאי ההעסקה בניצני שלום.

³²⁷ ישיבת ועדת הפנים והגנת הסביבה, פרוטוקול מס' 2, 29 בנובמבר 1999.

³²⁸ מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 2012, עמ' 1692.

³²⁹ ראו המקרה של סולימאן שמלאווי בפרק 4.

השפעתם הכלכלית של אזורי התעשייה

מטרתם המוצהרת של אזורי התעשייה של ההתנחלויות היא לפתח את הכלכלה המקומית ב"יהודה ושומרון" ולספק פתרונות תעסוקה למתנחלים.³³⁰ בתיאור זה המופיע באתר האינטרנט של כמה אזורי תעשייה של ההתנחלויות מזכרות מטרות אלה. באתר של אזור התעשייה ברקן, לדוגמה, מצוין כי "הקשר הישיר בין המפעלים [באזור התעשייה] לתושבים המקומיים מסייע רבות למציאת מקומות עבודה ולקליטת משפחות חדשות בשומרון", וכן נאמר בו כי "60% מהפועלים הם יהודים ורובם מאזור השומרון".³³¹ בדומה, אתר האינטרנט של אזור תעשייה גוש עציון מצהיר שנוצר כך ש"סייע לפיתוח דמוגרפי והתיישבותי באזור גוש עציון ויאפשר מתן פתרונות תעסוקה ליישובי גוש עציון והסביבה".³³² נוסח זה מופיע באתר האינטרנט של אזור תעשייה שלישי של ההתנחלויות, שח"ק.³³³

אף שרובם הגדול של המפעלים באזורי תעשייה של ההתנחלויות הוא בבעלות ובניהול ישראלים, רוב המכריע של כוח העבודה הוא פלסטיני. בשנת 2013 רק 6.8% מהמתנחלים עבדו בייצור, כרייה וחציבה, ורק חלק זעום מתוכם, 0.6%, עסקו בחקלאות, ייעור ודיג.³³⁴ בשנת 2009, מתוך 17,000 בני אדם שהועסקו רשמית בהתנחלויות, 11,000 היו פלסטינים.³³⁵ על-פי מבקר המדינה, סביר כי מספר העובדים בפועל גדול בהרבה, שכן לפלסטינים רבים העובדים באזורי תעשייה של ההתנחלויות אין היתרים ולפיכך הם אינם נכללים בנתונים הישראליים הרשמיים.³³⁶ שני בעלי תפקידים רשמיים באיגודי עובדים פלסטיניים שרואיינו על-ידי ארגון Human Rights Watch העריכו כי אחוז הישראלים העובדים באזור התעשייה ברקן נמוך בהרבה מ-60% המצוינים באתר האינטרנט שלו.³³⁷

למעשה, בעלי עסקים ומנהלים מצינים כי זמינותו של כוח עבודה פלסטיני זול לביצוע תפקידים עתירי-עבודה היה הגורם העיקרי שמשך אותם לאזורי תעשייה של ההתנחלויות.³³⁸ על-פי נתונים ישראליים רשמיים, 75% מהמשרות בתעשייה בהתנחלויות הן משרות "בטכנולוגיה מסורתית ומעורבת-מסורתית", אחוז גבוה בהרבה משיעורן של משרות אלה בכל אזור בישראל.³³⁹ כל אזורי התעשייה מוגדרים כשטחים צבאיים סגורים, ולפיכך עובדים פלסטינים חייבים לקבל היתר כדי להיכנס אליהם, אולם היתרים אלה קלים להשגה הרבה יותר מאשר היתרי הכניסה לישראל.³⁴⁰

³³⁰ ר' בפרק 3, "התפתחות המדיניות הישראלית בכל הנוגע לכלכלה הפלסטינית".

³³¹ "מידע כללי", אזור התעשייה ברקן, <http://www.shomron.org.il/?CategoryID=308&ArticleID=1253> (כניסה לאתר ב-5 ביולי, 2015). באתר מודגש גם כי "העסקת הפועלים הפלסטינים מסייעת רבות ליצירת אווירת שכנות טובה יחסית, דבר הנלמד מהעובדה שבכל שנות האינתיפאדה, אזור התעשייה פעל באופן סדיר לחלוטין".

³³² "תעשייה", החברה לפיתוח גוש עציון, <http://www.gush-etzion.co.il/departments/industry/> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר, 2015).

³³³ מידע כללי, "אזור תעשייה שחק", מועצה אזורית שומרון, <http://www.shomron.org.il/?CategoryID=309&ArticleID=2787> (כניסה לאתר ב-21 בדצמבר 2015).

³³⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מועסקים לפי ענף כלכלי, (סיווג 2011) מחוז ונפת מגורים, 2013, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=st12_14x&CYear=2014.

³³⁵ "מספר העובדים הפלסטינים המועסקים באזורי התעשייה באזור יהודה ושומרון", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 23 בנובמבר 2009, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02501.pdf> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³³⁶ מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 2012, עמ' 1684. ארגון קו לעובד מעריך כי כ-10,000 פלסטינים עובדים בהתנחלויות ללא היתרים, רובם בחקלאות באזור בקעת הירדן. קו לעובד, "העסקת פלסטינים בישראל ובהתנחלויות - מגבלות, כבילה ופגיעה בזכויות", אוגוסט 2012, עמ' 30.

³³⁷ ראינו שערך ארגון Human Rights Watch עם מחמוד עלי שאערי, מנהל, הפדרציה הפלסטינית הכללית של איגודי הסחר (PGFTU) - קלקיליה, 13 בדצמבר 2014; ועם עלאא מוחמד יונס, מנהל, הפדרציה הפלסטינית הכללית של איגודי הסחר (PGFTU) - סלפית, 14 בדצמבר 2014.

³³⁸ אחד מבעליה של חברה לייצור טקסטיל באזור תעשייה של ההתנחלויות המוצג כמקרה לדוגמה בדו"ח, אמר לארגון Human Rights Watch כי הגישה לכוח עבודה פלסטיני הייתה המניע העיקרי שלו לקביעת מיקום המפעל בהתנחלויות. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch בהודו השרון, ישראל, 10 ביוני 2015. תפיסה זו עולה בקנה אחד עם דיווחים בתקשורת. ראו למשל אשר שכטר, "ויכוח על ההתנחלויות? אירופה צריכה לתת לנו בונוס - לא קנס", דה מרקר, 8 באוגוסט 2013, <http://www.themarker.com/markerweek/1.2092600> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015); תני גולדשטיין, "התנתקות? אזור התעשייה ברקן דווקא מתרחב", Ynet, 24 בדצמבר 2004, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3021591,00.html> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³³⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "משרות בתעשייה, לפי עמדה טכנולוגית ונפה, 2011", שנתון סטטיסטי לישראל 2014, http://www1.cbs.gov.il/shnaton65/map/20_01e.pdf (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁴⁰ מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 2012, עמ' 1684.

חברות באזורי תעשייה של התנחלויות נהנות גם מדמי שכירות וממסי נדל"ן הנמוכים ככלל מאלה הנהוגים בישראל. באזור התעשייה ברקן למשל נע שכר הדירה למ"ר בשנת 2012 בין 24 ל-27 ש"ח, בהשוואה ל-43 ש"ח למ"ר באזורי תעשייה בקיסריה ובראש העין, שני אזורי התעשייה הקרובים ביותר בתוך ישראל; המסים השנתיים בברקן עמדו על 47 ש"ח למ"ר, בהשוואה למאה ש"ח בראש העין.³⁴¹ אזור התעשייה עטרות שבמזרח ירושלים זול אפילו יותר: דמי השכירות בו עומדים על 23 ש"ח למ"ר והמסים נעים בין 74 ל-85 ש"ח למ"ר, בהשוואה ל-92 עד 140 ש"ח באזורים אחרים בירושלים.³⁴² על אף שכוחות השוק הם המכתיבים את המחירים הנמוכים יותר בהתנחלויות, מחירי השוק מושפעים מההשקעה הראשונית המינימלית של ישראל ברכישת הקרקע, חסכון שהמדינה מעבירה לעסקים. ממשלת ישראל מעניקה חבילת הטבות המצמצמת עוד יותר את העלויות באזורי תעשייה של התנחלויות, ואשר ניתנת מכוח הגדרתם של כמעט כל אזורי התעשייה בהתנחלויות כ"אזורי עדיפות לאומית א" על-ידי הממשלה, כפי שיוסבר בפירוט רב יותר בפרק 3 בדו"ח זה.

חברות רבות בהתנחלויות מצמצמות את עלויותיהן עוד יותר בכך שהן מנצלות את ההקשר המשפטי המורכב ואת הוואקום הרגולטורי הקיים בהתנחלויות, כמתואר בפרק 6 בדו"ח זה, העוסק בהפרת זכויות עובדים.

היעדר בהירות משפטית ופיקוח ממשלתי בהתנחלויות יצרו "גן עדן זיהומי" לתעשיות עתירות זיהום, כמו החברות הפטרוכימיות הפועלות באזור התעשייה ניצני שלום.³⁴³ בדו"ח של האו"ם משנת 2014 צוין כי "אריאל מזרימה שפכים של פסולת נוזלית ושפכים תעשייתיים לתוך אפיק נחל ואל קרקע חקלאית, והופכת אותה למזוהמת ולא ניתנת לעיבוד".³⁴⁴ במהלך השנים החלו מתנחלים לפעול בסוגיית ההשפעה הסביבתית של התעשייה בהתנחלויות, כיוון שגם הם סובלים מהירידה באיכות האוויר והמים.³⁴⁵ אולם, כפי שמוסבר בפירוט בפרק 6 העוסק בהפרת זכויות עובדים, בעיית ההסדרה והפיקוח נבדלת במידה מסוימת מההפרות האחרות המתוארות בדו"ח זה: בעוד עסקים בהתנחלויות יכולים וצריכים להימנע מאפליה של עובדים פלסטינים לרעה, ארגון Human Rights Watch סבור כי הדבר לא יגרע מהכשל שלהם בכל הנוגע לעמידה בחובותיהם כעסקים. זאת כיוון שאינם יכולים להימנע מההפרות האחרות המתוארות בדו"ח זה.

חקלאות ההתנחלויות

רוב הפעילות החקלאית בהתנחלויות מתבצעת בבקעת הירדן ובאזור ים המלח, שטח המתפרס על-פני 120 קילומטרים לאורך הגדה המערבית ונהר הירדן, היוצר את הגבול הטבעי עם ירדן.³⁴⁶ באזור זה,

³⁴¹ עלויות דמי השכירות בקיסריה ובראש העין כוללות דמי ניהול שאינם נגבים בברקן. מיכל מרגלית, "באזורי התעשייה בהתנחלויות לא מתרגשים מסימון המוצרים", גלובס, 21 במאי 2012, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000750150> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁴² שם. באתר האינטרנט של אזור התעשייה עטרות נאמר: "עלויות הקרקע, ההוצאות והפיתוח, כמו שכר הדירה, נמוכים משמעותית מאלה שבשאר אזורי התעשייה, ואזור התעשייה "דורג לאחרונה כך שישלם את השיעור הנמוך ביותר של מסי נדל"ן בעיר". "The Atarot Industrial" (http://www.biojerusalem.org.il/database_tpi.asp?ID=5_Area) (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁴³ מבקר המדינה ציטט דו"ח של המנהל האזרחי שהתפרסם בשנת 2010 ובו נמצא כי באזור התעשייה ניצני שלום אין למעשה שום אכיפה סביבתית: "היעדר טיפול בשפכים תעשייתיים בכל אזור התעשייה; הטיפול בשפכים סיטריים נעשה באמצעות בורות ספיגה; ממספר מפעלים עולים מפגעי ריח... אחזקת חומרים מסוכנים בשטח פתוח שאינו מגודר ולא בתוך מבנה; זרימת תשטיפים מפסולת המאוחסנת בשטח פתוח, דבר המהווה מפגע חמור מאוד; ומחזור מכלים ללא טיפול ראוי בשאריות חומרים מסוכנים המצויים בהם". מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 2012, עמ' 1691-1692.

³⁴⁴ Report of the United Nations Secretary-General, "Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan," UN Doc. A/HRC/25/38, February 12, 2014, p. 13-14. See also Friends of the Earth International, "Environmental Nakba: Environmental injustice and violations of the Israeli occupation of Palestine," September 2013, <http://www.foei.org/resources/publications/publications-by-subject/human-rights-defenders-publications/environmental-nakba> (accessed November 6, 2015).

³⁴⁵ Tovah Lazaroff, "Settlers: Extend Israel Environment Laws to W. Bank," *Jerusalem Post*, June 17, 2013, <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Settler-heads-Extend-Israeli-environmental-law-to-W-Bank-316786> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁴⁶ לדיון מפורט יותר בהתנחלויות החקלאיות בבקעת הירדן, ראו ארגון Human Rights Watch, *בשלים לניצול*, אפריל 2015, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/isrpal0415he_4up.pdf.

המהווה 30% מהגדה המערבית, יש קרקע פורייה ותחתיו מצוי אקוויפר. ישראל החלה להקים התנחלויות באזור זה כבר בשנת 1968, מיד לאחר מלחמת 1967, כחלק מתכנית שהתוותה על-ידי יגאל אלון, סגן שר הביטחון דאז. התכנית כללה הקמה של יישובים חקלאיים לכל אורך הבקעה כדי להבטיח את הנוכחות הישראלית לצד מה שאלון כינה "גבולות בני הגנה".³⁴⁷

המדינה השתלטה על קרקע עבור התנחלויות חקלאיות במספר דרכים, לרבות השתלטות על 5,000 דונם של קרקע פלסטינית פרטית.³⁴⁸ בשנת 2013 דיווח מבקר המדינה כי ראש המנהל האזרחי ציין במכתב לבעלי תפקידים בממשלה שרוב הפעילות החקלאית בהתנחלויות מתבצעת על קרקע שלא יועדה לחקלאות או על קרקע פלסטינית פרטית:

מרבית החקלאות באיו"ש מבוססת על חוזי ההסתדרות הציונית ללא חוזים ישירים למול הממונה כשחלק ניכר מחוזים אלו אינם מיועדים כלל לחקלאות או שנתנו על אדמות פרטיות.³⁴⁹

ההתנחלויות החקלאיות נהנות מהקצאה ישראלית מפלה של קרקע ומים למתנחלים ומהיעדר פיקוח ממשלתי על תנאי עבודה. בבקעת הירדן ובאזור ים המלח גרים רק 9,500 מתנחלים, הפזורים ביותר מארבעים התנחלויות (לרבות "מאחזים").³⁵⁰ לעומתם, חיים באזור זה בין שישים לשמונים אלף פלסטינים, המהווים כ-90% מהאוכלוסייה. אולם, ישראל מונעת מהם להקים מבנים, לעבד אדמות או לרעות עדרי צאן בכ-87% מהקרקע באזור זה, שאותם היא מיעדת לשימוש בלעדי של התנחלויות או של הצבא.³⁵¹

התעשייה החקלאית עתירת-המים של ההתנחלויות אף מסתמכת במידה רבה על מים הנשאבים מאקוויפר המצוי כולו בשטח הגדה המערבית, וישראל מסבסדת את עלות שאיבת המים ואספקתם. האקוויפר המזרחי המשתרע מתחת לבקעת הירדן מכיל כשליש ממשאבי המים התת-קרקעיים של הגדה המערבית. על-פי בצלם, 9,500 המתנחלים בבקעת הירדן צורכים כ-44.8 מיליון מ"ק מים בשנה, כמות השווה לשליש מצריכת המים השנתית של כלל האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית, המונה 2.6 מיליון נפש.³⁵² בצלם מצא גם שבשנת 2011 ישראל הקצתה למשק הבית הממוצע בהתנחלויות בבקעת הירדן כמות מים הגדולה פי 7.5 מזו שצורך משק הבית הפלסטיני הממוצע באזור זה (450 ליטר ליום

³⁴⁷ תכנית אלון התנגדה להתנחלויות ברוב חלקיה האחרים של הגדה המערבית, למעט גוש עציון והרי חברון. היא היוותה בסיס למדיניות ההתנחלות הישראלית עד לעלייתו לשלטון של מנחם בגין בשנת 1977. ראו הערת שוליים מס' 4. בעשורים האחרונים מתקיים דיון סוער בקרב הממסד הביטחוני בישראל בנוגע לחשיבותה של בקעת הירדן לצורכי ביטחון בהינתן ההתקדמות הטכנולוגית בייצור כלי נשק. ראו, לדוגמה, David Newman, "Borderline Views: The Implications of Annexing the Jordan Valley," *Jerusalem Post*, January 6, 2014, <http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/Borderline-Views-The-implications-of-annexing-the-Jordan-Valley-337289> (כניסה לאתר ב-30 ביוני 2015).

³⁴⁸ בחודש אוקטובר 2013 עתרו יורשיהם של בעלי הקרקע הפלסטינים לבג"ץ בדרישה שהקרקע תושב לידיהם. ב-20 באפריל 2015 הורה בג"ץ למדינה להסביר מדוע לא השיבה את הקרקע, על אף שהודתה שהיא בבעלות פרטית. חיים לוינסון, "בית המשפט העליון למדינה: נמקו מדוע לא יקבלו פלסטינים בחזרה את אדמותיהם בבקעה", הארץ, 20 באפריל 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2618298> (כניסה לאתר ב-23 באוקטובר 2015).

³⁴⁹ מבקר המדינה, דוח שנתי 63', "היבטים בפעילות יחידת הממונה על הרכוש הממשלתי והנטוש באזור יהודה והשומרון", עמ' 169, <http://old.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=643&id=2&contentid=&parentcid=undefined&sw=1280&hw=954>.

³⁵⁰ קשה לקבוע את מספרם המדויק של המתנחלים כיוון שלפחות שבע מההתנחלויות הוקמו ללא הרשאה ישראלית רשמית והן נחשבות ל"מאחזים" לא חוקיים על-פי החוק הישראלי, אולם ישראל מספקת להם מים, חשמל וכבישי גישה, כמו-גם ביטחון. ראו בצלם, **נישול וניצול**, עמ' 8, http://www.btselem.org/sites/default/files/201105_dispossession_and_exploitation_heb.pdf (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁵¹ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים, "דף נתונים הומניטרי על אזור בקעת הירדן וים המלח, פברואר 2012", https://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_jordan_valley_factsheet_february_2012_hebrew.pdf (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015); ראו גם "רקע על בקעת הירדן", בצלם, 18 במאי 2011, http://www.btselem.org/hebrew/jordan_valley (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁵² בצלם, **נישול וניצול**, מאי 2011, עמ' 21-22, המתבסס על נתוני הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה, "Annual Available Water Quantity by Region and Source, 2008", בתוך השנתון הסטטיסטי מס' 10, 2009, עמ' 516. הנתונים של הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה לקוחים למעשה משנת 2008 אולם גורם רשמי ברשות הממשלתית למים ולביוב של ישראל אמר לבצלם כי בשנת 2008 לא חלו "שינויים משמעותיים" בהקצאות להתנחלויות אלה בהשוואה לשנים קודמות.

לעומת שישים ליטר ליום).³⁵³ הגבלת גישתם של חקלאים פלסטינים למים ומחירי המים הגבוהים שהם משלמים לעומת המתנחלים פגעו קשה במשקיהם החקלאיים ובפרנסתם.³⁵⁴

נראה כי תנאי העבודה של פלסטינים המועסקים במשקים חקלאיים בהתנחלויות גרועים אף מאלה של פלסטינים המועסקים באזורי תעשייה של התנחלויות. לפחות 6,000 פלסטינים עובדים בהתנחלויות חקלאיות בבקעת הירדן, ובעונת הקטיפ מספרם כפול, כך לדברי מתנחלים מאזור זה.³⁵⁵ בדו"ח "בשלים לניצול: עבודת ילדים פלסטינים בהתנחלויות חקלאיות ישראליות בגדה המערבית", שפרסם ארגון Human Rights Watch לאחרונה, מצא הארגון כי רוב העובדים הפלסטינים במגזר החקלאי בהתנחלויות השתכרו בין שישים לשבעים ש"ח ליום, כשליש משכר המינימום בישראל, ולא קיבלו ביטוח רפואי או תנאים סוציאליים אחרים.³⁵⁶ בדו"ח צוין גם כיצד הוואקום הרגולטורי יוצר סביבה המאפשרת עבודת ילדים.³⁵⁷ תחקיר עיתונאי שפורסם לאחרונה בעיתון הישראלי הכלכלי "דה מרקר" מצא בדומה לכך שפלסטינים רבים המועסקים בהתנחלויות חקלאיות עובדים 16 שעות ביום במשך שבעה ימים בשבוע, עבור שמונה ש"ח לשעה – שלישי משכר המינימום הישראלי.³⁵⁸ החשיפה הובילה לדיון בכנסת בנושא תנאי העבודה במגזר החקלאי בהתנחלויות, שתוארו על-ידי כמה חברי כנסת כ"עבודות מודרנית".³⁵⁹ בחודש יולי 2015 זנחה מפלגת הימין "הבית היהודי" את מאמציה להחיל את חוקי העבודה הישראליים בגדה המערבית, על-פי הדיווח משום שהחקלאים טענו שאם יידרשו לשלם לפלסטינים בהתאם לנדרש בחוק הישראלי הדבר יביא אותם לכדי פשיטת רגל.³⁶⁰

³⁵³ בצלם, **כבתוך שלה**, יוני 2013, עמ' 63. הנתונים מבוססים על ספר הקצאת המים השנתי של רשות המים הישראלית ועל דו"ח של הרשות הפלסטינית על בקעת הירדן.

³⁵⁴ ראו ארגון Human Rights Watch, **נפרדים ולא שווים**, עמ' 14-15, **ובשלים לניצול**, עמ' 21-26 (בנוסח האנגלי).

³⁵⁵ "Jordan Valley Settlements Hurt by Boycott Campaign," Ynet News, January 11, 2014, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4475446,00.html> (accessed July 1, 2015).

³⁵⁶ ארגון Human Rights Watch, **בשלים לניצול**, עמ' 3.

³⁵⁷ שם.

³⁵⁸ טלי חרות-סובר, "8 שקלים בשעה, 16 שעות ביום, 7 ימים בשבוע - בלי תנאים סוציאליים", דה מרקר, <http://www.themarker.com/career/1.2317621> (כניסה לאתר ב-1 ביולי 2015).

³⁵⁹ ישיבת ועדת העבודה והבריאות של הכנסת, פרוטוקול מס 23327 במאי 2014.

³⁶⁰ חיים לוינסון, "בלחץ חקלאים בבקעה: בנט נסוג מהחלת דיני העבודה בשטחים", הארץ, 21 ביולי 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/politi/.premium-1.2688436> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

נספח 2: חופש התנועה והגבלת הגישה לאדמות

עסקים המעורבים בהרחבת התנחלויות תורמים להפרת זכויותיהם של פלסטינים, וזאת בנוסף על הפרת זכויותיהם של בעלי הקרקע שעל אדמותיהם ישראל השתלטה. הפלסטינים מנותקים למעשה משטחי קרקע נרחבים, שברבים מהם ישראל מכירה כקרקע פלסטינית פרטית, באמצעות גדרות המקיפות התנחלויות. הגבלות אלה פגעו בפרנסתם של אלפי פלסטינים, והן ממחישות היטב כיצד מעורבות של בעלי עניין פרטיים בהרחבת התנחלויות פוגעת בפלסטינים.

מאז הוקמה ההתנחלות אריאל הקימה ישראל סביבה שלוש גדרות ביטחון, כשהיא מרחיבה בכל פעם את השטח שהן תוחמות: הגדר הראשונה הוקמה בשנת 1980, השנייה בשנת 1993, והאחרונה שבהן, גדר ההפרדה, הוקמה בשנת 2004.³⁶¹ ישראל השתלטה על חלק מהקרקעות הפרטיות לצורך תוואי הגדר, אם כי היא מעולם לא הפקיעה אותן רשמית. היא גידרה ביעילות אלפי דונם של קרקע וחצצה בינם לבין בעליהם, הכפופים כיום למערכת סבוכה של הגבלות מנהליות על הגישה לאדמותיהם.³⁶² בשנת 2004 חצצה גדר ההפרדה שהוקמה סביב אריאל בין פלסטינים לבין 9,000 דונם מאדמותיהם – 3,500 דונם היו בבעלות חקלאים מסלפית, והיתר השתייכו לכפרים הסמוכים חארס, כיפל חארס, איסכאכא, מרדא וקירה.³⁶³

תוואי הגדרות והחומות המקיפות התנחלויות, המוצדק לדברי הרשויות משיקולים ביטחוניים, מקיף לעתים קרובות עתודות קרקע שנועדו לאפשר את הרחבת השטחים המקיפים אזורים עסקיים ואזורי מגורים בהתנחלויות. הגדרות מוצבות במרחק של מאות ואפילו אלפי מטרים משולי השטחים הבנויים בהתנחלויות, וכך יוצרות את מה שהצבא הישראלי מכנה "אזור חיץ" או "מרחב תפר" החיוני לטענתו כדי למנוע ממחבלים להסתכן להתנחלויות.³⁶⁴ הטענה הרשמית היא כי כל מכשול המקשה על חקלאים פלסטינים להגיע לאדמותיהם הוא זמני ו"הגדר לא נותנת סנטימטר אחד להתנחלות".³⁶⁵

אולם, בצלם ניתח את תוואי מכשול ההפרדה סביב 12 התנחלויות, לרבות אריאל, ומצא בכל אחד מהמקרים כי תוואי הגדר תואם במדויק לגבולות של תכניות ההרחבה של ההתנחלויות. המקרה של האחים עפאנה, שנידון לעיל, ממחיש את אחת הדרכים שבהן עלולים מתנחלים לפעול להרחבת התנחלות על קרקע שבין הגדר לבין ההתנחלות הקיימת, ושומט את הקרקע מתחת לטיעון בדבר "מרחב ההתערעה" הנחוץ לצורכי ביטחון. במספר מקרים קיבל בג"ץ את הטענה שהצבא תכנן את תוואי גדר ההפרדה, ולפיכך את היקף האדמות של פלסטינים שיוקפו על-ידה, באופן שיהלום את תכניות ההרחבה של התנחלויות ולא כדי לתת מענה לשיקולי ביטחון.³⁶⁶ במקרה אחד ציין בג"ץ כי תוואי גדר ההפרדה המקיף את תכניות ההרחבה סותר את הרציונל הטופוגרפי של הצבא עצמו בכל הנוגע לתוואי הגדר במקומות אחרים, והופך את מיקומה לבטוח פחות מאשר לו תוכנן התוואי בהתחשב בהתנחלות הקיימת

³⁶¹ חלק מהמראיונים אמרו שישאל מעולם לא הקימה את הגדר השנייה, אולם ארגון Human Rights Watch לא הצליח לאמת טענה זו. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ניזאם שתאיה, סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁶² צו תפיסה 45/04 ת' תפס קרקע מדרום וממזרח לאריאל עבור תוואי גדר ההפרדה, צו תפיסה 32/05 ת' תפס קרקעות מצפון לאריאל וצו 178/05 ת' תפס קרקעות מדרום מערב להתנחלות. המידע התקבל מהמנהל האזרחי על-ידי דרור אטקס.

³⁶³ בצלם ובמקום, במסווה של ביטחון: הרחבת התנחלויות בחסות מכשול ההפרדה, דצמבר 2005, עמ' 82, http://www.btselem.org/download/200512_under_the_guise_of_security_heb.pdf (כניסה לאתר ב-5 בדצמבר 2015). ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דיראר עפאנה ואיבראהים עפאנה, סלפית, 17 בדצמבר 2014.

³⁶⁴ אחת הדוגמאות לכך היא המקרה של בית סוריק, כפר פלסטיני השוכן מצפון מערב לירושלים. ישראל השתלטה על כמעט 5,000 דונם מאדמות הכפר לצורך גדר ההפרדה, אשר תחצוץ בין תושבי הכפר לבין 37,000 דונם נוספים, ש-26,500 מהם הם קרקע חקלאית שעובדה במשך דורות רבים. השופט אהרון ברק פסק כי הפגיעה בתושבים המקומיים היא בלתי מידתית וקבע שיש צורך ב"בחינה מחודשת של תוואי הגדר, על-פי אמות המידה של מידתיות עליהן עמדנו". בג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח' (30 ביוני 2004), פס' 85, <http://elyon1.court.gov.il/Files/04/560/020/a28/04020560.a28.pdf> (כניסה לאתר ב-6 בנובמבר 2015).

³⁶⁵ בצלם ובמקום, במסווה של ביטחון, דצמבר 2005, עמ' 8.

³⁶⁶ "בתכנון התוואי באזור ניתן משקל לקיומה של תכנית הנמצאת בהליכי תכנון, אך טרם ניתן לה תוקף", שם, עמ' 11, ציטוט מבג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פסקה 17.

בלבד.³⁶⁷ מייסד תנועת "גדר לחיים", שהוקמה על-מנת להפעיל על ממשלת ישראל לחץ להקים גדר הפרדה בין ישראלים לפלסטינים בגדה המערבית, הצהיר בשנת 2012: "כמובן שלגדר יהיו גם השלכות פוליטיות... ככל שתשאיר יותר קרקע בין הגדר לבין הקו הירוק – כך תוכל לשאת ולתת יותר מאוחר יותר".³⁶⁸

באריאל, כל גדר שהוקמה פלשה לתוך אדמה פלסטינית נוספת, ככל שהתרחבה ההתנחלות.³⁶⁹ בחודש יולי 2005, בשנה שלאחר הקמת גדר ההפרדה, אמר ראש הממשלה דאז אריאל שרון בעת ביקור באריאל: "אני חוזר ומבהיר שהגוש הזה הוא אחד החשובים ביותר והוא יהיה לעולם חלק ממדינת ישראל... היום באתי כדי לעשות כל מאמץ לבדוק כיצד ניתן להרחיב את העיר ולחזק את הגוש הזה כמו שאני עושה ואעשה בגושים האחרים".³⁷⁰

השפעת ההגבלות על גישת חקלאים לאדמותיהם

ארגון Human Rights Watch ראיין 14 חקלאים מהעיירה סלפית והכפר מרדא, שהגדר של אריאל חסמה את גישתם לאדמות בבעלותם; בנוסף, הרשויות הישראליות השתלטו על חלק מאדמותיהם של חקלאים אלה. בכל אחד מהמקרים, החקלאים תיארו כיצד ההגבלות הישראליות על הגישה לקרקע פלסטינית הביאו לירידה דרסטית בתנובת הגידולים שלהם, במידה כזו ששניים מהחקלאים שעמם שוחח ארגון Human Rights Watch חדלו לחלוטין לעבד חלק מאדמתם או את כולה. זאת, על אף החשש שישראל תכריז עליה אדמת מדינה, בטענה שאינם מעבדים אותה באורח מתמשך.³⁷¹ החקלאים רשאים להגיע לאדמתם פעמיים או שלוש בשנה, למספר ימים מוגבל, וההיתר לכך שהם מקבלים מהצבא הישראלי מכונה "תיאום". בשנת 2014 הקצה הצבא לפלסטינים פחות משמונה ימים כדי למסוק את הזיתים באדמות שנחסמו בפניהם על-ידי גדר ההפרדה, בין 15 ל-25 באוקטובר 2015, למעט יום שישי אחר הצהריים ויום שבת.³⁷² אם יורד גשם בימים שבהם מתיר הצבא גישה בשנה מסוימת, החקלאים אינם יכולים לעבוד, אולם הצבא אף פעם אינו מאריך עקב זאת את התקופה שבה מותרת הגישה. כל החקלאים שרואיינו הסבירו שמשך הזמן שהצבא הישראלי מקצה הוא בלתי מספיק בעליל. לדבריהם, עונת המסיק צריכה להימשך לפחות חודשיים ולהם נדרש חודש כדי לבצע את המסיק באדמתם כיאור.

חקלאים התלוננו גם שבימים שבהם הצבא מתיר להם גישה לאדמתם, הוא פותח את השערים רק פעמיים ביום למשך כמחצית השעה בכל פעם.³⁷³ השערים אמורים להיפתח בשעה 08:00 בבוקר ולהיסגר בשעה 14:00, אולם לעתים החקלאים נאלצים להמתין ארבע או חמש שעות עד שהשערים נפתחים, ואז אינם יכולים לעזוב עד שייפתחו שוב אחר הצהריים.³⁷⁴ הצבא אינו מתיר מעבר של מכוניות, אפילו שאדמתם של חלק מהחקלאים מרוחקת מהשער כמה קילומטרים.³⁷⁵

מקצת החקלאים אף הביעו חשש שהמכשול הפיזי בינם לבין אדמתם עלול להפוך לסירוב מוחלט להכיר בזכותם להגיע אל הקרקע או להוביל בסופו של דבר לסיפוחה. הצבא אוסר לרוב על החקלאים להביא

³⁶⁷ בג"ץ 8414/05, **אחמד עיסא יאסין ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'**, פסקה 38, <http://elyon1.court.gov.il/Files/05/140/084/n25/05084140.n25.HTM>.

³⁶⁸ Haggai Matar, "The Wall, 10 Year On: The Great Israeli Project," 972mag, April 9, 2012, <http://972mag.com/the-wall-10-years-on-the-great-israeli-project/40683/>.

³⁶⁹ ראיונות שערך ארגון Human Rights Watch עם חקלאים פלסטינים מהעיר השכנה סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁷⁰ משרד ראש הממשלה, "ראש הממשלה סייר בעיר אריאל", 21 ביולי 2005, <http://www.pmo.gov.il/MediaCenter/Events/Pages/event210705.aspx> (כניסה לאתר ב-2 בדצמבר 2015).

³⁷¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבד א-רחמאן ד. וניזאם שתאיה, סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁷² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבד ז., סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁷³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אוסאמה ח'ופאש, ראש מועצת הכפר מרדא, 29 במרס 2015.

³⁷⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ניזאם חכמאת, מרדא, 29 במרס 2015.

³⁷⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ראש מועצת הכפר מרדא, אוסאמה ח'ופאש, 29 במרס 2015. אדמתו של ח'ופאש, למשל, נמצאת במרחק של חמישה קילומטרים מהשער.

עמם טרקטורים, למעט טרקטור אחד בעונת המסיק. כיוון שהאזור נחשב ל"אזור חיץ", החקלאים זקוקים להיתר צבאי כדי לשתול עצים חדשים.³⁷⁶

עבד א-רחמאן ד. סיפר לארגון Human Rights Watch כי איבד חמישים דונם של קרקע שבהם גידל ירקות שורש, שישראל הקצתה לאריאל ולתשתית המקיפה אותה.³⁷⁷ הצבא השתלט על 15 דונם מאדמתו בשנת 1978 לצורך ההתנחלות המקורית של אריאל, ועל 35 הדונם הנותרים השתלט הצבא בשנות השמונים של המאה הקודמת עבור גדר הביטחון הראשונה. הוא זכה בתביעה שהגיש בדרישה ש-35 הדונם יושבו לרשותו – אולם הצבא שב והגביל את גישתו אליהם בשנת 1993, כשהקים את גדר הביטחון השנייה סביב ההתנחלות. מאז הוא חדל לחלוטין לעבד 35 דונם אלה. לדבריו, "יש יותר מדי מכשולים... הצבא לא נותן מספיק זמן [כדי לעבד את האדמה], אני לא יכול להכניס טרקטורים, והם לא מרשים לנו לנטוע עצי זית חדשים". הוא חושש כי אם הקרקע לא תעובד ישראל תכריז עליה אדמת מדינה, אולם אינו יכול להרשות לעצמו לעבדה. לדבריו, בשנת 2012 הוועד הבינלאומי של הצלב האדום קיים פרויקט שבמסגרתו סייע לחקלאים לנטוע עצים חדשים באדמתם.³⁷⁸ לדברי עבד א-רחמאן, חקלאים מסוימים הצליחו להתגבר על המכשולים המנהליים ולנטוע את העצים, אולם כל שתיליהם מתו מהיעדר השקיה מספקת.

עבד א-רחמאן הוא אב לשישה ילדים, שלושה מהם סטודנטים באוניברסיטה. כדי לעמוד בתשלומי שכר הלימוד, הוא מכר חמישה דונם מאדמתו. לדבריו, "פעם האדמה הייתה מכניסה כסף, אבל זה כבר לא מקור הכנסה". לדברי כמה חקלאים מסלפית, בכל דונם של קרקע ניתן לנטוע עשרים עצי זית; כל עץ יכול להניב כ-15 ליטרים של שמן זית בשנה, בערך של כשבעים דולר ארה"ב. לפיכך, ערך התנובה של כל דונם של עצי זית הוא 1,400 דולר ארה"ב בשנה. דונם של חטיה ניתן למכור ב-400 דולר ארה"ב. לדברי עבד א-רחמאן, "אם הייתה לי אפשרות לעבד את האדמה שלי מאז 1980, לא הייתי צריך למכור את חמשת הדונם כדי לשלם על החינוך של הילדים שלי".

ניזאם שתאיה, גם הוא חקלאי מסלפית, ירש שמונים דונם של קרקע מאביו ומסבו. בשלושים מהם היו מטעי זיתים ובחמישים יבולי שדה כמו חטיה ושעורה.³⁷⁹ הוא סיפר כי הצבא מגביל את גישתו לקרקע מאז הוקמה גדר ההפרדה בשנת 2004. לדבריו, הוא הפסיק לעבד את חמישים הדונם בשל ההגבלות על הגישה, שעליהן לא ניתן כמעט להתגבר. בשנת 2011 התברר לו שגורמים ישראליים רשמיים הכריזו על חמישים דונם אלה "אדמת נפקדים". הוא אמר כי המשיך לעשות כמיטב יכולתו בכל הנוגע לעצי הזית. מאוחר יותר הבריה חמישים שתילי זית חדשים לאדמתו ונטע אותם, אולם לדבריו הם מתו מהיעדר השקיה. ניזאם סיפר כי "לפני כן, שלושים הדונם של מטעי הזיתים שלי הניבו בדרך כלל 9,000 ליטרים של שמן" בשנה, שערכם כ-42,000 דולר ארה"ב. "השנה, הפקתי רק 450 ליטרים", ששוויים בערך 2,100 דולר ארה"ב. ניזאם, כמו חקלאים אחרים, חושש שישראל תחרים בסופו של דבר את אדמתו לחלוטין. ארגון Human Rights Watch בחן תמונות שצילם ניזאם ובהן נראים סימונים של סקר ישראלי על אדמתו, כמו-גם על אדמותיהם של פלסטינים אחרים. הוא אמר ששאל את הרשויות הישראליות מה מטרתם של סימונים אלה, אך נכון לחודש דצמבר 2014 לא זכה למענה. הוא וכמה חקלאים אחרים מסלפית אמרו שהם חוששים כי הסימונים מבשרים השתלטות.

בבעלותו של חקלאי נוסף, מחמוד ר., שלושים דונם ובהם 350 עצי זית, אך גדר ההפרדה שהוקמה בשנת 2004 חצתה את החלקה לשניים: 22 דונם נותרו ב"צד של אריאל" מעבר לגדר.³⁸⁰ "אפילו כשאני הולך לעבוד בשמונת הדונמים בצד הזה של הגדר, החיילים מגרשים אותי. הם איימו עליי שאם אחזור

³⁷⁶ ראיון טלפוני שערך ארגון Human Rights Watch עם סאאיד נזאל, עובד שטח של הוועד הבינלאומי של הצלב האדום באזור סלפית, 27 במרס 2015.

³⁷⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבד א-רחמאן ד., סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁷⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבד א-רחמאן ד., 22 במרס 2015. בשנת 2012 ניהל הוועד הבינלאומי של הצלב האדום תכנית של סיוע טכני ואספקת שתילים לחקלאים ב"אזורים בעייתיים כדי לשפר את גישתם של חקלאים" המתמודדים עם הגבלות ישראליות, כך לדברי סאאיד נזאל, עובד שטח של הוועד הבינלאומי של הצלב האדום באזור סלפית.

³⁷⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ניזאם שתאיה, סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁸⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מחמוד ר., סלפית, 16 בדצמבר 2014.

הם יירו בי ברגליים", לאחרונה, לדברי מחמוד, זה קרה בחודש פברואר או מארס 2013. אחמד א., חקלאי שבבעלותו 15 דונם של קרקע שגדר ההפרדה פיצלה לשניים, תיאר איומים דומים שקיבל: "חייל איים לירות ברגל שלי אם לא אסתלק. הם משקיפים עליך מהמגדל. אם הם רואים אותך מעבד [את הקרקע], הם אומרים לך ללכת משם".³⁸¹

מחמוד ממשיך לנסות לעבד את אדמתו, אולם בשל ההגבלות היא מניבה רק חלק מזערי מתנובתה בעבר. לדבריו, "אסור להכניס טרקטורים. אני יכול להשתמש רק בכלים ידניים. רק בעונת המסיק אני יכול להשתמש בטרקטור אחד כדי להעביר את הזיתים שמסקתי". מחמוד אמר שחיילים דחקו בו למכור את אדמתו למתנחלים.

חיילים באו אליי יותר מחמש פעם כדי לשאול אם אני רוצה למכור את הקרקע. הם אמרו "סתם אתה עובד ומתעייף. אם אתה מפחד מהרשות הפלסטינית, אנחנו נשלח אותך לירדן או לאמריקה וניתן לך כסף". סירבתי. איש זקן שהיה לידי לקח אדמה ביד שלו ואמר "זה שווה בשבילי יותר מכל הכסף בישראל".

בדומה לעבד א-רחמאן, עאבד ז., הוא חקלאי מבוגר שבבעלותו חמישים דונם של מטעי זיתים הנמצאים "מאחורי" הגדר המקיפה את אריאל. עאבד ז. אמר לארגון Human Rights Watch כי נאלץ למכור את אדמתו בשל מצוקה כלכלית. הוא סיפר כי מכר דונם אחד כדי לחתן את בנו. לדבריו, "אבא שלי וסבא שלי הסתמכו על האדמה בשביל אוכל. הלחם [שהכנו] בא מהחיטה. הם שתלו שומשום, שעועית".³⁸² הוא הוסיף: "אני אחד ממאות חקלאים באותו מצב".

³⁸¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד א., סלפית, 16 בדצמבר 2014.

³⁸² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבד ז., סלפית, 16 בדצמבר 2014.

נספח-3-15: מכתבים מ-Human Rights Watch ותשובות

Annex III: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 20, 2015

[REDACTED]
Chairman and Founder
[REDACTED]
[REDACTED]

Dear Mr. [REDACTED],

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to businesses engaged in activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, nongovernmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Our research indicates that [REDACTED] is currently constructing an apartment complex in the settlement of Ariel in the West Bank.

Consequently, I am writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views and comments in our forthcoming report.

According to your website, [REDACTED] is currently constructing Green Ariel, a six-building, 96-apartment complex in Ariel.³⁸³ Green Ariel, like all construction in Israeli settlements, is built on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.³⁸⁴ By constructing homes in an Israeli settlement, [REDACTED] would appear to be facilitating another Israeli violation of international law, the prohibition against the transfer by an occupying power "its own civilian population into the territory it occupies."³⁸⁵

Companies have a responsibility to protect and respect human rights. The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights articulate this as a responsibility to "avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities," as well as "seek to prevent or mitigate adverse human rights

---

³⁸³ [REDACTED]

³⁸⁴ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid.*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

³⁸⁵ Fourth Geneva Convention, article 49, para. 6.

impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts.” The Guiding Principles also direct companies to undertake adequate due diligence “in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts.”³⁸⁶

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. Does [REDACTED] conduct due diligence to determine the legal status of land it acquires and/or develops?
2. Does [REDACTED] receive subsidies or other preferential terms from the Israeli government or from the accompanying bank financing the project for development in Ariel due to its status as a National Priority Area? Do purchasers of Green Ariel apartments receive such preferential treatment indirectly benefitting [REDACTED]?
3. Does [REDACTED] pay land or other taxes to Ariel municipality? Please provide relevant details.
4. Does [REDACTED] have a human rights due diligence policy? If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,
Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

---

³⁸⁶ United Nations, Guiding Principles on Business and Human Rights (A/HRC/17/31), para. 17, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (accessed April 20, 2015).

Annex IV: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 20, 2015

Eliezer Priel
Chief Executive Officer
Hanson Israel
[REDACTED]

Dear Mr. Priel,

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to businesses engaged in activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, nongovernmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Our research indicates that Hanson Israel, a subsidiary of Heidelberg Cement, owns and operates a quarry in the occupied Palestinian territories. Consequently, I am writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views and comments in our forthcoming report.

According to Human Rights Watch's information, Hanson Israel, which Heidelberg Cement acquired in 2007, owns and operates Nahal Rabba quarry. The quarry, which extracts and crushes dolomite to produce about 4,000 tons of gravel a day, is located on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.³⁸⁷

Furthermore, international humanitarian law only permits an occupying power to extract resources territory it occupies for the benefit of the local population. Yet our research shows that Hanson pays Israel royalties for the resources it extracts in Nahal Rabba quarry and it appears that almost all of the concrete and asphalt it produces is sold on the Israeli market or exported abroad, not used for the benefit of the local population.

Companies have a responsibility to protect and respect human rights. The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights articulate this as a responsibility to "avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities," as well as "seek to prevent or mitigate adverse human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts." The Guiding Principles

---

³⁸⁷ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid.*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

also direct companies to undertake adequate due diligence “in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts.”³⁸⁸

Reflecting these responsibilities, Heidelberg Cement’s Corporate Citizenship Policy commits the company and its subsidiaries to act with “openness and dialogue, fairness towards economic partners, responsibility to employees and locations.”³⁸⁹ The policy also notes: “As a good corporate citizen, Heidelberg Cement maintains a lively exchange with local communities and provides an impetus for an active, vital society.”

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. What amount of taxes, royalties, and other fees does Hanson Israel pay annually to Israel for the extraction of resources and associated facilities in the occupied Palestinian territories?
2. Does Hanson Israel pay taxes, royalties, or other fees to the Palestinian Authority?
3. How many Palestinians does Hanson’s facility in Nahal Rabba employ full-time? Does Hanson provide comparable social benefits, including health insurance, for Israeli and Palestinian employees?
4. Does Hanson Israel have a human rights or corporate social responsibility due diligence policy? If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

---

³⁸⁸ United Nations, Guiding Principles on Business and Human Rights (A/HRC/17/31), para. 17, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (accessed April 20, 2015).

³⁸⁹ Heidelberg Cement, Corporate Citizenship Policy, <http://www.heidelbergcement.com/en/corporate-social-responsibility> (accessed April 9, 2015).

Annex V: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 20, 2015

[REDACTED] and [REDACTED]
Co-owners

Dear [REDACTED] and [REDACTED],

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to business activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, non-governmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world. Our research indicates that your company operates a textile factory in an Israeli settlement in the West Bank. We are writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views in our forthcoming report.

[REDACTED] operates a factory in the Barkan industrial zone, an Israeli settlement in the West Bank, according to a list of factories published on Barkan's website.³⁹⁰ As such, the factory operates on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.³⁹¹ Our research also found that [REDACTED] pays taxes to Barkan, which is also a residential settlement, thereby facilitating another Israeli violation of international law, the prohibition against the transfer by an occupying power "of its own civilian population into the territory it occupies."³⁹²

Our research also indicates that [REDACTED] has taken advantage of the two-tiered system that Israel operates in the West Bank, whereby Palestinians working in Israeli settlements are afforded significantly weaker labor rights protections than their Israeli colleagues, despite an Israeli High Court ruling in 2007 holding that Israeli labor laws apply to all employment relationships in settlements. Dozens of Palestinian employees filed lawsuits from 2008 to 2012 alleging that [REDACTED] paid them significantly less than the minimum wage stipulated in Israeli law, and refused to provide social benefits such as sick days, vacations days, and overtime. Women workers reported being paid

---

³⁹⁰ Samaria Regional Council website, List of Factories in Barkan Industrial Zones as of January 15, 2015, <http://www.shomron.org.il/?CategoryID=308> (accessed April 8, 2015) [Hebrew].

³⁹¹ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

³⁹² See Fourth Geneva Convention, article 49.

on average 2 shekels (\$0.50) less per hour than men, also in alleged violation of Israeli law. All cases settled out of court.³⁹³

The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights Companies articulate companies' responsibility to protect and respect human rights. Under the Guiding Principles, companies have a responsibility to "avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities," as well as "seek to prevent or mitigate adverse human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts." Companies are expected to undertake adequate due diligence "in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts."³⁹⁴

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. Please provide the locations of [REDACTED] business operations, including production facilities, in Israel and in the West Bank.
2. Does [REDACTED] market and/or export goods produced in its Barkan facility as "Made in Israel"?
3. How many people does [REDACTED] employ in its Barkan facility? How many of those employees are Palestinian residents of the West Bank? How many are Israeli residents of the West Bank?
4. Are contracts with Israeli and Palestinian employees of [REDACTED] governed by the same labor protections?
5. Do all Palestinian employees receive at least Israel's minimum wage and other benefits to which Israelis are entitled under Israeli law? How many Palestinian employees receive more than the specified minimum wage?
6. Do all Palestinian employees receive pay slips recording hours worked and wages earned? Are men and women paid equally for comparable work?
7. With regard to the lawsuits filed against [REDACTED] by Palestinian employees between 2008 and 2012, according to the workers' rights group Kav LaOved, workers involved have alleged that [REDACTED] engaged in tactics to discourage employees from filing such suits, pressured them to withdraw their complaints, and retaliated against them for continuing to pursue their claims. We would appreciate your response to these claims.
8. Please provide information as to the amount of taxes, fees, or other payments made by [REDACTED] for the operation of its facility in the Barkan industrial zone. Please also indicate which Israeli authorities, including municipal authorities, they are paid to.
9. Please provide information regarding the value of any governmental incentives or subsidies received by [REDACTED] operations in the Barkan industrial zone, including preferential tax treatment, subsidies, or other financial benefits, due to its location in Barkan.

---

³⁹³ Letter from [REDACTED] to Business & Human Rights Resource Centre, September 18, 2008.

³⁹⁴ United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, para. 17.

10. Does [REDACTED] have a human rights or other corporate social responsibility policy?
If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

Annex VI: Letter from [REDACTED] to Human Rights Watch

[REDACTED]

May 21st 2015

To:
Human Rights Watch
350 fifth Avenue, 34th floor
NY, NY 10118-3299
Tel: 212-290-4700

Dear Ms. Sarah Leah Whitson and Mr. Chris Albin-Lackey.

We have received your letter dated May 7th, yesterday on Wednesday May 20th.

All stated in your letter regarding human and workers rights is inaccurate, incorrect and does not reflect the reality and the facts as it is.

We are ready to meet with your representative office in Israel and present the real picture.

We find it necessary to indicate that our Palestinian workers receive wages and social benefits according to the Israeli labor law and that they work in a modern facility with appropriate environmental conditions.

Our workers are treated fairly and respectfully and we are willing to do everything possible for their benefit and welfare. We will be glad to cooperate with you to achieve this goal.

To coordinate a meeting, please send an e mail to Ms. [REDACTED] at: [REDACTED]@[REDACTED].co.il or call: [REDACTED]-[REDACTED]-[REDACTED].

Sincerely,

[REDACTED]

[REDACTED]

Annex VII: Letter from Human Rights Watch to Heidelberg Cement

April 20, 2015

Stefanie Kaufmann
Sustainability Communications Manager
Heidelberg Cement

Dear Ms. Kaufmann,

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to businesses engaged in activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, nongovernmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world. Our research indicates that Heidelberg Cement owns and operates, through its subsidiary Hanson Israel, a quarry in the occupied Palestinian territories. Consequently, I am writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views and comments in our forthcoming report.

According to Human Rights Watch's information, Heidelberg Cement acquired Hanson in 2007, including its Israeli subsidiary, which owns and operates Nahal Rabba quarry. The quarry is located on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.³⁹⁵ Furthermore, international humanitarian law only permits an occupying power to extract resources from territory it occupies for the benefit of the local population.

Yet our research shows that Hanson pays Israel royalties for the resources it extracts from Nahal Rabba quarry and it appears that almost all of the concrete and asphalt it produces is sold on the Israeli market or exported abroad, not used for the benefit of the local population.

Companies have a responsibility to protect and respect human rights. The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights articulate this as a responsibility to “avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities,” as well as “seek to prevent or mitigate adverse human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts.” The Guiding Principles

---

³⁹⁵ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if “absolutely necessary” for military operations. See *ibid.*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

also direct companies to undertake adequate due diligence “in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts.”³⁹⁶

Reflecting these responsibilities, Heidelberg Cement’s Corporate Citizenship Policy commits the company and its subsidiaries to act with “openness and dialogue, fairness towards economic partners, responsibility to employees and locations.”³⁹⁷ The policy also notes: “As a good corporate citizen, Heidelberg Cement maintains a lively exchange with local communities and provides an impetus for an active, vital society.”

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. What amount of taxes, royalties, and other fees does Heidelberg Cement, through its subsidiary Hanson Israel, pay annually to Israel for the extraction of resources and associated facilities in the occupied Palestinian territories?
2. Does Heidelberg Cement, through its subsidiary Hanson Israel, pay taxes, royalties, or other fees to the Palestinian Authority?
3. How many Palestinians does Hanson’s facility in Nahal Rabba employ full-time? Does Hanson provide comparable social benefits, including health insurance, for Israeli and Palestinian employees?
4. Does Heidelberg Cement have a human rights or corporate social responsibility due diligence policy in addition to its Corporate Citizenship Policy? If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

---

³⁹⁶ United Nations, Guiding Principles on Business and Human Rights (A/HRC/17/31), para. 17, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (accessed April 20, 2015).

³⁹⁷ Heidelberg Cement, Corporate Citizenship Policy, <http://www.heidelbergcement.com/en/corporate-social-responsibility> (accessed April 9, 2015).

Annex VIII: Letter from Heidelberg Cement to Human Rights Watch

HeidelbergCement AG · P.O. Box [REDACTED]
[REDACTED] Heidelberg
Human Rights Watch
350 Fifth Avenue, 34th Floor
New York, NY 10118-3299

HeidelbergCement AG
[REDACTED]
[REDACTED] Heidelberg
Germany
Phone + [REDACTED]
Fax + [REDACTED]
Andreas Schaller
[REDACTED]
[REDACTED]@heidelbergcement.
com

19th May 2015

Your request for information dated 22nd April 2015

Dear Ms. Whitson,

Dear Mr. Albin-Lackey,

Thank you for contacting us directly with respect to your research. Below, please find the requested information concerning the activities of our subsidiary Hanson Israel:

1. What amount of taxes, royalties, and other fees does Heidelberg Cement, through its subsidiary Hanson Israel, pay annually to Israel for the extraction of resources and associated facilities in the occupied Palestinian territories?

The Civil Administration in Judea and Samaria collects fees for the activity of the Israeli quarries located in Area C, mainly consisting of royalties. The Civil Administration is the Israeli governing body that operates in the West Bank and administers Area C of the West Bank. The mission of the Civil Administration has been defined in Military Order No. 947, by the 1981 military government of the West Bank and Gaza as follows: "*A Civilian Administration is hereby established in the region. The Civilian Administration will administer the civilian affairs in the region, in accordance with the directives of this order, for the well-being and good of the population and in order to supply and implement the public services, and taking*

into consideration the need to maintain an orderly administration and public order in the region."

The royalties relating to the quarry operation are calculated by the quantity of produce extracted from the quarry, and the rate of the royalties is determined regardless of its origin. The rate is the same as quarries in Israel – approx. 1.10 Euro/ton. It includes also a compulsory component for the quarry's rehabilitation to a Rehabilitation Fund. In 2014, our subsidiary Hanson Israel paid royalties of approx. 3,250,000 € and an additional 430,000 € of municipal taxes for the operation of the Nahal Raba quarry to the Shomron Regional Council, the governing municipal authority.

It needs to be emphasised that these revenues for quarrying activities in Area C are being designated as funding for the Civil Administration for the benefit of the residents of Area C.

2. Does Heidelberg Cement, through its subsidiary Hanson Israel, pay taxes, royalties, or other fees to the Palestinian Authority?

The Civil Administration is part of the Coordinator of Government Activities in the Territories (COGAT) disposition and constitutes the body responsible for implementation of government policy in Judea and Samaria and bettering these areas in civil matters in accordance with the guidelines set by the government and in coordination with ministries, the IDF and the security forces. In line with international provisions applicable to Area C and reflecting the Oslo Accords, which also define ownership and operation of quarries in Area C, Israel has total tax and royalty sovereignty over the quarries. As royalties and taxes for quarrying activities in Area C are being designated as funding for the Civil Administration for the benefit of the residents of Area C, we refer to our response to question 1 for further information on that matter.

3. How many Palestinians does Hanson's facility in Nahal Raba employ full-time? Does Hanson provide comparable social benefits, including health insurance, for Israeli and Palestinian employees?

In 2014, there were 36 Hanson employees with PA citizenship working at Nahal Raba quarry. These workers have exactly the same benefits and salaries as their Israeli counterparts (in fact their net salary is higher because the PA income tax

rate is lower than the Israeli income tax rate). In addition, there are 25 additional employees with PA citizenship who work through sub-contractors at the quarry on a daily basis. In total, more than 60% of the workforce at Nahal Raba quarry is comprised by employees with PA citizenship. Hanson Israel provides therefore direct income and support to 61 Palestinian families. We would like to emphasise that at Hanson Israel, all employees (both Israeli and Palestinian citizens), whatever their ethnic origins and religious beliefs, are equally respected and have the same rights and working conditions; including occupational training and medical support.

4. Does Heidelberg Cement have a human rights or corporate social responsibility due diligence policy in addition to its Corporate Citizenship Policy? If so, please provide us with relevant details.

Our group-wide Code of Business Conduct and our Leadership Principles define the requirements for the ethical behaviour of our employees. As a global company, we are committed to global values and standards: the ILO core labour standards, OECD guidelines for multinational enterprises and the Universal Declaration of Human Rights of the United Nations. In line with this commitment we conduct case-specific impact assessments concerning our activities. On top of this, we are currently developing a group-wide tool to further improve our internal due diligence processes in the area of corporate social responsibility. This tool will inform and broaden our existing internal due diligence processes by providing a structured approach and assessment methodology.

In the specific case of Nahal Raba quarry, Hanson Israel conducted an intensive legal assessment regarding the compatibility with International Humanitarian Law provisions in conjunction with a court case brought forward by Yesh Din in 2009. In December 2011 the Israeli High Court of Justice confirmed in its ruling HCJ 2164/09 of 26th December 2011, based on numerous convincing arguments, that the operation of Nahal Raba is in full legal compliance with national and international laws. In addition, we have set up stakeholder with interested parties in order to make the quality and impact of the local operations transparent.

In this context and in addition, to the responses to your questions, we would like to clarify that the permitting of Nahal Raba quarry was fully in line with the provisions set out in article 55 of Hague Regulations of 1907 as Nahal Raba quarry was established on public land, which had been allocated for that purpose by the Civil Administration based on outline plans. The procedures for establishing a quarry in Judea and Samaria include checking land ownership, full statutory planning procedures and quarrying license procedures that permit the submission of objections. Based on the information we received no appropriation of private property has taken place, as no valid claims have been brought forward by local Palestinians during the permitting process of Nahal Raba

quarry. The Palestinian Authority has also not brought forward any claims against Hanson Israel and HeidelbergCement that the establishment and operation of the Nahal Raba quarry violates international law.

Furthermore, we would like to emphasise that Hanson Israel does not discriminate Palestinian customers. The reason that a majority of resources quarried in Area C by Israeli- and also by Palestinian-owned quarries is sold to the Israeli market, is based on the mere fact that the Israeli market has the higher demand and that the Palestinian Authority prevents deliveries to Area A and B by means of a boycott policy. We would also like to clarify that Hanson Israel does not sell construction materials for the construction of Israeli settlements in the West Bank or the security barrier.

Based on the above mentioned facts, we are convinced that the operation of Nahal Raba is in line with the provisions of International Humanitarian Law and does not infringe the human rights and livelihoods of the Palestinian people. Quite to the contrary, we are convinced that the Palestinian population benefits from our operations due to the payment of royalties and provision of well-paid long-term employment opportunities and that a full cessation of our operations in the West Bank would have severe negative economic impacts for our Palestinian employees and their families, who compose the majority of our manpower in the West Bank.

Please do not hesitate to contact us in case of any questions or need for clarification.

Kind regards,

HeidelbergCement AG

Andreas Schaller
Director
Group Communication & Investor Relations

Annex IX: Letter from Human Rights Watch to RE/MAX Israel

April 21, 2015

Bernard Raskin
Chief Executive Officer
RE/MAX Israel

Dear Mr. Raskin,

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to businesses engaged in activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, non-governmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Our research indicates that RE/MAX Israel operates a franchise in an Israeli settlement in the West Bank, that this and other franchises offer properties for sale or rent in Israeli settlements, and that RE/MAX international receives fees from the sales of settlement properties.

We are writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views in our forthcoming report.

According to RE/MAX Israel's website, there is a RE/MAX franchise in the Israeli settlement of Ma'aleh Adumim, in the West Bank, an area that has been under Israeli military occupation since 1967. In addition, several RE/MAX franchises located inside Israel offer properties for sale or rent in Israeli settlements in the West bank. These properties, and the RE/MAX office in Ma'aleh Adumim, are located on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.³⁹⁸

Palestinian residents of the West Bank are also effectively barred from purchasing properties offered by RE/MAX in Israeli settlements.³⁹⁹ RE/MAX Israel, which lists these properties on its website in Hebrew, but not in Arabic, clearly markets them to Israeli civilians. By assisting Israelis to relocate to Israeli settlements, RE/MAX may be

---

³⁹⁸ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

³⁹⁹ Virtually all East Jerusalem settlements are on land belonging to the Israel Land Authority, which requires special approval for homebuyers who are not residents or citizens of Israel or Jewish. Military Order Concerning Security Directives (Judea and Samaria) (No.378) 1970 prohibits non-Israelis from entering settlements without a permit, effectively requiring Palestinian residents of the West Bank to obtain a permit permitting them to live there.

facilitating the transfer by an occupying power of "its own civilian population into the territory it occupies" in violation of international law.⁴⁰⁰

We understand too that RE/MAX Israel directly benefits from sales and rentals in Israeli settlements by collecting royalties and other fees on those sales and rentals. On September 10, 2013, the UN Special Rapporteur on the situation of human rights in Palestinian territories occupied since 1967 presented findings in which he concluded that the activities of RE/MAX International and its Israeli franchise in settlements contravened their responsibility to respect international humanitarian and human rights law.

The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights Companies articulate companies' responsibility to protect and respect human rights. Under the Guiding Principles, companies have a responsibility to "avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities," as well as "seek to prevent or mitigate adverse human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts." Companies are expected to undertake adequate due diligence "in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts."⁴⁰¹ RE/MAX Israel, as an affiliate of RE/MAX Europe, is also expected to adhere to that region's Code of Ethics, which states that "its affiliates shall undertake to eliminate any practice by real estate professionals in their community which could be damaging to the public."⁴⁰²

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. How many properties in Israeli settlements in the West Bank, including in East Jerusalem, have RE/MAX agents contracted for sale or rent in the past 12 months (up to the end of March 2015)?
2. How much revenue did RE/MAX Israel collect from such sales or rentals during that time period?
3. Has RE/MAX Israel taken any steps following the publication of UN Special Rapporteur's report on September 10, 2013, or at any other time, to prohibit its franchises from operating or offering properties in Israeli settlements? If so, please give details of these.
4. Does RE/MAX International have a company-wide policy prohibiting its franchise operators or agents from engaging in discrimination against potential clients on the basis of religion, ethnicity, or national origin?
  - a. If so, what policies are in place, if any, for ensuring agents comply with corporate rules prohibiting discrimination?
  - b. If so, does the policy address sales and rentals in communities with discriminatory restrictions on potential residents?
  - c. Has RE/MAX sold or rented any properties in settlements in the West Bank or East Jerusalem to Arabs? How many in the last 12 months?

---

⁴⁰⁰ Fourth Geneva Convention, Article 49.6.

⁴⁰¹ Ibid., para. 17.

⁴⁰² See RE/MAX Europe website, Code of Ethics, <http://www.remax.eu/Newsroom/ethics.aspx> (accessed April 8, 2015).

5. Does RE/MAX International have a human rights or corporate social responsibility policy?
If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

Annex X: Letter from Human Rights Watch to RE/MAX Holdings, Inc.

April 21, 2015

David Liniger
Chief Executive Officer, Chairman of the Board and Co-Founder
RE/MAX Holdings, Inc.

Dear Mr. Liniger,

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to businesses engaged in activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, non-governmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Our research indicates that RE/MAX Israel operates a franchise in an Israeli settlement in the West Bank, that this and other franchises offer properties for sale or rent in Israeli settlements, and that RE/MAX international receives fees from the sales of settlement properties. We are writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views in our forthcoming report.

According to RE/MAX Israel's website, there is a RE/MAX franchise in the Israeli settlement of Ma'aleh Adumim, in the West Bank, an area that has been under Israeli military occupation since 1967. In addition, several RE/MAX franchises located inside Israel offer properties for sale or rent in Israeli settlements in the West bank. These properties, and the RE/MAX office in Ma'aleh Adumim, are located on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.⁴⁰³

Palestinian residents of the West Bank are also effectively barred from purchasing properties offered by RE/MAX in Israeli settlements.⁴⁰⁴ RE/MAX Israel, which lists these properties on its website in Hebrew, but not in Arabic, clearly markets them to Israeli civilians. By assisting Israelis to relocate to Israeli settlements, RE/MAX may be

---

⁴⁰³ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

⁴⁰⁴ Virtually all East Jerusalem settlements are on land belonging to the Israel Land Authority, which requires special approval for homebuyers who are not residents or citizens of Israel or Jewish. Military Order Concerning Security Directives (Judea and Samaria) (No.378) 1970 prohibits non-Israelis from entering settlements without a permit, effectively requiring Palestinian residents of the West Bank to obtain a permit permitting them to live there.

facilitating the transfer by an occupying power of “its own civilian population into the territory it occupies” in violation of international law.⁴⁰⁵

We understand too that RE/MAX International directly benefits from sales and rentals in Israeli settlements by collecting royalties and other fees on those sales and rentals.

On September 10, 2013, the UN Special Rapporteur on the situation of human rights in Palestinian territories occupied since 1967 presented findings in which he concluded that the activities of RE/MAX International and its Israeli franchise in settlements contravened RE/MAX International's responsibility to respect international humanitarian and human rights law.

The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights Companies articulate companies' responsibility to protect and respect human rights. Under the Guiding Principles, companies have a responsibility to “avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities,” as well as “seek to prevent or mitigate adverse human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts.” Companies are expected to undertake adequate due diligence “in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts.”⁴⁰⁶

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. How many properties in Israeli settlements in the West Bank, including in East Jerusalem, have RE/MAX agents contracted for sale or rent in the past 12 months (up to the end of March 2015)?
2. How much revenue did RE/MAX Israel and RE/MAX International, respectively, collect from such sales or rentals during that time period?
3. Has RE/MAX International taken any steps following the publication of UN Special Rapporteur's report on September 10, 2013, or at any other time, to prohibit its franchises from operating or offering properties in Israeli settlements? If so, please give details of these.
4. Does RE/MAX International have a company-wide policy prohibiting its franchise operators or agents from engaging in discrimination against potential clients on the basis of religion, ethnicity, or national origin?
  - a. If so, what policies are in place, if any, for ensuring agents comply with corporate rules prohibiting discrimination?
  - b. If so, does the policy address sales and rentals in communities with discriminatory restrictions on potential residents?
  - c. Has RE/MAX sold or rented any properties in settlements in the West Bank or East Jerusalem to Arabs? How many in the past 12 months?

---

⁴⁰⁵ Fourth Geneva Convention, Article 49.6.

⁴⁰⁶ Ibid., para. 17.

5. Does RE/MAX International have a human rights or corporate social responsibility policy? If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

Annex XI: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 20, 2015

[REDACTED]
Bank President
[REDACTED]

Dear Mr. [REDACTED],

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to businesses engaged in activities related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, nongovernmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Our research indicates that [REDACTED] finances construction and provides mortgages for real estate in Israeli settlements. Consequently, I am writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views and comments in our forthcoming report.

According to Human Rights Watch's information, [REDACTED] has an accompanying agreement with [REDACTED] for the development of Green Ariel, a construction project in Ariel. [REDACTED] also provides mortgages to Israeli buyers in Green Ariel and elsewhere in Israeli settlements. The bank's website advertises the pre-sale of apartments in several buildings under construction in settlements.

Green Ariel, like all Israeli settlements, is built on land Israel appropriated in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.⁴⁰⁷ By financing construction and providing mortgages in Israeli settlements, [REDACTED] would appear to be facilitating another Israeli violation of international law, the prohibition against the transfer by an occupying power "of its own civilian population into the territory it occupies."⁴⁰⁸

The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights require business enterprises to carry out human rights due diligence "in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts." Human rights due diligence should include impacts that a company "may cause or contribute to through its own activities, or which may be directly linked to its operations, products or

---

⁴⁰⁷ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid.*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

⁴⁰⁸ See Fourth Geneva Convention, article 49, para. 6.

services by its business relationships.”⁴⁰⁹ Reflecting these responsibilities, ██████████ 2013 corporate social responsibility report noted that the “Bank ensures human rights in all its operations.”⁴¹⁰

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. Does ██████████ conduct due diligence to determine the legal status of the underlying land before providing financing or mortgages in Israeli settlements?
2. Does ██████████ offer its clients preferential terms for mortgages in Israeli settlements? Do the bank’s clients receive subsidies or other preferential terms from the Israeli government, and from which the bank indirectly benefits, for the development or purchase of properties in Israeli settlements?
3. Is ██████████ the accompanying bank for apartments it lists for pre-sale on its website?
4. Does ██████████ have a human rights or corporate social responsibility due diligence policy? If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian (██████@hrw.org) or Darcy Milburn (██████@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

---

⁴⁰⁹ United Nations, Guiding Principles on Business and Human Rights (A/HRC/17/31), para. 17, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (accessed April 20, 2015).

⁴¹⁰ Mizrahi Tefahot, Corporate Social Responsibility Report 2012-2013, page 106, available at https://www.mizrahi-tefahot.co.il/Lists/BankMizrahiSiteAssets/PDF-English/mizrahi_corporate_in_Separated_eng.pdf (accessed April 9, 2015).

Annex XII: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 21, 2015

[REDACTED]
Chief Executive Officer
[REDACTED]
[REDACTED]

Dear Mr. [REDACTED],

We write to request information in connection with research that Human Rights Watch has carried out with regard to business activity related to Israeli settlements in the West Bank, which we plan to publish in the coming months.

Human Rights Watch is an independent, nongovernmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Our research indicates that [REDACTED] acquired [REDACTED] assets in Israel on April 1, 2015. It appears that some of these operations include settlement-related activities. Consequently, I am writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views and comments in our forthcoming report.

According to information provided by Israel's Civil Administration on January 17, 2013, [REDACTED] owns and operates [REDACTED], located in the Jordan Valley. [REDACTED] also owns a permit to transport waste from Israel and Israeli settlements to the site. Our research indicates that [REDACTED] owned [REDACTED] until your company acquired its assets in Israel, which we assume include [REDACTED].

As you may be aware, [REDACTED] is located on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.⁴¹¹ By servicing Israeli settlements, [REDACTED] asset would appear to be facilitating another Israeli violation of international law, the prohibition against the transfer by an occupying power of "its own civilian population into the territory it occupies."⁴¹²

In 2012, [REDACTED] told a journalist that the company sold the [REDACTED] facilities the previous summer to the nearby settlement of Masua and that it was only involved in an advisory role for a "short tail off period."⁴¹³ This information appears to contradict the

---

⁴¹¹ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid.*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

⁴¹² Fourth Geneva Convention, article 49, para. 6.

⁴¹³ Alex MacDonald, "The Trouble with [REDACTED] and Palestine," Huffington Post, October 26, 2012, [http://www.\[REDACTED\]](http://www.[REDACTED]); [REDACTED] repeated this claim in May 2013 in an internal letter sent to the Brent

information provided by the Civil Administration regarding [REDACTED] continued ownership of [REDACTED].

Companies have a responsibility to protect and respect human rights. The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights articulate this as a responsibility to “avoid causing or contributing to adverse human rights impacts through their own activities,” as well as “seek to prevent or mitigate adverse human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts.” The Guiding Principles also direct companies to undertake adequate due diligence “in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts.”⁴¹⁴

We understand that [REDACTED] has only recently acquired [REDACTED] Israel assets, but due diligence should have revealed the concerns outlined above given the media attention surrounding [REDACTED] role in [REDACTED].

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. Does [REDACTED] own and/or operate [REDACTED] Landfill through its subsidiary [REDACTED]?
  - a. If not, what was the date of sale and to whom were the facilities sold? When were management operations transferred and to whom? Does [REDACTED] retain any role, as an advisor or otherwise, in managing [REDACTED] or transporting waste from Israel or Israeli settlements to waste treatment facilities in the occupied Palestinian territories? Please provide all relevant details.
  - b. If so, was [REDACTED] aware prior to its acquisition of [REDACTED] Israel assets that [REDACTED] is located in the occupied West Bank?
2. Are you aware, what amount, if any, of waste originating from Palestinian areas in the West Bank were processed at [REDACTED] since [REDACTED] took ownership of [REDACTED] in 2007? What is the current amount of waste originating from Palestinian areas in the West Bank is processed at [REDACTED]?
3. Does [REDACTED] [REDACTED] have a human rights or corporate social responsibility due diligence policy? If so, please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Council in the United Kingdom. Letter from [REDACTED], [REDACTED] Communications Manager, to [REDACTED], Senior Contract Manager at [REDACTED], United Kingdom, May 21, 2013.

⁴¹⁴ United Nations, Guiding Principles on Business and Human Rights (A/HRC/17/31), para. 17, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (accessed April 20, 2015).

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

Annex XIII: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 21, 2015

[REDACTED]
Associate General Counsel
[REDACTED]
[REDACTED]

Dear Ms. [REDACTED],

We write to request information concerning commercial links between [REDACTED] and [REDACTED], a textile manufacturer and supplier that operates a factory in an Israeli settlement in the West Bank.

Human Rights Watch is an independent, nongovernmental organization that monitors and reports on human rights in 90 countries around the world.

Human Rights Watch will publish a report based on research we are conducting into business activities related to Israeli settlements in the West Bank. Our research indicates that [REDACTED], which operates a factory in an Israeli settlement, has supplied textiles to [REDACTED].

We are writing to seek your response to several questions, set out below. We would appreciate it if you could provide us with a reply by May 20, 2015 so that we can reflect your views in our forthcoming report.

Based on publicly available bills of lading, [REDACTED] appears to have received at least 12 shipments from [REDACTED] between August 27, 2013 and July 29, 2014. [REDACTED], previously called [REDACTED], operates a factory in the Barkan industrial zone, an Israeli settlement in the West Bank, according to a list of factories published on Barkan's website.⁴¹⁵ As such, the factory operates on land appropriated by Israel in apparent violation of international humanitarian law, which only permits an occupying power to appropriate property it occupies for military purposes or for the benefit of the occupied people.⁴¹⁶ Our research also found that [REDACTED] pays taxes to a settlement municipality, thereby facilitating another Israeli violation of international law, the prohibition against the transfer by an occupying power "of its own civilian population into the territory it occupies."⁴¹⁷

Our research also indicates that [REDACTED] has taken advantage of the two-tiered system that Israel operates in the West Bank, whereby Palestinians working in Israeli

---

⁴¹⁵ Samaria Regional Council website, List of Factories in Barkan Industrial Zones as of January 15, 2015 <http://www.shomron.org.il/?CategoryID=308> (accessed April 8, 2015) [Hebrew].

⁴¹⁶ See Hague Regulations of 1907, article 55. An occupying power may only confiscate private property if "absolutely necessary" for military operations. See *ibid*, article 46; Fourth Geneva Convention, article 53. See also, Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009), pp. 224-27.

⁴¹⁷ See Fourth Geneva Convention, article 49.

settlements are afforded significantly weaker labor rights protections than their Israeli colleagues, despite an Israeli High Court ruling in 2007 holding that Israeli labor laws apply to all employment relationships in settlements. Dozens of Palestinian employees filed lawsuits from 2008 to 2012 alleging that ██████ paid them significantly less than the minimum wage stipulated in Israeli law, and refused to provide social benefits such as sick days, vacations days, and overtime. Women workers reported being paid on average 2 shekels (US\$0.50) less per hour than men, also in alleged violation of Israeli law. All cases settled out of court.

████████████████████ 2013 Corporate Responsibility Report states that ethical sourcing is a core value of your company. The report commits to maintaining a zero-tolerance policy for discrimination and unfair wage practices among suppliers. It further states that “suppliers are evaluated through independent third-party audits, on-site assessments, and supplier questionnaires to confirm that they are conforming to our strict requirements related to worker safety and health.”

The principles and practices described in your company’s report clearly incorporate the human rights responsibilities articulated by the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights. As the Guiding Principles make clear, business enterprises are responsible for carrying out human rights due diligence “in order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts.” Human rights due diligence should include impacts that a company “may cause or contribute to through its own activities, or which may be directly linked to its operations, products or services by its business relationships.”⁴¹⁸

Based on those considerations, we would appreciate receiving your responses to the following questions:

1. Can you confirm that ██████ is a supplier to ██████? If so, please describe the duration and nature of your business relationship with ██████ and whether your company is aware that it operates a factory in an Israeli settlement in the West Bank.
2. What is your company’s policy, if any, with regard to sourcing goods from factories in Israeli settlements? Please provide us with relevant details.
3. Has ██████ received any goods produced in ██████ Barkan industrial zone factory? If so, please describe the volume, nature, and value of those goods. If not, please describe why ██████ has not received goods produced at the Barkan industrial zone factory.
4. Has your company evaluated ██████, in line with your corporate responsibility policy, through a third party audit, on-site assessment, or supplier questionnaire? If such an investigation took place, what were the findings? Please provide us with relevant details.

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

---

⁴¹⁸ United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, para. 17.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

Annex XIV: Letter from Human Rights Watch to [REDACTED]

April 28, 2015

[REDACTED]
Coordination of Government Activities in the Territories
[REDACTED]

The office of the legal advisor to Samaria and Judea
[REDACTED]

Dear Ms. [REDACTED],

Human Rights Watch has carried out research regarding several settlements and nearby Palestinian communities in the West Bank, the findings of which we plan to publish in a report.

We write now to provide you with a summary of our interim findings, and to request further information relating to those findings that we can take into account and reflect in our forthcoming report. To facilitate this, we request that you provide us with your reply, including answers to the questions listed below and any other comments that you consider appropriate, by May 21, 2015.

Our research focused on the settlements of Ariel and the Barkan industrial zone, as well as the neighboring Palestinian communities of Salfit, Marda, and Haris. We found that the Israel apparently appropriated land from Palestinian landowners for the construction of Ariel and Barkan, and that these authorities severely restrict Palestinian access to land encompassed by the separation barrier surrounding Ariel. It also appears that the military authorities make it very difficult for Palestinians living in Area C to obtain the permits that they require in order to undertake such activities as constructing new buildings or infrastructure, operating quarries, or establishing waste treatment facilities. In addition, our research indicates that Palestinians working in Israeli settlements are afforded significantly weaker labor protections than their Israeli colleagues, despite a 2007 High Court ruling in *Kav LaOved v. National Labor Court* that Israeli labor laws apply to all employment relationships in settlements. We have not been able to identify a lawful justification for this apparent differential treatment.

Further, our research indicates that the Civil Administration has revoked or denied Palestinians permits to work in settlements due to actions of family members or for other illegitimate reasons.

General Questions

1. Does the Civil Administration consider that it has a responsibility to conform with Israel's obligations under the 1907 Hague Regulations and the Fourth Geneva Convention to the Palestinian population of the West Bank, such as the bar on the appropriation of property in an occupied territory except for reasons of military necessity or for the benefit of the occupied people?
2. Does the Civil Administration view itself as responsible for conforming to Israel's obligations under international human rights law regarding the Palestinian

population of the West Bank, including with regard to international legal prohibitions against discrimination?

Land Appropriations and Restrictions

3. According to our information, the Israeli military appropriated privately owned Palestinian land for the construction of Ariel and Barkan and related infrastructure. In some cases, the land is not formally registered, but individuals have tax documents and other evidence of ownership.
  - a. Does the Civil Administration take Palestinian tax documents into account as evidence of land ownership when it determines whether or not land may be declared as state land?
  - b. Does the Israeli government provide compensation to Palestinians for land it appropriates from them?
  - c. Has the Civil Administration allocated any land declared to be "state land" for the natural growth of Salfit, Marda, or Haris? If so, how much land was allocated in each case, and when?
4. According to our information, many Palestinians own land encompassed by the separation barrier surrounding Ariel, which the military permits them to access during only two or three periods a year with prior military coordination. Our research indicates that the during harvesting season in 2014 such access was permitted from October 15 to 25, except on Friday afternoon and Saturday, but that during this period the military opened the gates to permit entry only for a limited time in the morning and in the late afternoon. It also prohibits Palestinians from entering with cars, and only permits Palestinians who own land in the affected area to bring in one tractor during harvest season. We understand also that the military authorities require Palestinians to obtain permits before they can plant new tree seedlings on their lands.
  - a. On how many days did Palestinian landowners have access to their land in the area inside the barrier around Ariel in 2014?
  - b. On days when access is permitted, for how many hours per day are Palestinians able to access their lands, and at what times do the authorities open and close the gates in the barrier to enable Palestinians to pass through them?
  - c. Please provide the number of Palestinian requests to plant tree seedlings in the area that have been (i) received and (ii) approved in 2014.
  - d. What measures, if any, has the Civil Administration taken to prevent damage to Palestinian crops and trees in this area, such as by prohibiting animals belonging to settlers from entering?

Permits

5. Is it possible for Palestinian residents of the West Bank to obtain security permits from the Civil Administration to enter settlements for the purpose of purchasing property and living in them? If so, please describe the permits required, the process by which they may be obtained, how many applications have been received, and how many permits have been issued.

6. Our research indicates that it is very difficult for Palestinians to obtain construction permits for residential or economic purposes in Area C, and similarly difficult to obtain permits for resource extraction and public infrastructure. We understand that the Civil Administration approved less than 2 percent of Palestinian applications for construction permits in 2009 and 2010; that it has not issued any permits to Palestinian companies to open quarries in Area C since 1994; and that it has denied most requests to renew existing licenses. Is this correct? Please also inform us:
  - a. How many Palestinian building permit requests were received, and how many were approved, from 2012 to 2014?
  - b. For the same period, how many building permit applications were received and approved from Israeli citizens in the West Bank?
  - c. How many Palestinian requests to operate a quarry in Area C were received and approved since 1994?
  - d. How many Palestinian-owned quarries are currently authorized to operate in Area C, and how many currently authorized quarries within Area C are owned by Israeli or international companies?
7. According to our information, in 2014, the Civil Administration made approval of a permit for the operation of al-Minya waste treatment facility near Bethlehem contingent on it accepting waste from Israeli settlements. We understand that the permit was later issued without such an agreement, but that settlement waste is currently brought to the site by military escort. Is this correct? Please also inform us:
  - a. What are the criteria for approving permits for waste treatment sites in Area C?
  - b. How much waste was transported from Israeli settlements to al-Minya facility in 2014?
  - c. If Palestinian officials agreed to settlements' use of the site, please provide information about the terms of the agreement.
  - d. How many waste treatment facilities are currently authorized to operate in Area C? How much Israeli-origin and Palestinian-origin waste is processed by each site?
  - e. How many applications to operate waste treatment facilities did the Civil Administration reject since 1994, how many applications remain pending, and in each case, what are the reasons for rejection or lack of approval?

Labor Protections

8. According to our information, the Israeli military commander issued three military orders improving labor protections for Palestinians employed in Israel settlements beyond those afforded by Jordanian law. The first, issued in 1976, requires insurance for workplace injuries; the second, issued in 1982 and amended in 2007 to apply to settlement industrial zones, requires employers to pay the minimum wage as stipulated in Israeli law; and the third, issued in October 2013, incorporates the Women Workers Act. In 2007, the High Court

ruled that Israeli settlement employers' treatment of Palestinian employees must comply with Israeli labor law.

- a. What is the Civil Administration's responsibility in implementing and enforcing labor protections in settlements?
  - b. Which labor laws does the Civil Administration enforce for Israelis, and which does it enforce for Palestinians employed in settlements?
  - c. Does the Israeli military commander intend to implement the 2007 High Court ruling, and if so when?
9. According to our information, the Civil Administration is responsible for enforcing compliance with military orders, including those relating to protecting Palestinian workers in settlements.
- a. Please provide the number of staff positions assigned to enforce labor laws in settlements in the Civil Administration.
  - b. How many settlement companies has the Civil Administration audited, checked or investigated for conformity with labor laws since 2010?
  - c. How many settlement employers did the Civil Administration fine or otherwise discipline for labor violations against Palestinian workers, and how many has it fined or disciplined for violations against Israeli workers?

Work Permits

10. According to our information, Palestinians may be precluded from obtaining a permit to work in a settlement, or their permit may be revoked, without their being informed of the specific reason for the decision. In some cases that Human Rights Watch examined, it appeared that Palestinians were precluded from obtaining such permits by reason of their family connection to a person involved in a security incident. In other cases, Palestinians who were denied a permit to work in a settlement told Human Rights Watch that they believed their employer had initiated their preclusion or the revocation of their permit ostensibly on security grounds as an act of retaliation because of their complaints against working conditions or to avoid paying them severance. Some Palestinians said they did not know why the authorities had revoked their permit or declined to renew it.
- a. Please state the criteria used for granting, revoking, or renewing work-permits for Palestinians in settlements.
  - b. Please indicate the process through which Palestinians may challenge their preclusion from obtaining a permit.
  - c. How many preclusions were challenged in 2014 and what was the results of such challenges?
  - d. How many Palestinian requests for a permit to work in a settlement did the Civil Administration receive in 2014, how many requests did it approve, and how many permits did it revoke?

We would welcome receiving any additional information or comments that you are able to provide.

We would also welcome an opportunity to discuss these issues with you or other representatives of your company. If you would like to arrange such a discussion, please contact our colleagues Sarkis Balkhian ([REDACTED]@hrw.org) or Darcy Milburn ([REDACTED]@hrw.org).

Thank you for your kind assistance in this matter.

Sincerely,

Sarah Leah Whitson
Executive Director
Middle East and North Africa Division
Division
Human Rights Watch

Chris Albin-Lackey
Acting Director
Business and Human Rights
Human Rights Watch

Annex XV: Re/Max Letter to Code Pink

From: RE/MAX Newsroom <newsroom@remax.com>

Date: Fri, Nov 14, 2014 at 4:17 PM

Subject: RE/MAX LLC Statement on Franchise Operations in the West Bank

RE/MAX LLC Statement on Franchise Operations in the West Bank (Denver, CO - November 14, 2014) RE/MAX LLC understands the serious nature of the controversy surrounding real estate operations in the West Bank and has been working to find a resolution that is acceptable to all parties. To better understand the situation, it is important to know how the RE/MAX organization is structured.

As a franchise organization, each RE/MAX office is independently owned and operated. Additionally, RE/MAX is proud to offer its franchisees great autonomy in the operation of their businesses. In 1995, RE/MAX LLC sold the franchise rights for Europe, which included Israel. RE/MAX Europe then sold the rights to use the RE/MAX brand to the current owner of RE/MAX Israel. As a result, RE/MAX LLC has no contractual agreement with RE/MAX Israel.

However, a few years ago it came to our attention that four offices using the RE/MAX brand were located in the West Bank. One was found to be illegally using the protected RE/MAX marks, and legal action was taken against that office. Another office has been closed, and one was moved from the West Bank to another location elsewhere in Jerusalem. At this time, there is only one RE/MAX office remaining in the West Bank, and RE/MAX LLC is exploring possible options for this office.

Earlier this year, RE/MAX LLC considered placing the West Bank within the master franchise for the country of Jordan, and for several months has been actively searching for investors to purchase that combined region. It is hoped that an announcement can be made soon regarding this development.

It is important to note that a UN Report on the Palestinian territories distributed in 2013 contained factual errors about the RE/MAX organization. The authors of this report never consulted RE/MAX LLC during their research process to verify any information about RE/MAX.

RE/MAX LLC has long recognized the concerns that have been raised about a presence in the West Bank, and has taken specific actions to remedy the situation. RE/MAX LLC continues to work toward an equitable solution and remains committed to policies that are respectful of the rights of all individuals.

כיבוש בע"מ

תרומתם של עסקים בהתנחלויות להפרת זכויותיהם של פלסטינים בידי ישראל

יותר מחצי מיליון מתנחלים חיים היום ב-237 התנחלויות בגדה המערבית הנתונה תחת כיבוש ישראלי, כולל מזרח ירושלים. ממשלות ישראל סייעו בזו אחר זו לתהליכים שהובילו לכך, על אף שההתנחלויות אינן חוקיות על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי והן חלק בלתי נפרד ממדיניות ישראלית המנשלת פלסטינים, מפלה אותם לרעה ומפרה את זכויות האדם שלהם. ואולם, לא רק ממשלת ישראל תומכת במערכת הזו, אשר תלויה גם בשלל העסקים הפועלים בהתנחלויות.

הדו"ח "כיבוש בע"מ" בוחן את תפקידם של עסקים הפועלים בהתנחלויות, מממנים בנייה בהתנחלויות, מספקים שירותים למתנחלים או מנהלים קשרי מסחר עם עסקי התנחלויות. באמצעות סדרה של מקרי מבחן, הדו"ח מתאר כיצד עסקים כאלה מסייעים להתנחלויות הבלתי חוקיות ומתחזקים אותן, ובכך תורמים למערכת שעצם קיומה והרחבתה תלוי בהשתלטות הלא חוקית על קרקע ומשאבים פלסטיניים ובמערכת כפולה ומפלה של חוקים, כללים ושירותים שישראל כופה על חלקי הגדה המערבית הנתונים לשליטתה הבלעדית.

ממצאי הדו"ח מלמדים גם שעסקים המעורבים בפעילויות הקשורות להתנחלויות מפיקים לעתים קרובות תועלת מההפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בידי ישראל ומהמדיניות המפלה והפוגענית שלה. מדיניות זו מעודדת את הרחבתן של התנחלויות ושל כלכלת ההתנחלויות, ובה בעת מטילה הגבלות חמורות על פלסטינים, פוגעת בפרנסתם, וחוסמת את התפתחות הכלכלה הפלסטינית. לדוגמה, עסקי התנחלויות זכאים לעתים קרובות לסובסידיות ממשלתיות; נהנים מגישה לא מידתית לשטחי קרקע נרחבים ולכמויות עצומות של מים; ומקבלים היתרי בנייה ורישיונות להפקת משאבים טבעיים, שממשלת ישראל מונעת מהפלסטינים.

ההפרות המתוארות בדו"ח זה הן חלק מהותי ממדיניות ודפוסי פעולה ישראליים בגדה המערבית שהם פוגעניים, מזיקים ומתמשכים. לפיכך, עולה מהדו"ח המסקנה כי הדרך היחידה שבה עסקי התנחלויות יכולים לעמוד במחויבותיהם על-פי הסטנדרטים הבינלאומיים של זכויות האדם היא באמצעות הפסקת מעורבותם העסקית בהתנחלויות או בפעילות מסחרית הקשורה להתנחלויות.

ההתנחלות ברקן ואזור התעשייה הנושא את אותו שם שוכנים בגדה המערבית הכבושה. באזור התעשייה פועלים כ-120 מפעלים המייצאים לחו"ל כ-80% מתוצרתם. ברקע ניתן לראות את הכפר הפלסטיני קרוואת בני חסאן.
© דוד סילברמן, 2004

